

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**TBMM TUTANAKLARINA GÖRE SSCB’NİN
AFGANİSTAN’A MÜDAHALESİNİN TÜRKİYE’DEKİ
YANSIMALARI(1979-1980)**

Yüksek Lisans Tezi

Emre KILIÇASLAN

Danışman
Prof. Dr. Fahri SAKAL

SAMSUN
2023

TEZ KABUL VE ONAYI

Emre KILIÇASLAN tarafından, Prof. Dr. Fahri SAKAL danışmanlığında hazırlanan “TBMM TUTANAKLARINA GÖRE SSCB’NİN AFGANİSTAN’A MÜDAHALESİNİN TÜRKİYE’DEKİ YANSIMALARI(1979-1980)” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 28.8.2023 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Fahri SAKAL Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Nazlı MURZİOĞLU Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Hasan BARLAK Sinop Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☐ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☒

28 /8 / 2023

Emre KILIÇASLAN

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: TBMM TUTANAKLARINA GÖRE SSCB'NİN AFGANİSTAN'A MÜDAHALESİNİN TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI(1979-1980)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 28.08.2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 23

Tek kaynak oranı : % 4 çıkmıştır.

28 /8 / 2023

Prof. Dr. Fahri SAKAL

ÖZET

TBMM TUTANAKLARINA GÖRE SSCB’NİN AFGANİSTAN’A MÜDAHALESİNİN TÜRKİYE’DEKİ YANSIMALARI(1979-1980)

Emre KILIÇASLAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans, Ağustos/2023
Danışman: Prof. Dr. Fahri SAKAL

Bu çalışmada SSCB'nin Afganistan'a müdahalesinin 1979-1980 yılları arasında mecliste oluşan yankıları incelenmiştir.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi, Soğuk Savaş döneminin sonlarına rastlamış ve Kızıl Ordu'nun çekilmesinden kısa süre sonra Sovyetler Birliği çözülme sürecine girmiştir. SSCB’nin Afganistan’a müdahalesi üzerine yapılan güncel yorumlar ile ileri tarihlerde yapılan yorumların ortak görüşü ise müdahalenin SSCB’nin aleyhine olduğu şeklindedir. Müdahale olayı soğuk savaş döneminin en önemli olaylarından birisi olarak kabul edilmiş ve Türkiye’nin siyasi ortamında da çeşitli konularda tartışmaya yol açmıştır.

Çalışmanın kaynaklarının büyük bir kısmını meclis tutanakları oluşturmaktadır. Bunun dışında kitap, akademik makaleler ve tezler de kaynak kısmını desteklemektedir.

Çalışma, Giriş bölümüyle birlikte toplam 3 bölümden ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Afganistan'ın 1970'li yıllarda yaşanan siyasi gelişmeler ve liderler üzerinden Afgan-Sovyet ilişkilerine değinilmiştir. İkinci bölümde ise SSCB'nin Afganistan'a müdahalesinin mecliste yarattığı yankıları başlıklar halinde toplanıp incelenmiş ve SSCB’nin Afganistan’a müdahalesinin gerekçelerine Sovyet açıklamaları üzerinden de bakılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Afganistan, Soğuk Savaş, Sovyetler Birliği, Türkiye Cumhuriyeti.

ABSTRACT

THE REFLECTIONS OF SOVIET INTERVENTION OF AFGHANISTAN AND ITS EFFECTS ON THE TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY RECORDS (1979-1980)

Emre KILIÇASLAN
Ondokuz Mayıs University
Institute of Graduate Studies
Department of History
Master, August/2023
Supervisor: Prof. Dr. Fahri SAKAL

This study analyses the reflections of the USSR's intervention in Afghanistan in the parliament between 1979-1980.

The intervention of the Soviet Union in Afghanistan coincided with the end of the Cold War period and the Soviet Union entered a process of dissolution shortly after the withdrawal of the Red Army. The common view of current and later commentaries on the USSR's intervention in Afghanistan is that the intervention was to the detriment of the USSR. The intervention was regarded as one of the most important events of the Cold War period and led to debates on various issues in Turkey's political environment.

The majority of the sources of the study consist of parliamentary minutes. Apart from these, books, academic articles and theses also support the sources.

The study consists of three chapters in total, including an introduction and a conclusion.

In the first chapter, Afghan-Soviet relations are analysed through the political developments and leaders of Afghanistan in the 1970s. In the second part, the repercussions of the USSR's intervention in Afghanistan in the parliament were collected and analysed under headings and the justifications for the USSR's intervention in Afghanistan were tried to be examined through Soviet statements.

Keywords: Afghanistan, Cold War, Soviet Union, Republic of Türkiye.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

Çalışmamın konusunun belirlenmesinden sonuca ulaşana dek yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Fahri Sakal'a ve bu süreç esnasında her konuda yardımcı olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Emre KILIÇASLAN

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	4
1.2. Araştırmanın Amacı.....	4
1.3. Araştırmanın Metodu	5
2. 1970'Lİ YILLARDA AFGANİSTAN'DA SİYASAL SÜREÇ	6
2.1. Afganistan'da Cumhuriyetin İlanı	6
2.2. Davud Han Dönemi	7
2.2.1. Davud Han Döneminde SSCB İle İlişkiler	11
2.3. Nur Muhammed Taraki Dönemi	13
2.3.1. Nur Muhammed Taraki Döneminde Afgan-Sovyet İlişkileri ve Taraki'nin Devrilmesi	15
2.4. Hafızullah Emin İktidarı.....	17
2.4.1. Hafızullah Emin'in Öldürülüşü	20
2.5. SSCB'nin Afganistan'a Müdahale Gerekçeleri	21
3. MÜDAHALENİN MECLİS TUTANAKLARINA YANSIMASI	26
3.1. SSCB'nin Afganistan'a Müdahalesi Hakkında Görüşler	26
3.1.1. Afganistan Meselesinin Çözümü	33
3.2. Müdahalenin Türk İç Siyasetindeki Tartışmalara Yansıması	34
3.2.1. Mecliste Bulunan Siyasi Partilere Genel Bir Bakış.....	34
3.2.2. Müdahalenin Mecliste Yarattığı Tartışma Ortamı	44
3.3. Türkiye'nin Dış Politikada İzlemesi Gereken Yol	51
3.3.1. Dış Politika Konusunda Hükümete Eleştiriler	54
3.4. Milli Güvenlik.....	56
3.4.1. Türkiye'nin Milli Güvenliği ve NATO.....	58
3.5. Dünya Savaşı Çıkma Olasılığı	61
4. SONUÇ	65
KAYNAKÇA.....	68
ÖZ GEÇMİŞ.....	71

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADHP	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
AP	: Adalet Partisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

1. GİRİŞ

İnsanlık, 20. yüzyıla çeşitli hadiseler yaşayarak girmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve bunu takiben yaşanan hadiseler imparatorlukların sonunu getirmiş ve Cumhuriyet temelli yönetimler artış göstermiştir. Bu dönüşümlerden belki de en ilginç olanı otokrasi ile yönetilen Çarlık Rusya'nın 1917 Ekim Devrimi ile birlikte tarihe karışıp yerine sosyalizm temelli Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesine çıkışı idi.

Sosyalizm temelinde kurulan Sovyet yönetimi, ağır sanayi hamlelerine girişmişti. 1930'ların sonlarına geldiğimizde ise 1945 yılına kadar sürecektir olan İkinci Dünya Savaşı dünyayı etkisine almıştı. Savaş sonunda ise güçlerini artıran ABD ve SSCB dünya dengelerinde iki önemli güç unsuru olarak ortaya çıkmıştı. Adına “Soğuk Savaş” dediğimiz bu olay 1945 yılından SSCB'nin dağılacağı 1991 yılına kadar dünyayı etkisi altına alacaktır.

Soğuk Savaş adını, bu süreç içerisinde ABD ve SSCB'nin birbirlerine dönük bir şekilde sıcak çatışmaya girmemesinden almaktadır. Bu dönemde iki güç, farklı ülkeler üzerinden sürdürülüp adına “Vekalet Savaşları” denilen mücadele türünü seçmişlerdir. Bu savaş türünün 20. Yüzyıl içerisindeki son örneklerinden biri de Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesidir. Müdahalenin temel amacı Afganistan'da mevcut Sovyet nüfuzunu korumak ve Sovyetler Birliği'ne güneyden gelecek saldırı ihtimallerini önlemektir.

Konu hakkında yazılanlara baktığımızda ortak görüş Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a birlik sevk etmesinin Sovyetlerin aleyhine olduğudur. Yaklaşık 10 yıl süren savaş SSCB'de sosyo-ekonomik itirazlara sebep olmuştur. Bu konuda 1989 yılında gerçekleşen Malta Zirvesi'ne katılan Sovyet Dışişleri Bakanı Şvarnadze'nin Afganistan'a yapılan hareketin Sovyetlerin aleyhine olduğunu kabul etmesi önemlidir.¹ Şvarnadze'den başka dönemin Sovyet başbakanı Kosigin'de çoğu konuda ters düştüğü Brejnev ile Afganistan müdahalesinde de aynı fikri paylaşmıyor ve Sovyet ekonomisini zayıflatacak bu tarz girişimlerin karşısında duruyordu.²

SSCB'nin Afganistan'a müdahalesinin sebebi olarak adını Sovyet lideri Leonid Brejnev'den alan “Brejnev Doktrini” adı verilen Sovyet dış politikasını gösterebiliriz. Kruşçev döneminde Batı dünyası ile nispeten kurulan ılımlı ilişkiler, Leonid

¹ Yalçın Küçük, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*, Mızrak Yayınları, İstanbul 2010, s. 331.

² Moshe Lewin, *Sovyet Yüzyılı*, çev. Renan Akman, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 313.

Brejnev'in 1964 yılında SSCB'nin lideri olmasıyla beraber tersine döndü ve Brejnev, politik anlayışı ile Stalin'e benzetilmeye başlandı. Brejnev Doktrini genel hatlarıyla, Sovyet uydusu ülkelerde yaşanacak olası başkaldırı hareketlerinin sert bir şekilde ezilmesidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet etkisine giren Çekoslovakya'da 1968 yılında Sovyet düzenine karşı bir başkaldırı olmuş ve bunun sonucunda Varşova Paktı'na bağlı ülkeler Çekoslovakya'ya girmişti. Brejnev ise bu başkaldırının karşı devrimci bir hareket olduğunu söylemiş ve Çekoslovakya'da olduğu gibi sosyalist düzeni kaldırıp yerine kapitalist bir düzen getirmek isteyenlere karşı bütün sosyalist ülkelerin bir blok halinde hareket edip bu başkaldırıları bastıracağını söylemiştir.³ Sovyetler Birliği son olarak Afganistan'da yaşanan iç karışıklıkların da aynı nedenden çıktığını söyleyip Afgan sınırını geçecekti.

20. yüzyılda Türk-Sovyet ilişkilerine genel hatlarıyla baktığımızda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında iki ülkenin ortak düşmanlara karşı birlikte hareket ettiklerini görmekteyiz. Stalin döneminde gerilimli süreçler geçiren ilişkiler, Stalin sonrası dönemde normalleşmiş ve özellikle ekonomik alanda işbirlikleri yapılmıştır. 1970'li yıllarda Kıbrıs Sorunu sırasında SSCB Türkiye'yi NATO'dan ayırıp kendi tarafına katma siyaseti gütmüş ancak Türkiye gerek NATO gerek SSCB arasında denge politikası izleme yolunu seçmiştir.⁴

Afganistan'la ise Emanullah Han döneminde artan olumlu ilişkiler, Emanullah Han sonrası dönemde kademeli olarak düşüşe geçmiş ve Sovyet nüfuzunun Afganistan'da arttığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise ilişkiler durgunluk dönemine girmiştir.

Afganistan, stratejik konumundan ötürü çeşitli devletlerin her dönem ilgi odağı olmuş ve tarihinde çok kez dış istilalara karşı koymak durumunda kalmıştır. Modern dönemde özellikle İngiltere ve Çarlık Rusya ile mücadelelere giren Afgan halkı, 1979 yılında Sovyet birlikleri ile de mücadeleye girişecekti.

20. yüzyılda Afganistan'ın genel durumuna bir göz atalım. 1919 yılında İngiliz-Afgan Savaşı'nın takip eden süreçte imzalanan Ravalpindi Antlaşması ile Emanullah Han liderliğinde bağımsızlığını ilan eden Afganistan, çeşitli ülkelerle ilişki geliştirme yoluna gitti. 1921 yılında Türkiye ve Sovyetler Birliği ile antlaşmalara imza atan

³ Metin Eriş, *Amerikan/Rus Emperyalizmi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1978, s. 317-318.

⁴ Musa Qasımlı, *Türkiye – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri(1960-1980)*, çev. Alpertunga Altaylı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013, s. 565-566.

Emanullah Han, Afganistan'ı modern bir ülke yapmak istemiş ancak halkın reformlara karşı tepkisi sonucunda 1929 yılında Afganistan'ı terk etmiştir.⁵ Afganistan'da halkın İşlami esasları rehber edinmesi 1970'li yıllarda gelecek olan sosyalist hkmetler ile mücadeleye girişmesine yol açacaktı. Emanullah Han'dan sonra Afganistan lideri olan Nadir şah ise halkın isteklerine kulak vererek dini esaslara ynetlik bir iktidar kurdu. Bu dönemde orduya yönelik geniş kapsamda reformlar yapıldı ve mevcudu 40.000'e yaklaşan orduyu geliştirmek amacıyla askeri tarzda okullar açıldı.⁶ Nadir şah'ın 1933'te suikasta kurban gitmesiyle birlikte Zahir şah Afganistan'ın yeni lideri oldu.

Zahir şah, Afganistan'da gelişen değişimi Emanullah Han gibi katı reformlar ve Nadir şah gibi halka ılımlı İşlami reformlar yerine Afgan mlliyetiliğini ön plana çıkar mıştır. Bu şekilde hareket etmesini 1930'lu yıllarda Almanya ve İtalya üzerinden yükselen aşırı milliyetçi eğilimi gösterebiliriz. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan soğuk savaş ortamında ABD Eisenhower Doktrini ile İran ve Pakistan'a çeşitli alanlarda yardımda bulunmuştur. Yardımlardan istediği sonucu alamayan Afganistan ise bu dönemden sonra Türkiye ve Batı dünyası ile olan ilişkilerini yavaşlatıp Sovyetler Birliği ile yakınlաmaya gitmiştir.⁷ Zahir şah dönemine rastlayan bu süreçte Afganistan'da başbakanlık görevine Davud Han getirilmiştir. Bu dönemde Sovyetler Birliği ile yakınlաma başlamış ve özellikle altyapı alanında Sovyetler Birliği ile anlaşmalar yapılmıştır.⁸ Altyapı anlaşması ile başlayan süreç Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askeri teçhizat göndermesi ve Afganistan-Pakistan arasındaki anlaşmazlıkta Afganistan'ı desteklemesiyle devam etmişti.⁹

Afganistan'da 1970'li yıllara gelindiğinde ise sol faaliyetler artış gösterecek ve bunun sonucu olarakta Zahir şah iktidarı devrilip yerine Davud Han gelecek ve kısa süreli iktidar değişiklikleri Kızıl Ordu gelene kadar devam edecekti.

Afganistan, genel hatlarıyla geri kalmış bir ülke izlenimi vermektedir. Sürekli i karışıklıklar ve istilalarla sarsılan ülkede istikrar sağlanamamıştır. lke içerisinde yer alan köktendinci gruplar da Afganistan'ın bağımsızlığından itibaren uygulanmaya

⁵ Mehmet Saray, "AFGANİSTAN", *TDV İřlām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/afganistan#1> (Erişim: 10.06.2023).

⁶ Mehmet Saray, "AFGANİSTAN", *TDV İřlām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/afganistan#1> (Erişim: 10.06.2023).

⁷ Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, s. 233-234.

⁸ Erdal Bayar, *Kimliğini Arayan lke: Afganistan*, Orion Kitabevi, Ankara 2022, s. 145.

⁹ Ulaş Tre Sivrioğlu, Sovyet Askeri Müdahalesinden nce Sovyetler Birliği-Afganistan İlişkileri, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 3/1, 2020, s. 68.

Çalışılan reform hareketlerine karşı duruş sergilemişler ve dönem dönem de yönetime karşı silahlı kalkışmada bulunmuşlardır. Mücahit gruplarının başını Cemiyet-i İslami ve Hizb-i İslami gibi oluşumlar çekmekteydi.

Kızıl Ordu, Kabil’de ve diğerk büyük şehirlerde egemenliğini tesis ettiğinde de yeni yönetimi tanımayan mücahid gruplar dağlara çekilmiş ve gerek hükümete bağlı Afgan birliklerine gerek Kızıl Ordu birliklerine karşı mücadeleye başlamışlardır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmamızın konusu olan SSCB’nin Afganistan’a müdahalesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin 1979-1980 yılları arasındaki mevcut siyasi konjonktürdeki müdahale tartışmalarına ışık tutmak için hazırlanmıştır.

Bu bağlamda ilk olarak Afganistan’da müdahaleye giden süreç incelenmiştir. Bu süre. incelenirken Afgan-Sovyet ilişkilerininzerinde durulmuş ve 1970’li yıllarda Afganistan’da artan Sovyet nüfuzuna yer verilmiştir. Birinci bölümün sonunda SSCB’nin müdahale gerekçeleri incelenmiş ve Brejnev’in konuyla ilgili bir röportajına yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise müdahalenin Türk siyasi hayatında yaptığı etkiler açıklanmaya çalışılmış ve bu bölümde meclis tutanaklarına geniş yer verilmiştir. Tutanaklar, konu başlıkları halinde ayrılmış ve müdahalenin Türk siyasal yaşamındaki etkileri sunulmuştur.

1.2. Araştırmanın Amacı

Soğuk Savaş döneminin sonlarına gelinen dönemde Sovyet birliklerin Afganistan’a girmesi, uluslararası arenada korkuya yol açmış ve uzun süredir sağlanmaya çalışılan detant döneminin yerini Soğuk Savaş’ın geçmişteki gerilimli günlerine döndüğü izlenimi yaratmıştır.

Uluslararası alanda olduğu gibi Türkiye’de de dikkatle takip edilen bu olay Türkiye’nin mevcut siyasal yaşamında çıkan sağ-sol tartışmalarına da etki etmiştir.

Bu çalışmanın amacı, SSCB’nin Afganistan’a müdahalesinin 1979-1980 yılları arasında Türkiye’nin güncel siyasetinde hangi yönlerde bir etki yarattığının ve siyasi partilerin bu olayzerine nasıl bir konum aldığının incelenmesinden oluşmaktadır. Ayrıca Afganistan’da müdahaleye giden süreçteki siyasal olaylar ile SSCB’nin Afganistan’a müdahale gerekçeleri de açıklanmaya çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Metodu

Afganistan'ın 1970'li yıllardan müdahaleye kadar olan sürecin incelendiği ikinci bölümün yazımında özellikle Afganistan'dan uyruklu öğrencilerin yazdığı tezlerden ve kitaplardan yararlanıldı. Sonrasında ise konuyla alakalı diğer kitap, makale ve tezler ışığında ikinci bölüm oluşturulmuştur.

Çalışmanın ana şemasını temsil eden nc bölümde ise 1979-1980 yıllar arasındaki Millet Meclisi, Birleşik Toplantı ve Cumhuriyet Senatosu tutanakları incelendi. Çalışmanın konusuyla alakalı bilgiye sahip olan tutanakların toplu bir şekilde incelenmesinden sonra tutanaklar konu başlıklarına ayrıldı ve sonrasında çalışmamızın nc bölümünü oluşturdular.

2. 1970'Lİ YILLARDA AFGANİSTAN'DA SİYASAL SÜREÇ

2.1. Afganistan'da Cumhuriyetin İlanı

Muhammed Davud Han 1973'te Afganistan'da iktidara gelmeden önce kuzeni Zahir Şah kral sıfatıyla ülkeyi yönetmekteydi. Zahir Şah'ın yönetimi altında başbakanlık görevinde bulunan Davud Han zamanla Zahir Şah'ın politikalarına karşı tavır almaya başlamıştı. 1960'lı yıllara gelindiğinde dünyada sol akımlar yükselişe geçmiş ve Afganistan'da da bu hareketler faaliyet kazanmaya başlamıştı. Bu süreçte Afganistan lideri olan Zahir Şah 1964 yılında bir atılım yaparak “demokratikleşme programı” ilan etmiş fakat sağlanmaya çalışılan demokrasi ortamında Afganistan'da bulunan komünist faaliyetlerin parlamentoda ve sokak gösterilerinde yaptıkları muhalefet Zahir Şah'a demokrasi atılımı konusunda geri adım attırmış ve anayasa askıya alınarak anayasal monarşiye dönülmüştür.¹⁰

Bu sırada 1965 yılında anayasaya eklenen bir madde, Zahir Şah'ın başbakanı ve aynı zamanda kuzeni olan Davud Han arasındaki gerilimi artırmıştır. Kraliyet ailesine mensup kişilerin kabine ve yüksek kamu görevlerinde bulunmasını engelleyen bu yasa 1963 yılında başbakanlıktan uzaklaştırılan Davud Han'ın kabineye dönme girişimlerini etkisiz kılmış ve bunun üzerine Davud Han kendi döneminde Sovyetler Birliği'ne eğitim amaçlı gönderilen subaylar da sosyalist fikirlere kapılıp Zahir Şah'ın getirdiği yeni anayasayı beğenmemişlerdir. Bu “ortak düşman” algısı ise Davud Han ile SSCB'ye giden subayları yakınlaştırmış ve bunun üzerine Başbakan Davud komünist subaylarla karşı Zahir Şah'a karşı bir darbe planlamıştır.¹¹

Davud Han'ın asker kökenli olması subaylar ile arasında yakınlık sağlıyordu. Ayrıca Davud Han başbakanlık döneminde Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmuş ve bundan ötürü de Afganistan'da sol görüşün temsilcilerinden Halk ve Perçem hareketlerinden destek görüyordu.¹²

Zahir Şah'a karşı darbe planlayan Davud Han ve komünist subaylar 1973'e kadar hazırlık yapıp doğru zamanı beklemişlerdi. 17 Temmuz 1973 tarihine gelindiğinde Zahir Şah İtalya'ya gitmiş ve bu fırsatı değerlendiren Davud Han ve yandaşları hareket geçerek Kabil'deki kritik kurumlarda denetim sağlayıp yönetime el

¹⁰ Burhanettin Şenli, *Afganistan(1945-1989)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2017, s. 50.

¹¹ Burhanettin Şenli, “Afganistan(1945-1989)”, s. 50.

¹² Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul 2001, s. 86.

koyduklarını duyurmuşlardır.¹³ Darbe gününün akşamında konuşan Davud Han, Şah rejiminin bitip yerine Cumhuriyet ilan edildiği ifade etmiştir: “Artık ne sahte bir demokrasi olan rejim ne de ülkeyi iflasın eşiğine sürükleyen kokuşmuş hükümet var. Onun yerini gerçek cumhuriyet yönetimi almıştır. Ben ve çalışma arkadaşlarım Afganistan’ı gerçek ve tarafsız bir demokrasiye götürmeye söz veriyoruz...”¹⁴

Davud Han’ın yönetime el koyması Afgan halkında karışık duygulara yol açmıştı. Halk yıllardır süren krallık düzenine alışmış ve adını yeni duydukları “cumhuriyet rejimi” onlara “farklı” gelmişti.¹⁵ Afgan halkı ise ileride Sovyetler Birliği ve sonrasında ABD’ye karşı başlatacakları mücadelelerde de cumhuriyet ve demokrasi gibi terimleri “yabancı kültürlerden gelen” olarak değerlendirip cephe alacaktı.

2.2. Davud Han Dönemi

Davud Han ihtilalden sonra kendine destek veren sol gruplardan kişileri önemli mevkilere atamıştı. Babrak Karmal’ın liderliğindeki Perçem grubuna yakın olan Feyz Muhammed İçişleri bakanlığına getirilmiş, ihtilalde rol oynayan Binbaşı Abdülkadir ve Aslam Vatancar ise terfi ettirilmiştir.¹⁶ Binbaşı Abdülkadir ve Aslam Vatancar 1978 yılında Davud Han’ın devrilmesinde de ortaya çıkacaklardır.

Davud Han iktidara geldiğinde radyoda halka bir konuşma yapmıştır. Davud Han bu konuşmada yapacağı reformlardan bahsetmiştir. Siyasi, sosyal ve ekonomik reformların yer aldığı bu konuşmada, kişi hakları, demokratik özgürlükler, toprak paylaşımı, eğitimin yaygınlaşması ve ücretsiz sağlık hizmetleri vaatleri vardı.¹⁷ Davud Han aynı konuşmasında eski dönemin yanlışlarını eleştirmiş ve mevcut ekonomik problemlerin de önceki iktidardan kaynaklandığını vurgulamıştır:

Son 10 yılda, ülke genel olarak ekonomik sosyal ve siyasi alanlarda büyük ve derin kriz ve sıkıntılara girmiştir. 15 yıllık ekonomik planın ilk beş yılında ülke gelişme yoluna girmiş ancak yeniden bu son 10 yılda krize maruz kalmıştır. Ekonomik planlar kişisel yetkilere kalmıştı, bu yüzden gerekli ekonomik gelişme sağlanamamıştır. Ekonomi çöküyordu ve devlet ekonomisi küçülmeye başlamıştı. Tasarrufa gidilmiş, sermaye ve özel yatırımlar ise özel sektörde bulunmamaktaydı. İkinci beş yıllık ekonomik planda tüm yatırımlar 26,60 milyar Afganı iken üçüncü beş yıllık ekonomik planda yatırım miktarının 19,35 milyar Afgani olması buna bir örnektir. Eğer ikinci beş yıllık ekonomik plandaki dost ülkelerin yardımıyla

¹³ Burhanettin Şenli, “Afganistan(1945-1989)”, s. 50.

¹⁴ Burhanettin Şenli, “Afganistan(1945-1989)”, s. 51.

¹⁵ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 87.

¹⁶ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 87.

¹⁷ Mohammad Sadiq Sultani, *Afganistan’da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2019 s. 43.

yapılan projeler istisna tutulursa ve Afganistan nüfusunun artışı da hesaba katılırsa, benzer gelişmekte olan ülkelere göre, ülke ekonomisinin son on yılda ilerlemekten ziyade geriye gittiği görülecektir. Sonuç olarak, ülke ulusal açısından pek gelişmemiş ve büyümemiştir.¹⁸

Eski yönetimi reddetme politikası güden Davud Han devlet yönetimine kendine yakın gördüğü akrabalarını getirmeye başladı. Bu süreçte tek istisna Davud Han ve kendi ailesinin dışında kraliyet ailesine mensup olan ve halen Afganistan’da siyasi faaliyet yürütmekte olan eski Başbakan Muhammed Haşim Mayvandval idi. Davud Han eski yönetimi devirdiği için her an bir karşıdevrim tehlikesiyle karşı karşıyaydı ve bu süreç Davud Han’ı radikal kararlar vermeye itti. Yönetime geldiği andan itibaren Mayvandval’ı tehlike olarak gören Davud Han, 22 Eylül 1973 tarihinde Haşim Mayvandval, ülkede kalan kraliyet ailesi mensupları ve bunlara yakın kişileri casusluk suçlaması ile idam etmiştir.¹⁹ Davud Han “daha özgür bir Afganistan” şiarıyla geldiği yönetimde kendine karşı gördüğü kişi ve grupları tasfiyeye devam edecekti.

Davud Han kraliyet ailesinden gelebilecek tehlikeleri bertaraf ettikten sonra yönünü Afganistan’da faaliyet gösteren İslami partilere çevirmiştir. 1974 yılında Nehzet-i İslami lideri Profesör Gulam Muhammed Niyazi tutuklanarak hapse gönderilmiş ve sonrasında idam edilmiştir. Aynı hareketin lider kadrosunda bulunan Profesör Burhaneddin Rabbani, Muhammed Yunus Halis, Abdulkadir Tevana, Mevlevi Mensur ve Mevlevi Celalüddin Hakkani gibi isimler Pakistan’a giderek siyasi faaliyetlerine orada devam etmişlerdir.²⁰

Ülkede bulunan muhtemel rakiplerini tasfiye etme politikası güden Davud Han son olarak yönünü solculara çevirmiştir. Davud Han, Zahir Şah’ın devrilmesinde yardımlarını gördüğü sol grupları sona bırakarak zaman içinde güçten düşmelerini beklemişti. Davud Han bir süre sonra Peştun milliyetçiliği kavramını ön plana çıkararak sol gruplara karşı daha agresif olacaktı.²¹ Bu dönemde sol gruplar içerisinde önde gelen parti olan ve Zahir Şah’ın devrilmesine yardım ettiklerinden dolayı hükümette de görevler alan Demokratik Halk Partisi üyeleri Davud Han tarafından tasfiye edilmiştir. 1976 yılına gelindiğinde sol görüşlü olan İçişleri Bakanı Faiz

¹⁸ Mohammad Sadiq Sultani, “Afganistan’da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)”, s. 44.

¹⁹ Mohammad Aleem Saaie, *Afganistan’da Siyasi Partiler Tarihçesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2009, s. 89.

²⁰ Mohammad Aleem Saaie, “Afganistan’da Siyasi Partiler Tarihçesi”, s. 89.

²¹ Marie Broxup, *Sovyetler Afganistan’da Bir İşgalin Anatomisi*, çev. Rasih Malyalı, ODTÜ Yayınları, Ankara 1984, s. 4.

Muhammed ile İletişim Bakanı Abdülhamid Muhtat görevlerinden alınmış ve kabinede kalan diğer solcular da zamanla tasfiye edilmişti.²²

Bu süreçte Demokratik Halk Partisi üyesi olan Sultan Ali Kıştmand, Davud Han'ın tutumuna karşı solcuların aldığı karar ve tedbirleri şu şekilde açıklamıştır:

Davut, bizim arkadaşları görevden aldıktan sonra, bizim partinin faaliyetlerinin durdurulması yönünde bize bir mektup yolladı. Bu mektupta, bizim faaliyetlerimize karşı daha fazla tahammül edemeyeceğini belirterek direkt bir uyarıda bulunmaktaydı. Bu mektubu okur okumaz bizim başkan tüm arkadaşları olağanüstü toplantıya çağırdı. Uzun tartışmalardan sonra söz konusu toplantıda, partinin gruplar halinde faaliyet göstermesi gerektiği kararı çıktı. Birinci grup tanınmış kişilerden oluşmaktaydı ki, bunlar muhalefette kalmaya devam edeceklerdi. İkinci ve üçüncü grup da pek fazla tanınmayan üyelerden oluşmaktaydı. Bunların bir kısmı hükümete ve özellikle de ordu içerisine girerek önemli görevlere gelmek için çaba göstereceklerdi. Bir diğeri de hükümetin önemli kişilerine yönelik eylemlerle görevlendirilmişti.²³

Davud Han'ın 1977 yılında ülkede tek parti sistemini oluşturmamasından sonra solcular ile arasındaki ipler iyice gerilecekti.

Afganistan'da 1977 yılına gelindiğinde Davud Han yeni bir anayasa çalışmasına başlamıştı. 14 Şubat tarihinde onaylanan bu anayasada tek parti sistemine geçiş ile yeni bir kabine oluşturulması gündeme gelmiş ve bunun üzerine Davud Han'a 1973 yılındaki darbeye yardım eden sol eğilimli Halk Partisi önde gelenleri kabinede yer almak istemiş ancak Davud Han bu kişilere kabinede görev vermeyip kendi akrabalarına hükümet görevleri vermiştir.²⁴ Halihazırda 1976 yılındaki tasfiyelerden hoşnut olmayan sol gruplar Davud Han'a karşı tutumlarını daha da sertleştireceklerdi. Yeni anayasanın kabulünden sonra Davud Han'ın başını çektiği Ulusal Devrim Partisi ülkedeki tek siyasi otorite durumuna geçmiştir. Davud Han'ın sertleşen iç politikası sebebiyle toplum üç ana gruba bölünmüştü; "Birinci grup; baskılara boyun eğmiş, hükümete yardım etmeye hazır olan grup. İkinci grup: fırsatçılar olup, her zaman kendi faydaları peşinde olan grup. Üçüncü grup ise; Cumhurbaşkanı'nın ailesiyle aile bağlantısı olan kişilerdi."²⁵ Ülke içerisindeki bu bölünmüş gruplar bir süre sonra Davud Han'ı devirmek için birleşeceklerdi.

Davud Han Afganistan'da tek parti iktidarını tesis ettikten sonra ülke yönetimdeki sertliğini artırmış ülkede faili meçhul cinayetler işlenmeye başlanmıştır.

²² Mohammad Aleem Saaie, "Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihçesi", s. 90.

²³ Mohammad Aleem Saaie, "Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihçesi" s. 90.

²⁴ Burhanettin Şenli, "Afganistan(1945-1989)", s. 53.

²⁵ Mohammad Sadiq Sultani, "Afganistan'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)", s. 59

Bu cinayetlerden en önemlisi ve Davud Han'ın devrilmesine giden yolu hazırlayan olay ise gazeteci Mir Akbar Haybar'ın faili meçhul bir cinayete kurban gitmesi olmuştur. Afganistan'daki sol gruplar içerisinde önemli bir nüfuza sahip olan Akbar aynı zamanda bu gruplar açısından birleştirici bir unsurdur. Akbar'ın Kabil'de yapılan cenaze töreni çok kalabalıktı ve Halk ve Perçem liderlerinin bu cinayeti hükümetin yaptığını yönündeki açıklamaları cenaze törenini protestoya çevirmişti.²⁶ Bu protestolardan sonra Halk Partisi'nin kapatılmasına karar verilmiş ve aralarında Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal gibi solcu liderlerin olduğu tutuklamalar başlamıştır.²⁷ Bu olaylar Davud Han'a karşı olan muhalefetin de birleşmesine yol açmıştır. Tutuklama emirleri gelirken muhalefetin askeri kanadında önemli bir isim olan Hafızullah Emin ise kendine bağlı birliklere hükümete karşı hazırlanma emri veriyordu.²⁸

Tutuklama emirleri uygulanmaya başladığında Hafızullah Emin kendisinin de tutuklanacağını biliyordu ve tutuklanmadan önce kendine bağlı birliklere gerekli talimatı vermişti. Hafızullah Emin tutuklandığında ise kendine bağlı komutanlardan Aslam Vatancar ve Abdullah komutayı ele alarak Kabil'de stratejik merkezleri ele geçirdikten sonra radyoda yaptıkları konuşmada "Askeri Devrim Konseyi" adına darbenin başarılı olduğunu ilan etmişlerdir²⁹.

Darbeden sonra kurulan Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'nin lideri Davud Han'ın tutuklama kararı verdiği Nur Muhammed Taraki olacak ve Afganistan'da sosyalist kurallar yürürlüğe konacaktı. Davud Han ise bir süre sonra yeni rejim tarafından öldürüldü.

2.2.1. Davud Han Döneminde SSCB ile İlişkiler

Davud Han döneminde Afganistan ve Sovyetler Birliği arasında güçlü ilişkileri kurulmuş ve özellikle ekonomik ve savunma alanlarında iki devlet arasında protokollere de imza atılmıştır. Ancak bu dönemde Sovyetler Birliği Davud Han'a tam anlamıyla bir güven duygusu beslememiş ve Afganistan'da kendine yakın gördüğü

²⁶ Mohammad Sadiq Sultani, "Afganistan'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)", s. 65.

²⁷ Mohammad Sadiq Sultani, "Afganistan'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)", s. 65.

²⁸ Mohammad Sadiq Sultani, "Afganistan'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)", s. 66.

²⁹ Mohammad Sadiq Sultani, "Afganistan'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)", s. 68.

siyasi isimlerden Nur Muhammed Taraki ve Babrak Karmal gibi isimlerle iletişimini kesmemiştir. Davud Han iktidarının ilk yıllarında Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitse de ilerleyen dönemlerde yaptığı iç ve dış politika hamleleri neticesinde Sovyetler Birliği ile arası açılacaktı.

Davud Han'ın iktidarının ilk yıllarında SSCB ile iyi ilişkiler geliştirmesi neticesinde 1974 yılında Sovyetler Birliği'nin öncülüğünde Asya temelli oluşturulan "Kolektif Güvenlik Planı"nı onaylamış ve bu durum Afganistan'ın komşuları olan İran ve Pakistan ile olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir³⁰. 1975 yılında Peştun ve Beluci ayrılıkçılarla uğraşan Pakistan hükümeti Davud Han'ı Beluci ve Peştun gerillalarını Afganistan'da eğitmekle suçlamıştı ve Davud Han'ın Peştun kökenli olduğunun bilinmesi de önemlidir³¹. Davud Han'ın başkanlık döneminde Pakistan'daki Peştun sorununu körüklemesi ve büyükbabasının da Pakistan'ın Peştun bölgesinin lideri konumunda olması bu iddiayı destekler niteliktedir³².

Davud Han döneminde yükselişe geçen Afgan-Sovyet ilişkileri sonucunda Davud Han 2 Haziran 1974 yılında Sovyetler Birliği'ne resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyareten sonra SSCB, Kabil'de bulunan istihbarat personeline Taraki ve Karmal'a ulaştırmak üzere gizli bir evrak göndermiş ve evrakta: Moskova ile Davud Han arasındaki münasebetin olumlu olduğundan bahisle ilişkilerin geliştirilmesi gerekliliği anlatılmıştır³³. Evraktan da anlaşılacağı gibi Sovyetler Birliği'nin Kabil'de muhatap aldığı isimler Taraki ve Karmal'dır.

Yakın tarihli başka bir belgede ise Davud Han'ın Taraki ve Karmal'a karşı tutumunun değişmesiyle birlikte Sovyetlerin de Davud Han'a karşı tutumunun değiştiğini görmekteyiz:

1973 yılında kurulan cumhuriyet rejiminden sonra Moskova ile gayri resmi şekilde temasları yürüten ve ülkede komünist partiyi temsil ederek ordu, hükümet ve halk içinde çok ciddi bir savaş vermek suretiyle mücadele eden ve durumlarını kuvvetlendirmeye çalışan Taraki ve Karmal, Halk ve Perçem'in liderleridir. Onlar aynı zamanda Çin taraftarları ve milliyetçi unsurlarla da mücadele etmektedirler. Gizli servisten solcuların kendisini devirmeye çalışacağı yönünde bilgi alan Davud onlar üzerindeki baskıyı arttırmıştır. 1974 yılının Şubat ve Mart aylarında Davud, Halk'ı ve Perçem'i siyasi faaliyetlerden uzaklaştırmak için bir dizi tedbirler almıştır. 1974 yılı Ocak ayında Taraki ve Karmal'a aralarındaki

³⁰ Burhanettin Şenli, *Afganistan(1945-1989)*, s. 51-52.

³¹ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 88.

³² Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 88.

³³ Burhanettin Şenli, "Afganistan(1945-1989)", s. 52.

çatışmayı bitirme talimatı verilmiştir. Bu tavsiyenin tekrar edilmesi ve durumdan SSCB Kabil Büyükelçisinin haberdar edilmesi uygundur.³⁴

Yukarıdaki bilgilerden gördüğümüz kadarıyla Sovyet yönetiminin Davud Han'ın ileride yapacağı adımlar karşısında tedirgin olduğunu ve buna karşılık Nur Muhammed Taraki ile Babrak Karmal'a da aralarındaki anlaşmazlığı çözüp ortak hareket etmelerini telkin etmiştir. Bu anlaşmazlığın çözülmesi Sovyetler Birliği'nin ileride Davud Han'a karşı olası bir hamlesinde elinin güçlenmesini sağlayacaktır.

1977 yılına gelindiğinde ise Davud Han ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler bozulmuş ve Davud Han Sovyetler Birliği yerine Batı ve komşu ülkelerle ilişkilerini ilerletme yoluna gitmiştir. Davud Han 1977 Nisan ayında Sovyetler Birliği'ne gezi düzenlemiştir. Eski gezilere nazaran iki taraf birbirine soğuk davranmış ve yapılan toplantılarda gergin bir hava hakim olmuştur. Sovyetler Birliği lideri Brejnev'in Davud Han'a karşı sert tutumu sonrası sinirli bir şekilde ayağa kalkan Davud Han Brejnev'e şunları söylemiştir: “Size, bağımsız bir ülkenin Cumhurbaşkanı ile konuştuğunuzu hatırlatmak isterim, Doğu Avrupa uydularından biri ile değil! Siz, Afganistan'ın içişlerine karışmaya çalışıyorsunuz ve ben buna kesinlikle müsaade etmem.”³⁵

Bu gergin atmosfer neticesinde Afgan heyeti toplantıdan ayrılmıştır. Davud Han'ın ziyareti ve akabinde yaşananlar Sovyetler Birliği ile Davud Han'ı geri dönüşü mümkün olmayan bir yola sokmuş ve Afganistan'da bulunan komünist hareketler Davud Han'a karşı cephe almaya başlamıştır.

Afganistan ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler gün geçtikçe gerginleşirken Davud Han, ABD ve SSCB'ye karşı olan diğer sosyalist güçlerle yakınlaşmasını artırıyordu. Sovyet-Afgan ilişkilerinin gerginleştiği bu dönemde Davud Han askeri öğrencileri Sovyetler Birliği yerine farklı ülkelere göndermeyi tercih etti ve Pakistan, Hindistan, Mısır, Yugoslavya, Libya ve Türkiye gibi ülkelere seyahatler düzenledi. Tarafsız Ülkeler Topluluğu ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Davud Han verdiği bir demeçte: “Afganistan'ın Küba gibi değil, gerçek anlamda tarafsız bir ülke olmasını istediğini”³⁶ söylüyordu.

³⁴ Burhanettin Şenli, “Afganistan(1945-1989)”, s. 52.

³⁵ Burhanettin Şenli, “Afganistan(1945-1989)”, s. 54.

³⁶ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 91.

Bu sırada ABD, Afganistan'ın Sovyetler Birliği ile olan gergin ilişkilerini gözlemliyor ve bölgedeki müttefiki konumunda olan Pakistan'ın Afganistan'la arasındaki problemi çözmesini istiyordu. Davud Han bu konuda adımlar atmış ve devrilişinden bir ay önce 1978 Mart ayında Afganistan'da konuşlanan Pakistan'lı ayrılıkçı gruplardan olan Peştun ve Beluci gerillalarını sınır dışı etmek için Pakistan ile anlaşmaya varmıştı.³⁷

Davud Han'ın yaptığı girişimler sonuç vermeyecek ve bir süre sonra iktidarı ve hayatını kaybedecekti.

2.3. Nur Muhammed Taraki Dönemi

Davud Han'ın öldürülmesinden sonra Afganistan'ın yeni lideri Halk hareketinden olan Nur Muhammed Taraki olmuştur. "Nisan Devrimi" adı verilen bu olay, Afganistan'ı sosyalist bir yörüngeye sokacak ve Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulacaktı. 30 Nisan 1978'de yeni iktidar Afganistan Devrimci Konseyi'nin ülke içerisindeki en büyük yürütme organı olduğu ilan edilmiş ve Nur Muhammed Taraki hem başbakan hem de Afganistan Devrimci Konseyi'nin başkanı olarak iktidara gelmiştir.³⁸

Afganistan'da iktidara gelen Halk ve Perçem hizipleri ilk olarak ülke içerisinde kendilerine baş kaldırabilecek unsurları temizlemekle işe başlamışlardır. Sabık Cumhurbaşkanı Davud Han ve ailesinin öldürülmesinden sonra Davud Han hükümetinde görev almış eski bakanlar da Pul-i Çerhi Poligonu'nda kurşuna dizilmiştir.³⁹ Bu uygulamalar sadece hükümet görevlileri ile sınırlı kalmamış, devlet memurları, subaylar, tüccarlar, toprak sahipleri ve çiftçiler de sorguya çekilmiş ve işkence uygulamalarının yanı sıra suçlu bulunanlar da idam edilmiştir.⁴⁰

Taraki, devrimin en önde gelen simgesi gibi gözüксе de yeni iktidarın başbakan yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olan Hafızullah Emin arka planda özellikle polis teşkilatı içerisindeki nüfuzunu artırıyordu. 1979 Mart ayında Hafızullah Emin başbakan, Taraki ise cumhurbaşkanı olmuş ve Hafızullah Emin ipleri tamamen eline almıştır.⁴¹ Taraki 6 Mayıs'ta yaptığı ilk basın toplantısında: Afganistan'ın tarafsız ve

³⁷ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 90.

³⁸ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 107.

³⁹ Mohammad Ebrahim M. İsmail, *Tarajik Afganistan: Komünist İşgalden Liberal İstilaya*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2004, s. 55.

⁴⁰ Mohammad Ebrahim M. İsmail, *Tarajik Afganistan: Komünist İşgalden Liberal İstilaya*, s. 55.

⁴¹ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 107.

bağımsız olduğunu söylemiş ve ABD ile ilişkilerin geliştirilmesinin yanı sıra Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin Marksist ve komünist eğilimde olduğu iddialarını da yalanlamıştır.⁴² Hafızullah Emin ise 17 Nisan 1979 yılında yaptığı bir açıklamada farklı görüşler öne sürmüştür: “İşçi sınıfının öncüsü olan ADHP, proletaryanın rolünü oynayan orduyu ideolojik bir silahla silahlandırdı, devrimi başarıyla gerçekleştirerek iktidarı aldı.”⁴³ Hafızullah Emin'in bu açıklaması Taraki'nin dedikleriyle uyuşmuyordu. Amin bir başka konuşmasında da: “Lenin dünya proletaryasının en büyük lideri, Taraki Afganistan'ın büyük emekçi halkının lideridir. Büyük Ekim Devrimi dünyayı sarsıttı ve Sıvı Devrimi Asya'nın bu bölgesini (Afganistan'ı) harekete geçirdi.”⁴⁴ demiştir.

New York Times gazetesi 5 Mayıs 1978 sayısında yeni Afgan hükümeti için “Bundan on yıl önce komünistlerin herhangi bir yerdeki kazancı Washington için büyük bir kayıp sayılırdı. Ancak Amerikalıların çoğu dünyanın artık eskisine nazaran çok daha karmaşık olduğunu kabul ediyor. Afgan komünistleri geleneksel olarak Pekin'den çok Moskova'ya yatkın olmalarına karşın, onların Kremlin'in kuklası olması mümkün görünmüyor.” Şeklinde haber vermiştir.⁴⁵

Burada ABD kamuoyunda yeni Afgan hükümetine karşı beklenenin tersinde bir algı oluştuğunu görmekteyiz. ABD'nin sosyalist hükümetlere karşı agresif tutumunun zamanla, Sovyet yanlısı olmadığı sürece “kabul edilebilir” olarak dönüştüğünü de anlamaktayız.

Halk ve Perçem gruplarının oluşturduğu yeni iktidarda bu iki grup arasında bir süre sonra ayrılıklar baş göstermiştir. 30 Nisan 1978 tarihindeki hükümet teşkilatı ile ilgili yapılan toplantıda bölünme gözle görülür şekilde artmıştır. Eskiden Halk ve Perçem fraksiyonları iktidarı eşit şekilde paylaşıırken Perçem üyeleri azınlıkta kalmış ve 29 kişiden oluşan hükümet üyelerinin 21 tanesi Halk fraksiyonu üyesi olup, 9 kişi ise Perçem kanadından olmuştur.⁴⁶ Halk ve Perçem fraksiyonlarının mücadelesi zaman geçtikçe daha da düşmancıl bir hal almaya başlamıştır. Taraki'nin başını çektiği

⁴² Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 108.

⁴³ Mohammad Jawad Niki, *Afganistan'da Demokratik Cumhuriyet Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat(1978-1992)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2019, s. 59.

⁴⁴ Mohammad Jawad Niki, “Afganistan'da Demokratik Cumhuriyet Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat(1978-1992)”, s. 59.

⁴⁵ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 108.

⁴⁶ Mohammad Jawad Niki, “Afganistan'da Demokratik Cumhuriyet Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat(1978-1992)”, s. 62.

Halk kanadı Babrak Karmal'ın başını çektiği Perçem kanadına tam bir üstünlük sağlayarak Karmal'ı sürgüne göndermiş ve Karmal'ın sürgüne gönderilmesinden sonra diğer Perçem üyeleri de devlet kademelerinden uzaklaştırılmıştır.⁴⁷ Perçem kanadını ihtilal hazırlığı içerisinde olmak suçlayıp görevden uzaklaştıran Taraki, Davud Han'ın devrilmesinde büyük bir rol oynayan General Abdülkadir'i ise bir neden olmadan tutuklatmıştı.⁴⁸

2.3.1. Nur Muhammed Taraki Döneminde Afgan-Sovyet İlişkileri ve Taraki'nin Devrilmesi

Afganistan'da 1978 yılında gerçekleştirilen "Nisan Devrimi" ile Davud Han hükümeti devrilmiştir. Sovyetler Birliği son zamanlarda kendisine karşı tavır alan Davud Han'ın devrilmesinden hoşnut olmuş ve Nur Muhammed Taraki tarafından kurulan yeni Afgan hükümetini hemen tanımış ve yeni Afgan hükümetine her türlü yardıma hazır olduğunu belirtmiştir.⁴⁹ Taraki döneminde Afganistan'da Sovyet nüfuzu belirgin oranda artış göstermiştir. Sovyetler Birliği ile iyi ilişkilerin bir sonucu olarak Sovyet askeri uzmanları ve personelleri Afganistan'da görev almaya başlamıştır.

Taraki ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişki Nisan Devrimi öncesine dayanmaktaydı. Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin lideri olan Taraki ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler partiler arasında olmaktan çok kişisel bir ilişki ağıydı. Taraki, Nisan Devrimi'nden önce Sovyetler Birliği Komünist Partisi Dış İlişkiler Merkez Komitesi'nden 15 Mart 1977 tarihinde 30.000 Afgani, 25 Mayıs'ta ise 30,240 Afgani almış ve bu ekonomik ilişkiyi partisinden gizli tutmuştu.⁵⁰

Babrak Karmal ve Perçem kanadının tasfiye edildiği dönemde Hafızullah Emin gücünü artırmış ve devlet kademesine akrabalarını atayarak keyfi bir idare tarzı sergilemişti. Bu dönemde 4 Eylül 1979'da Küba'nın başkenti Havana'ya Bağlantısızlar Hareketi ile ilgili bir konferansa iştirak eden Taraki dönüşte Moskova'ya uğramış ve Sovyet lideri Brejnev ile bir toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda Sovyetler Birliği Taraki ve Karmal arasında bir mutabakat sağlanması yolunda telkinlerde bulunmuş, bu konuda Hafızullah Emin'i hedef göstererek onun ve yandaşlarının hükümetten tasfiyesini istemiş ve Taraki'nin reformları uygulamada

⁴⁷ Burhanettin Şenli, "Afganistan(1945-1989)", s. 68.

⁴⁸ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 111-112.

⁴⁹ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 119.

⁵⁰ Vasiliy Mitrokhin, *The KGB in Afghanistan*, trans. Christian Ostermann and Odd Arne Westad, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington 2002, s. 25.

kullandığı sert tedbirlerinin yumuşatılmasını istemiştir.⁵¹ Brejnev'in bu söylemlerine bakarak Taraki ve Afgan yönetiminin Sovyet etkisine girdiğini görebiliriz. Ancak Taraki bu telkinlere tam anlamıyla uymamış ve Taraki ile Sovyet yönetimi arasında ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır.

Sovyetler Birliği her ne kadar yeni kurulan yönetimle iyi ilişkiler kurmaya çalışsa da Taraki'nin takip ettiği iç siyaset Sovyet yönetiminin tepkisini çekmeye başlamıştır. Taraki'nin komünist reformları hızlı bir şekilde gerçekleştirmek istemesi ve bunu silah zoruyla uygulamaya çalışması halkın tepkisini çekmiş ve yeni Afgan hükümetine karşı tavır almasına yol açmıştı. Sovyetler Birliği ise İkinci Dünya Savaşı'nda yaptığı gibi Doğu Avrupa'da hakimiyet kurduğu topraklarda yerel halkın inançlarıyla çatışmaktan uzak durup onları karşısına almak istememişti. Taraki'nin de Afganistan'da aynı politikayı izlemesini isteyen Sovyetler Birliği Taraki'nin Afganistan'da sert bir tutum sergileyip halkı karşısına aldığı görünce Afganistan'ın köktendincilerin eline geçip kendi nüfuzunu kırmasından çekinmiş ve Taraki'ye karşı cephe almaya başlamıştı.⁵²

Sovyetler Birliği Taraki'ye karşı tutumunu değiştirmiş ancak öncelikli olarak Başbakan koltuğunda oturan Hafızullah Emin'in görevden el çektilmesi gerektiğine inanmıştı. Amin'in ülkedeki keyfi uygulamaları dolaylı olarak Afgan halkında Sovyetler Birliği'ne karşı öfke uyanmasına sebep oluyordu ve Sovyet lideri Brejnev Taraki'nin Moskova ziyareti sırasında kendisine Hafızullah Emin'in görevden el çektilmesi gerekliliğini söyledi.⁵³ Taraki ise: "Tüm yetkiler Amin'in elinde. Ayrıca orduda be polis teşkilatında çok sayıda taraftarı var. Bu yüzden kendi başıma bu işi halletmem mümkün değil." şeklinde cevap vermiştir.⁵⁴ Bunun üzerine Amin'e karşı bir suikast tertiplendi ve bu işin Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde yapılması kararlaştırıldı.

Bu dönemde kendisine karşı bir hareketten şüphelenen Amin Taraki'nin hükümetteki nüfuzunu kırmak için Taraki yanlısı bazı bürokratları görevden uzaklaştırmıştı. Taraki ülkeye döndükten sonra hükümet ile ilgili köşte yapacağı bir toplantıya Hafızullah Emin'i de davet etmiş, Amin bu durumdan kuşkulansa da Sovyet

⁵¹ Mohammad Jawad Niki, "Afganistan'da Demokratik Cumhuriyet Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat(1978-1992)", s. 92.

⁵² Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 119-120.

⁵³ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 124.

⁵⁴ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 124.

elçisi Puzanov'un kendisine garanti vermesi üzerine toplantıya iştirak etmişti.⁵⁵ Amin ve yanındakiler köşke girdikleri esnada üzerlerine ateş açılmış ve Amin kendini kurtarabilmişti. Sovyet elçisi Puzanov'un da olay günü köşkte olduğunu hatırlayan Amin, Sovyetler Birliği ve Taraki'nin kendisine karşı bir komplo içerisinde olduğundan hareketle Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne karşı harekete geçip Taraki'yi tutukladı ve Afganistan'ın yeni lideri olduğunu dünyaya duyurdu.⁵⁶

2.4. Hafızullah Emin İktidarı

Afganistan'da Taraki yönetimini devirip iktidara gelen Hafızullah Emin'de iktidarda uzun süre kalamayacak ve yaklaşık 100 günlük bir iktidardan sonra bir suikast sonucu yaşamını yitirecektir. Taraki'nin devrilmesiyle beraber Afganistan'da cumhurbaşkanlık görevine gelen Hafızullah Emin ilk iş olarak hiç güvenmediği Sovyet elçisi Puzanov'u ekarte etme yoluna gitti. Hafızullah Emin, Puzanov'un Taraki'ye yakın bazı kişileri Sovyet Elçiliği'nde sakladığı bilgisini almış ve bu kişilerin kendisine verilmesini istemiş ancak Puzanov bunun bir yalandan ibaret olduğu söyleyince Hafızullah Emin Moskova ile iletişime geçmiş, Sovyet yönetimi ise iktidarının ilk günlerinde Hafızullah Emin ile arayış açmak istemediğinden Puzanov'u görevden alıp Kabil Büyükelçisi olarak Tataristan Özerk Cumhuriyeti Komünist Partisi Birinci Sekreteri ve aynı zamanda Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komite üyesi olan Fikriyat Ahmedoviç Tabeyov'u görevlendirdi.⁵⁷

Hafızullah Emin iktidara geldikten sonra dış ilişkilerde olumlu adımlar atmaya çalışmış ve özellikle aralarında sorun bulunan Pakistan ile ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Pakistan bölgede ABD'nin müttefiki konumunda olduğundan ötürü bu yaklaşma Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmeye başlamıştı. İlk olarak dışişleri bakanları nezdinde gerçekleşen görüşmeler 27 Eylül 1979 tarihinden itibaren cumhurbaşkanlığı nezdinde gerçekleşmiştir.⁵⁸ İlerleyen süreçte yapılan iki devlet arasındaki anlaşmalar Afganistan-Pakistan ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir.

Hafızullah Emin ülke içerisinde ise "iyi" bir portre sergilemek yoluna gitmiştir. Bu bağlamda bazı mahkumlar serbest bırakılmış, yeni anayasa hazırlıklarına

⁵⁵ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 125.

⁵⁶ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 125.

⁵⁷ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 127.

⁵⁸ Mohammad Jawad Niki, "Afganistan'da Demokratik Cumhuriyet Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat(1978-1992)", s .96.

başlanılmış ve geçmişte yaşanan olumsuz durumların nedeninin Taraki yönetimi olduğu konusunda propaganda yoluna gitmiştir.⁵⁹

Hafizullah Emin kısa iktidarında Sovyetler Birliği ile ilişkilerde anlaşmazlıklar yaşamıştır. Sovyet uzmanlarının Afganistan'da sayısını giderek artırması üzerine Amin, Sovyet elçisi Tabayev'e bu durumu sormuş ve Tabayev bu durum için "sınırlarda emperyalist faaliyetlerin artmasını"⁶⁰ gerekçe göstermiştir. Hafizullah Emin giderek artan Sovyet nüfuzuna karşı ABD ile anlaşma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda ABD, Afganistan'a havayollarında kullanmak için bir yolcu uçağı hediye etmiş ve 200 tonluk bir buğday yardımı için de çalışmalar yapmıştır.⁶¹

Hafizullah Emin iktidarının ilk günlerinde ABD ile yakınlaşma çabası gösterse de ABD Hafizullah Emin'e güven duymadığından ötürü ufak yardımların ötesinde bir girişimde bulunmamıştır. Hafizullah Emin bu durumu anlayıp tekrardan Sovyetler Birliği ile yakınlaşma çabasına girişse de Sovyetler Birliği Hafizullah Emin'i devirme planını uygulamaya koymuştu. Taraki döneminde Afganistan'dan uzaklaştırmak amacıyla Prag'a büyükelçi olarak atanan Perçem lideri Babrak Karmal, Sovyetler Birliği'nin Afganistan lideri olarak görmek istediği kişiydi.

Hafizullah Emin dış politikada ABD ve SSCB arasında mekik dokurken iç politikada sorunlar gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Taraki döneminde etkinliğini artıran iç isyanlar Hafizullah Emin'i de rahat bırakmıyordu. Çoğunu dini grupların çıkardığı bu isyanlar daha çok taşrada çıksa da Amin'in cumhurbaşkanı olmasından bir ay sonra Kabil'e yakın bir konumda olan Rişhor Askeri Garnizonu'nda ayaklanma çıktı ve Paktia şehrindeki savaşın şiddetinin artmasıyla birlikte mücahit gruplar başkent Kabil'e yaklaştırmaya başladı.⁶²

Bu sıkıntılı süreçte Afganistan'da bulunan bir Sovyet ajanı Emin iktidarını şu şekilde tanımlıyordu:

a.Sovyet karşıtı olaylarda genel bir artış başlamıştır. İnsanlar açıkça Afganistan'da 1978 Devrimi'nden sonra Rus makineli tüfekleri, roketleri ve tankları olmadan işi başardıklarını söylemeye başlamışlar, Afganların Rus

⁵⁹ Mohammad Jawad Niki, "Afganistan'da Demokratik Cumhuriyet Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat(1978-1992)", s. 97.

⁶⁰ Kubilayhan Erman, *Afganistan'da Sovyet Nüfuzu ve İşgali(Etkiler ve Sonuçları)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 2013, s. 169.

⁶¹ Kubilayhan Erman, "Afganistan'da Sovyet Nüfuzu ve İşgali(Etkiler ve Sonuçları)", s.169.

⁶² Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 131.

politikacılarına ve Rus sosyalizmine yalvarmaya ihtiyacı olmadığını ifade etmişlerdir.

b.Amin'in şahsi işlerini yapması için Sovyet vatandaşlarını hedef almış ve Sovyet uzmanlara Moskova'ya gayri resmi kanalları kullanarak ve büyükelçilik ile departman liderlerini atlayarak yalan haber vermeleri için baskı yapmıştır.

c.Sovyet vatandaşlarıyla ilgili onları zor durumda bırakacak bilgi ve belgeler toplanmıştır. (Bu konuda İçişleri Bakanlığı çalışanlarına görev verilmiştir.)

d.Sovyet vatandaşları gizlice araştırılmış ve izlenmiş, tehdit edilmiş ve onlara şantaj yapılmıştır. (Rezidans bu raporu Ekim ayında düzenlemiştir.)⁶³

Afganistan'da mücahit grupların güç kazanıp başkent Kabil'e doğru ilerlemesi Sovyetler Birliği'nde çekincelere yol açmış ve Afganistan'a uygulanacak olası bir askeri harekat için hazırlıklarını hızlandırmıştı. Bu dönemde Herat, Kandahar ve Mezar-ı Şerif gibi şehirlerde mücahid grupların baskısından ötürü yolların dahi kapatıldığı oluyordu.⁶⁴

Bu süreçte Sovyet lideri Brejnev, Afganistan'daki iç karışıklığı sebep göstererek Amin'den Sovyet birliklerini Afganistan'a davet etmesini istedi ancak Amin bunu reddetti. Bu konuyla ilgili 1978 yılında Hafızullah Emin'in ABD'li bir diplomatla yaptığı görüşmede, "Eğer Brejnev Afganistan'ın bağımsızlığına karşı herhangi bir şey yapmamı isterse karşı koymak için canımı bile veririm" demişti.⁶⁵ Hafızullah Emin'in bu sözleri söylemesinde ileride Brejnev'in kendisinden bu şekilde bir istekte bulunacağını öngördüğünü anlamaktayız. Amin'in Brejnev'in teklifini reddetmesi üzerine Sovyet birlikleri Afganistan sınırına yığınak yapmaya başlamıştı. Amin, Sovyet askeri yığınının farkındaydı ve son bir ümitle Pakistan Devlet Başkanı Ziya ül Hak ile görüşmek istedi. Ziya ül Hak ise bu konu üzerine şöyle diyordu "Bilinen nedenlerden dolayı Amin'le görüşmeye gidemezdim. Dış sorunlar danışmanım Ağa Şahi'ye Kabil'e gidip Amin'in mesajını almasını istedim. Onun gideceği gün hava sisliydi ve uçak yolculuğuna müsait değildi. Havaalar düzeldiğinde ise artık çok geçti. Çünkü Sovyetler gelmişti."⁶⁶

Hafızullah Emin'in son girişimi de başarısız olmuş ve yalnız kalmıştı.

2.4.1. Hafızullah Emin'in Öldürülüşü

⁶³ Burhanettin Şenli, "Afganistan(1945-1989)", s. 105.

⁶⁴ Edward Girardet, *Rusya'nın Afganistan'daki Savaşı*, çev. Yuluğ Tekin Kurat, ODTÜ Yayınları, Ankara 1984, s. 1.

⁶⁵ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 131.

⁶⁶ Esedullah Oğuz, *Hedef Ülke Afganistan*, s. 131.

Afganistan’a askeri müdahale hazırlıklarını tamamlayan Sovyetler Birliği’nin önünde tek bir engel kalmıştı: Hafızullah Emin’i ortadan kaldırmak. Sovyetler Birliği ilk olarak Hafızullah Emin’i zehirlemek istemişti. Hafızullah Emin’in Halk üyeleri için düzenlediği bir öğlen yemeğinde Sovyetler Birliği adına çalışan Mikhail Talubov’un düzenlediği bir planla sebze çorbasına zehir katılmıştı.⁶⁷ Yemeği yiyen Hafızullah Emin ve yanındakiler fenalaşmış ve trajikomik bir şekilde Sovyet elçiliğindeki kliniğe kaldırılan Amin ve yanındakiler, özel gizlilik nedeniyle KGB’nin planından haberi olmayan Sovyet sağlık personelleri tarafından kurtarılmıştı.⁶⁸

Planı başarısızlığa uğrayan Sovyetler Birliği, Hafızullah Emin için KGB’ye bağlı GRU komandolarını devreye sokacaktı. 27 Aralık 1979 tarihinde gerçekleştirilen “Fırtına 333 Operasyonu” ile Afganistan’ın yönetim merkezi olan Taçbek Sarayı’na Afgan askeri kılığında giren Sovyet komandoları sarayın içerisinde ifşa olunca çatışma çıkmış ve çatışarak Hafızullah Emin’in odasına ulaşan Sovyet komandoları Amin’i öldürmüş ve sonrasında sarayın yakınlarına iniş yapan bir Sovyet helikopteriyle birlikte SSCB’ye dönmüşlerdi⁶⁹.

Hafızullah Emin’in öldürülmesiyle birlikte Afganistan’ın yeni lideri Babrak Karmal olmuştur.

Taraki döneminde ülkeden uzaklaştırılmak adına Prag’a elçi olarak gönderilen Karmal, KGB tarafından korunmuş ve Afganistan’ın lideri olacağı gün için bekletilmişti. Amin’in öldürülmesinden sonra Sovyetler Birliği tarafından Kabil’e getirilen Karmal, burada Afganistan’ın yeni lideri ilan edildi ve Sovyet birliklerini Afganistan’a davet eden resmi kararı onayladı. Onaydan sonra ise 28 Aralık 1979 günü Sovyet birlikleri Afganistan sınırını geçmeye başladı. Müdahale ile birlikte Türkiye ve Afganistan arasındaki ilişkilerde kısmen dondurulmaya gidilmiştir.⁷⁰ Bunun sebebi olarak Türkiye’den mücahid gruplara gelecek desteğin bir yere kadar önlenmesi çabası söylenebilir.

2.5. SSCB’nin Afganistan’a Müdahale Gerekçeleri

⁶⁷ Mark Galeotti, *Storm-333: KGB and Spetsnaz Seize Kabul, Soviet-Afghan War 1979*, Osprey Publishing, New York 2021, s. 40.

⁶⁸ Mark Galeotti, *Storm-333: KGB and Spetsnaz Seize Kabul, Soviet-Afghan War 1979*, s. 41.

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mark Galeotti, *Storm-333: KGB and Spetsnaz Seize Kabul, Soviet-Afghan War 1979*, Osprey Publishing, New York 2021.

⁷⁰ Tercüman, “Afganistan’ın İşgal Edilmesinden Sonra Türk-Sovyet İlişkileri Kısmen Donduruldu”, 12 Şubat 1980.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesinin nedenleri üzerine birçok görüş ifade edilmiştir. Bu görüşlerin ortak noktası ise müdahalenin Sovyetler Birliği açısından kötü sonuçlarının olduğudur. Gerek insan gerek ekonomik gücünü bu savaşta harcayan Sovyetler Birliği'ne uluslararası ortamda da tepki gösterilmiştir.

Hafizullah Emin'in ortadan kaldırılmasını takip eden süreçte Afganistan'ın yeni lideri olan Babrak Karmal, ülkedeki i sorunları sebep göstererek Sovyet birliklerini Afganistan'a davet etmişti. Bir süredir Afganistan i politikasını meşgul eden mücahit gruplar, Babrak Karmal'ın iktidara gelmesiyle birlikte ilerlemelerini hızlandırmıştı.

Kızıl Ordu birliklerinin Afganistan sınırını geçmesini takip eden sürede Pravda gazetesine konuyla alakalı bir demeç veren Brejnev:

Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetlerini Afganistan'a gönderme kararını güçlükle aldık. Ancak bu kararı alırken partinin merkez komitesi ve Sovyetler Birliği Hükümeti tam bir sorumluluk bilinciyle hareket etmiş ve mevcut koşulların yaratabileceği olası sonuçları tüm yönleriyle dikkate almıştır. Askerlerimizin tek bir görevi var: Afganlar ile iş birliği içerisinde bu ülkeye yönelik olarak dışarıdan gelen tehditleri bertaraf etmek. Afgan Hükümetinin bizlerden askeri müdahale konusunda yardım talep etmesini gerektiren koşullar ortadan kalkar kalmaz birliklerimiz bu ülkeden ayrılacaklardır.⁷¹

Kızıl Ordu birliklerinin belli bir süre Afganistan'da kalacağını belirten bu demeç, Kızıl Ordu'nun Afganistan'a girişinin Afgan hükümeti tarafından istendiğinin belirtilmesiyle birlikte müdahaleye meşruiyet kazandırmaya yöneliktir.

Müdahale kararının alınma aşamasına geldiğimizde ise Taraki kendi iktidarı döneminde ülkede çıkan i karışıklıkları sebep göstererek Sovyetler Birliği'nden askeri yardım ve müdahale taleplerinde bulunmuştur. Brejnev ise bu talebe şu şekilde bir cevap vermiştir: "Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetlerinin Afganistan'a gönderilmesinin mümkün olup olmadığı hususuna değinmek isterim. Biz bu konuyu çok düşündük ve her ynnle tetkik ettik. Size açıkça söylüyorum. Bunu yapmamız hiç doğru olmaz. Çünkü böyle bir müdahale hem sizin hem de bizim düşmanlarımızın elini güçlendirir."⁷²

⁷¹ Cumhuriyet Kaygusuz, "40. Yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a Askeri Müdahalesinin Temel Sebepleri zerine Bir Değerlendirme", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/2, 2019, s. 112.

⁷² Kaygusuz, "40. Yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a Askeri Müdahalesinin Temel Sebepleri zerine Bir Değerlendirme", s. 114.

Leonid Brejnev ve Politbüro⁷³ müdahale kararı ilk kez önlerine geldiğinde bu öneriye sıcak bakmasalar da ileride fikirleri değişecekti. Bu fikirlerin değişmesinde Hafızullah Emin'e duyulan güvensizlik ve Afganistan'da bir türlü yatıştırılamayan ayaklanmaların etkili olduğunu söylemek mümkündür. ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasına karşılık olarak Afgan yöneticilerinin bölgede her an ABD'nin müttefiki gibi hareket etme ihtimali de Sovyetler Birliği'ni düşündürmekteydi.

12 Nisan 1979 tarihinde Taraki hükümetinin başarısızlığı ve Afganistan'a yardım konusunda toplanan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro toplantısında Dışişleri Bakanı Andrey Gromiko, KGB Başkanı Yuri Andropov, Savunma Bakanı Dmitriy Ustinov ve Politbüro'nun dışişlerinden sorumlu üyesi Boris Ponamaryov'un imzasını taşıyan satırlar şöyledir:

Son derece sınırlı kaynaklara oldukça ilkel üretim metotlarının kullanıldığı ve iktisadi açıdan geri kalmış bir ülke olan Afganistan'da okuma-yazma oranının çok düşük olması, toplumdaki karmaşık sosyal yapı ve aşiret gelenekleri, dini fanatizm, ülkenin belirli kesimlerinde gözlemlenen aşırı milliyetçilik ve ayrılıkçı ideolojik yapılanmalar hükümetin önündeki en büyük engellerdir.⁷⁴

Afganistan'daki iç sorunlara temas eden bu görüş, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahale konusunda temkinli görüşünün terkedilmekte olduğunu göstermektedir.

Sovyet müdahalesinden kısa bir süre önce Afganistan'a giden Aydınlık gazetesi çalışanları İlhan Sürmeli ve Ragıp Duran, Sovyetler Birliği'nin uzun bir süredir Afganistan'ı ele geçirme planı olduğunu söylemiş ve Davud Han'ın iktidarından itibaren Sovyetler Birliği'nin kademeli olarak Afganistan'da nüfuzunu artırdığını belirtmiştir.⁷⁵ Sovyetler Birliği'nin Afgan liderleri kısa süreli olarak kullanıp sonrasında ortadan kaldırdığını belirten gazeteciler, Nisan Devrimi'ni Sovyetler Birliği'nin düzenlemiş olduğu bir askeri darbe olarak nitelemişlerdir.⁷⁶ Aydınlık gazetesinin bu dönemde Çin Halk Cumhuriyeti yanlısı Mao'cu bir tutum sergileyip Sovyetler Birliği'ni düşman olarak gördükleri belirtmekte fayda vardır.

⁷³ Sovyetler Birliği'nde en yüksek karar alma organı.

⁷⁴ Kaygusuz, "40. Yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a Askeri Müdahalesinin Temel Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme", s. 115.

⁷⁵ İlhan Sürmeli, Ragıp Duran, *Afgan Direnişçileriyle*, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1980, s. 128-129.

⁷⁶ İlhan Sürmeli, Ragıp Duran, *Afgan Direnişçileriyle*, s. 129.

Müdahaleden kısa bir süre sonra 31 Aralık 1979 tarihinde SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne gönderilen ve Andrey Gromıko, Yuri Andropov, Dmitri Ustinov ve Boris Ponomaryov tarafından imzalı “Afganistan’da 27-28 Aralık 1979 tarihinde yaşanan gelişmeler üzerine” başlıklı raporda Afganistan’a müdahale konusunda alınan kararlar şu şekilde belirtilmiştir:

Bu yılın Ekim ayı itibariye Hafızullah Emin ve yandaşları tarafından gerçekleştirilen darbenin ve Afganistan Demokratik Halk Partisi Genel Sekreteri ve Afganistan Devrim Konseyi Başkanı Nur Muhammed Terakki'nin öldürülmesinin ardından ülkedeki mevcut durum oldukça kötüleşmiş ve fiilen bir siyasi ve toplumsal kriz durumu ortaya çıkmıştır. Hafızullah Emin şahsi diktatörlüğünü kurmak maksadıyla hareket etmiş, bu bağlamda Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin ve Afganistan Devrim Konseyinin tüm yetki ve görevlerini ellerinden almıştır. Bizzat Emin tarafından onaylanan dengeli dış politika stratejisi kapsamında da ABD ile yakın ilişkiler kurmak için girişimlerde bulunulmuş, bu çerçevede Emin, ABD'nin temsilcileri ile Kabil'de birtakım gizli görüşmeler yapmıştır. Söz konusu görüşmelerin ardından Afganistan Hükümeti, Kabil'de bulunan Amerikan kültür merkezinin çok daha rahat koşullarda çalışabilmesi maksadıyla bu kuruma bir dizi imkanlar sağlamış, yine Hafızullah Emin'in emri ile Afgan istihbaratının Kabil'deki ABD Büyükelçiliğine yönelik olarak yürüttüğü tüm faaliyetler durdurulmuştur. Emin, kendi temsilcileri aracılığı ile ülkedeki radikal-sağ, dinci muhalif gruplar ile temasa geçmiştir. Tüm bu ifade edilen olumsuzluklar Afganistan'da devam etmekte olan devrim hareketini son derece güç koşulların içerisine doğru sürüklemiş, buna bağlı olarak, Kabil dışındaki diğer vilayetlerde hali hazırda hâkim konumda bulunan devrim karşıtı grupların pozisyonları daha da güçlendirilmiştir. Devrimin ve ülkenin bağımsızlığının tehlike altında olduğunu gören sürgündeki Babrak Karmal ise gerek Afganistan'da gerekse yurtdışında sürgünde bulunan tüm Emin karşıtı grupları birleştirme sorumluluğunu üstlenmiş, ülkesinin ve devrimin selameti için harekete geçmiştir. Komşu Afganistan'da gerçekleştirilen Nisan devriminin tüm kazanımlarını ve SSCB'nin ulusal güvenliğini tehlikeye atan bu olumsuz gelişmelerin meydana getirdiği olağanüstü şartlar dahilinde Afganistan'a askeri yardım yollama kararını almak zaruri hale gelmiştir ki; zaten Hafızullah Emin başkanlığındaki Afganistan Demokratik Halk Partisi Hükümeti bizden bu konuda defalarca kez talepte bulunmuştur. SSCB ile Afganistan Demokratik Cumhuriyeti arasında 5 Aralık 1978 tarihinde imzalanan karşılıklı dostluk ve iş birliği antlaşmasına uygun olarak yeterli sayıdaki Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetleri birliklerinin bu ülkeye gönderilmesi hususunda nihai karara varılmıştır. SSCB askeri birliklerinin ülkeye girmesiyle birlikte, Hafızullah Emin karşıtı yurtsever muhalif gruplar tarafından 27 Aralık'ı 28'e bağlayan gece düzenlenen operasyonla da diktatörlük rejimi tasfiye edilmiştir.⁷⁷

Yukarıdaki açıklamalardan, Afganistan'ın içinde bulunduğu durumun Sovyetler Birliği'nin güvenlik kaygılarını tetiklediğini anlamaktayız.

Sovyet birliklerinin Afganistan'a girişinden sonra Pravda gazetesine konuyla ilgili bir demeç veren Brejnev:

⁷⁷ Kaygusuz, “40. Yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a Askeri Müdahalesinin Temel Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme”, s. 118-120.

1978 Nisan’ında Afganistan’da bir devrim olmuştur. Afgan halkı kaderini kendi eline alarak bağımsızlık ve özgürlük yoluna girmiştir. Şimdiye dek tarihte hep olduğu gibi, gerici güçler devrime karşı çıktılar. Elbette Afgan halkının kendisi onların üstesinden gelebilirdi. Ancak, Afganistan devriminin ilk günlerinden itibaren dış saldırıyla, ülkenin iç işlerine dışarıdan geniş şekilde müdahale ile karşı karşıya geldi.

Dışarıdan eğitilerek silahlandırılan binlerce, onbinlerce karşı-devrimci tam donanımlı ordular halinde Afganistan’a gönderiliyordu. Aslında, işbirlikçileriyle birlikte emperyalizm devrimci Afganistan’a karşı ilan edilmemiş bir savaş başlattı.⁷⁸

Diyerek röportaja devam eden Brejnev, Afganistan’a bir günlük bir kararla girilmediğini, Taraki döneminde dahi Afgan yönetiminin Kızıl Ordu’yu davet ettiğini belirterek Afgan halkını zor zamanlarında yalnız bırakmama sözünü tuttuklarını belirtmiştir.⁷⁹

Brejnev, röportajın devamında Sovyetler Birliği’ni “yayılmacı” politika izlemekle suçlayanlara da cevap vermiştir. Sovyetler Birliği’nin Pakistan ve İran dolaylarına yayılma iddiasını yalanlayan Brejnev, sömürgeciliğin kendilerine yabancı bir konu olduğunu belirtip “Biz, başkalarının topraklarına ya da başkalarının servetlerine göz dikmiyoruz. Petrol kokusuna dayanamayan sömürgecilerin kendileridir.” demiştir.⁸⁰

Brejnev, Afganistan üzerinden kendilerini eleştirenlere Vietnam ve Küba üzerinden cevap vermiştir:

“Barış için Sovyet tehdidi” diye konuşma çabaları ve dosyalarına Vietnam’daki “kirlili savaş”ın kaydedildiği Çin saldırılarına sosyalist Vietnam’a silahlı müdahalede bulunurken parmaklarını bile kıpırdatmayan; hükümetinin ve halkının iradesine boş vererek Küba topraklarında onlarca yıl askeri üs bulunduran; İran kıyılarına ABD’nin uçak gemilerinin önemli bir bölümü de dahil olmak üzere atom silahlarıyla donatılmış devasa askeri deniz güçleri göndererek devrimci İran halkına gözdağı vermek isteyen ve abluka tehdidinde bulunanların şimdi uluslararası ahlakın savunucuları tavrını takınmaları tümüyle ikiye bölünmüştür. başka bir şey değildir.⁸¹

Brejnev, “sözde Afgan sorunu” olarak belirtilen durumun Birleşmiş Milletler’de tartışılmasının, Afganistan’ın iç işlerine karışılması ve Afgan devletinin egemenlik haklarının çiğnenmesi olduğunu söyleyip bu konuda şunları söylemiştir:

Gerçekten de Afgan hükümeti ve onun Birleşmiş Milletler’deki sorumlu temsilcileri, herkesin duyduğu gibi şöyle dediler: “Karışmayın bize, Sovyet askeri

⁷⁸ Afganistan Üzerine- Pravda Muhabirine Brejnev’in Verdiği Cevaplar, çev. Hüseyin Aykol, Ser Yayınevi, Ankara 1980, s. 14.

⁷⁹ Afganistan Üzerine- Pravda Muhabirine Brejnev’in Verdiği Cevaplar, s. 14.

⁸⁰ Afganistan Üzerine - Pravda Muhabirine Brejnev’in Verdiği Cevaplar, s. 17.

⁸¹ Afganistan Üzerine - Pravda Muhabirine Brejnev’in Verdiği Cevaplar, s. 17.

birlikleri Sovyet-Afgan Anlaşması ve Birleşmiş Milletler Yasasının 51. Maddesi uyarınca ve bizim ricamız üzerine gelmiştir.”⁸²

Brejnev röportajın devamında ABD özelinde NATO’yu eleştirerek bu yapıların gerek Afganistan’da gerek uluslararası arenadaki durumu gerginleştirmekle suçlamıştır.

⁸² *Afganistan Üzerine - Pravda Muhabirine Brejnev’in Verdiği Cevaplar*, s .18.

3.MÜDAHALENİN MECLİS TUTANAKLARINA YANSIMASI

3.1. SSCB'nin Afganistan'a Müdahalesi Hakkında Görüşler

Sovyetler Birliği'nin 1979 Aralık ayında Afganistan'a yaptığı müdahale bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de endişe uyandırmıştır. Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev'in Sovyetler Birliği'nin başına geçmesiyle birlikte Stalin döneminde yapılan uygulamalar eleştiri konusu olmuş ve Sovyetler Birliği dış politika konusunda daha uzlaşmacı bir tavır sergilemeye başlamıştır. ABD ve SSCB arasında ilişkilerin yumuşadığı bu döneme “detant” adı verilmiştir. Soğuk Savaş'ın agresif tutumunun bırakılması bütün dünyayı rahatlatırsa da Sovyet birliklerinin 1979 yılında Afganistan sınırını geçmesi herkesin aklında eski günlere dönüldüğü izlenimi bırakmış ve Türk siyasal hayatında da yankıları olmuştur.

Konuyla alakalı meclis tutanaklarına baktığımızda ise ilk olarak dönemin Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in görüşleri önem arz etmektedir. Sovyetler Birliği'nin müdahalesine karşı görüşlerini belirten Dışişleri Bakanı Erkmen:

Dünyada birçok prensipler oluşuyor, birçok müesseseler kuruluyor, barışçı yollardan meseleleri çözümleme gayretleri ve müesseseleri faaliyet gösteriyor; ama gene de ne yazık ki geçmişin alışkanlıklarından kurtulmak her zaman mümkün olmuyor, geçmişin alışkanlıklarından kurtulmak mümkün olamadığı için bizatihi ihkakıhak, kuvvete başvurma, milletlerin kendi kaderlerine sahip olmaları hakkını çiğneme, milletlerin kendi nizamlarını, rejimlerini tayin etme imkânlarını ellerinden alma ve ülkeleri yabancı askeri işgal altına sokma tatbikatı ve girişimleri maalesef devam edip gidiyor. Bunun en yenisini sonuncu olması temennisi ile Afganistan'da görüyoruz.⁸³

şeklinde görüşlerini beyan etmiştir. Hayrettin Erkmen'in durumu bir “işgal” olarak belirttiğini görüp, detant döneminin bitmesinden de kaygı duyduğunu anlamaktayız.

Erkmen, SSCB'nin Taraki döneminden sonra Afganistan'da bulunan askeri personellerini kademeli olarak artırdığı bilgisini vermiştir. Erkmen'in verdiği bilgiler doğrultusunda, Afganistan'da 4 bin kadar Sovyet personeli bulunmakta ve özellikle de müdahalenin yaşanacağı 1979 Aralık ayına kadar personel sayısında artış yaşanmıştır.⁸⁴

⁸³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 268.

⁸⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 44, 3.1.1980, s. 433.

23 Ocak 1980 tarihinde ise mecliste Dışışleri Bakanı Hayrettin Erkmen Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi konusunda konuşma yapmak için söz almıştır. Sözlerine Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a yönelik askeri hareketini özetleyerek başlayan Erkmen sonrasında Sovyetler Birliği'nin müdahaleye gerekçe olarak 5 Aralık 1978 tarihinde Afganistan ile imzalamış olduğu Afgan-Sovyet Dostluk İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması'nın 4. maddesini baz alarak Afgan hükümetinin kendilerinden yardım istemesi üzerine Afganistan'a sınırlı sayıda bir kuvvet yolladıklarını ve bu yardımın da Birleşmiş Milletler Anayasasının 51. maddesinde yer alan “Silahlı saldırı halinde ülkelerin kendilerini tek başlarına veya kollektif olarak savunma hareketi” kısmına uygun olduğunu ileri sürdüklerini söyler.⁸⁵ Afgan lider Hafızullah Emin'in Sovyetler Birliği tarafından etkisizleştirildiğini söyleyen Erkmen, Sovyetler Birliği'nin kendini haklı çıkarmak için BM yasasının 51. maddesini ileri sürmesinin doğru bir yanı olmadığını belirtip bu görüşün Sovyetler Birliği'ne açıkça anlatıldığını söyler.⁸⁶

Bu bağlamda SSCB'nin Afganistan'a müdahalesinin uluslararası alanda geniş çapta tepki yarattığını belirten Erkmen, bu konunun 49 ülkenin başvurusu üzerine toplanan BM Güvenlik Konseyi'nde görüşüldüğünü ve sunulan karar tasarısının Sovyetler Birliği tarafından veto edildiğini belirterek Afganistan'da bulunan tüm yabancı derhal ve şartsız olarak tamamen geri çekilmesini öngören kararın 104 olumlu, 18 olumsuz ve 18 çekimser oyla kabul edildiğini aktarmıştır.⁸⁷

Dışışleri Bakanı Hayrettin Erkmen, Afganistan konusunda Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası platformlarda yaptığı katılımlardan da söz etmiştir. Müdahalenin bölgede ve dünyada istikrarı etkilediğini söyleyen Erkmen, Türkiye'nin Afganistan'da gerçekleşen işgal durumu hakkında toplanacak olan çağrı mektubunu 49 ülke ile birlikte imzaladıklarını ve BM Genel Kurulunun aldığı karar tasarısını da 104 ülkeyle birlikte olumlu yönde oy kullandığını ve müdahaleden sonra İngiltere Dışışleri Bakanı Lord Carrington'un 9-10 Ocak'ta Türkiye'ye geldiğini ve gerçekleşen görüşmede müdahalenin Afganistan'ın komşuları ile bölge ülkeler üzerine muhtemel etkilerini değerlendirdiklerini belirten bakan, bu görüşmede Pakistan dahil olmak üzere bölge ülkelerinin savunma, sosyal ve ekonomik açıdan güçlü olmalarının

⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C.1, 23.1.1980, s. 39.

⁸⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C.1, 23.1.1980, s. 39.

⁸⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C.1, 23.1.1980, s. 39.

bölgedeki barış ve istikrar ortamının korunması açısından önemli olduğunu bakana anlattığını ifade eder.⁸⁸

Afganistan’la dostluk ve kardeşlik ilişkilerimizin olduğunu belirten Erkmen, Türk ulusunun bu müdahaleyi büyük bir üzüntüyle karşıladığını ve en büyük dileklerinin yabancı unsurların Afganistan’dan bir an önce çekilmelerini ve bu suretle bölgede ve dünyada sarsılan güvenin tekrardan tesis edilebileceğini vurgulamıştır. Bakan, Afganistan konusunda sözlerini bitirirken, bölgeyi etkileyen bu durumun ve bölge ülkelerinin endişelerini paylaştıklarını belirtir.⁸⁹ İslam Konferansının konu üzerine eleştirilerini dile getirirken, konferansta “Sovyet işgal kuvvetlerinin” Afganistan’dan kesin olarak çekilmesi kararı üzerinde uzlaşıya ulaşıldığı bilgisini paylaşır.⁹⁰

AP Milletvekili Oral Karaosmanoğlu’da Erkmen’i destekleyen açıklamalarla bulunmuştur. Müdahale konusunda Türkiye Cumhuriyeti’nin İslam Konferansı nezdindeki girişimlerine değinen AP Manisa Milletvekili Oral Karaosmanoğlu Sovyetler Birliği’nin girişiminin “işgal” olduğunu belirtip Afganistan’ın mevcut hükümetini ise “kukla hükümet” olarak tanımlar.⁹¹ Türkiye Cumhuriyeti’nin ve özelinde Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen’in Türkiye’yi İslam Konferansında iyi bir şekilde temsil ettiğini belirten Karaosmanoğlu, Sovyetler Birliği’nin “istila” hareketi karşısında hükümetin İslam Konferansında alınan kararlar üzerine hareket etmesi temennisinde bulunduğunu söyler.⁹²

4 Şubat 1980 tarihinde Cumhuriyet Senatosunda konuşma yapan Devlet Bakanı Köksal Toptan Afganistan’da yaşananlar üzerine daha sert ifadelerde bulunmuştur. “Süper güçler içeriden işgali beceremeyince, dıştan müdahale ile başka bağımsız devletlerin topraklarını işgal etmekten çekinmemişlerdir.” diyerek sözlerine başlayan Toptan, son olarak Afganistan’ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesinin ve bir şey olmamış gibi halen orada bulunmalarının herkes tarafından düşünülmesi gerektiğini anlatır.⁹³ Sovyetler Birliği’nin dünyanın gözü önünde bir gerekçeye dayanmadan Afganistan’ı işgal ettiğini söyleyen Cumhuriyet Senatosu üyesi Mehmet

⁸⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C.1, 23.1.1980, s. 39.

⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s.39.

⁹⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 270.

⁹¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 229.

⁹² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 229.

⁹³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 4.2.1980, s. 178.

Münir Daldal ise bu durumun Rusya'nın ebedi dış politikasının değişmediğinin kanıtı olduğunu söyleyip Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Birleşmiş Milletler gibi yapıların bu konudaki zayıf karşı çıkışını eleştirir.⁹⁴ Sözlerine Afganistan'ın kurtulmasının zor olduğundan bahisle devam eden Daldal, "Rusya'nın kendi arzusu ile işgal ettiği bir memleketten çekilip gittiği görülmemiştir. Parmağını uzatırsın elini alır, elini uzatırsın kolunu kapar ve adamın koluyla beraber vücudu da bir gün gelir yok olur."⁹⁵ şeklinde bir değerlendirme yapar. Son olarak Afganistan konusunda birlik çağrısı yapan Daldal, "Afganistan'ın Kızıl Ordu tarafından işgaline uğramasına alkış tutanlara, kucak açanlara birlikte karşı çıkmalıyız. Bir kızıl ideolojinin yayılmasına karşı protestoyu hep beraber yapmalıyız. Bir parti ötede, diğeri beride söz yarışı ile dış meselelerimizi zor çözümleriz."⁹⁶ diyerek Türkiye'deki ideolojik ayrışmalara dikkat çekip Sovyet tehlikesine işaret etmiştir.

Mecliste konuyla ilgili söz alan MSP lideri Erbakan'da Sovyetler Birliği'nin tutumunu eleştirdikten sonra Afganistan olayını dış politikanın en önemli konularından biri olarak gördüğünü söyleyip 24 Aralık günü Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesini "tecavüz" olarak niteler ve Sovyetler Birliği'nin müdahaleyi "5 Aralık 1978 tarihli anlaşmanın 51. Maddesine göre yaptık" demesinin "gülünç iddialar" olduğunu söyler.⁹⁷ Bu olaya karşı bütün Müslüman ülkelerin müşterek hareket ederek bu tecavüzü durdurmaları gerektiğini vurgulayan Erbakan, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesinin meşru olduğunu iddia ettiği 5 Aralık 1979 tarihli anlaşmanın 51. Maddesini örnek göstermiş ve Ruslarla anlaşma yaparken dikkatli olunmasını çünkü bu maddeye bakıldığı zaman dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı yardım öngörüldüğünü ancak bu maddeyle Sovyetler Birliği'nin "Ben elbirliğiyle müdafaa edeceğim diye işime geldiği zaman seni yutarım" demek istediğini söylemiştir.⁹⁸ Sovyetler Birliği'nin anlaşmadaki maddeyi kendi anlayışına göre kullandığını öne süren Erbakan, Afganistan olayı ve Rusya'nın emperyalist amaçlarına dikkat edilmesi telkininde bulunup Rusya'nın bu tecavüzü Türkistan'da yaşanan kargaşadan dolayı yaptığını iddia eder.⁹⁹ MSP Milletvekili Şener Battal

⁹⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 255.

⁹⁵ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 255.

⁹⁶ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 257.

⁹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 56.

⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23 Ocak 1980, s. 56.

⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23 Ocak 1980, s. 56.

SSCB'yi savaş suçlusı olarak görüp, Afganistan'da Napalm Bombası kullandığı iddia etmiştir.¹⁰⁰

Cumhuriyet Senatosu Bingöl Üyesi Mehmet Bilgin ise bu olayın İslam'a yapılan saldırıların bir devamı olduğunu belirtir ve tarihten örneklerle durumu açıklamaya çalışır. Müdahale konusunda Cumhuriyet Senatosunda bir konuşma yapan Mehmet Bilgin ilk olarak, İngiliz General Allenby ile Fransız General Georges Catroux'un Haçlı Seferleri üzerine söylediği sözlerden hareket ederek Sovyetler Birliği'nin müdahalesine de yeni bir Haçlı Seferi gözüyle bakıp Haçlı düşüncesinin farklı şekillerde ebediyen devam edeceğini söyler.¹⁰¹ Sözlerini İslam aleminin içine düştüğü bunalımların kaynağı olarak Yahudi ve Hristiyanları göstererek devam eden Bilgin, bu durumun kendisini dünyanın çeşitli yerlerindeki Müslüman coğrafyalarda gösterdiğini ve bu bunalımdan kurtulma yolunun İslam dünyasının güçlenmesinden geçtiği görüşünü savunur.¹⁰²

Müdahale konusunda görüş belirtmek isteyenlerden birisi de Cumhuriyet Senatosu Malatya üyesi Hamdi Özer olmuş ve müdahaleyi Kuran-ı Kerim'den örnekler vererek açıklamıştır. Özer'in Türkiye Afganistan ve İran konusunda Kuran'dan verdiği örnekler dikkat çekicidir:

Çalışmayan, kendi içinde nifaka düşerek azgınlaşan bir kavmin başına bir başka kavmi bela olarak musallat edeceğini Kur'an-ı Kerimde Cenab-ı Hak buyurmaktadır. Kendi çıkarları için adaletten sapan idareciler ve kendi çıkarlarıyla, kendi kinlerine dini âlet ederek, dinsizlerle ittifak edenler, bir kavme musallat olursa, o kavmin başka bir kavimle helak edileceği Allah'ın sünnetidir ve kesindir. İşte Afganistan işte İran ve işte bizdeki cereyan.¹⁰³

Sözlerini Afganistan'da bulunan “işbirlikçiler” üzerinden devam ettiren Özer, Afganistan'da komünistler ile birlikte hareket edenlerin Müslümanlar'a eziyet ettiğini söylemiştir. Özer'in görüşlerine göre Sovyetler Birliği ittifak yapılmak için güvenilir bir ülkedir.¹⁰⁴

Müdahale üzerine görüşlerini belirtmek üzere Cumhuriyet Senatosu üyesi Metin Toker'de bir konuşma yapmıştır. Konuşmasına dünya politikasındaki gerginlik durumuna dikkat çekerek başlayan Toker, İran'da yaşanan durumlar üzerine

¹⁰⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 13, 10.1.1980, s. 657.

¹⁰¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 5.2.1980, s. 238.

¹⁰² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 5.2.1980, s. 238.

¹⁰³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 5.2.1980, s. 241.

¹⁰⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 5.2.1980, s. 241.

değerlendirme yapar. Afganistan konusunda ise ne bağlantısız ülkeler grubunda olmanın ne de İslam aleminin bir üyesi olmanın Afganistan'ı müdahaleden kurtaramadığını söyler.¹⁰⁵ Sovyet Kızıl Ordusu'nun 27 Aralık'ta dünyanın gözü önünde bölgemizdeki bağlantısız ülkelere biri olan Afganistan'ı “fütursuzca işgal ettiğini” söyleyen Toker, Sovyetler Birliği'nin müdahalenin gerekçesi olarak , Afgan halkının bir devrim yaptığını ve buna karşılık olarak emperyalist güçlerin ve karşı devrimcilerin bu harekete karşı vaziyet aldıkları ve Afganistan ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan anlaşma gereği Afgan hükümetinin zor durumda kalması durumunda Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a askerlerini gönderebileceği durumunu hatırlatır.¹⁰⁶ Konuşmanın devamında ise Sovyetler Birliği'nin Afgan-Sovyet dostluk anlaşmasına göre hareket etmediğini ve bu nedenle Afganistan'a birlik sevkiyatını meşrulaştıramayacağını söyleyip: “...bir Afgan Hükümeti daveti varsa, bunun Amin Hükümeti daveti olması gerekir. Halbuki Kızılordu, darbeyi Amin Hükümetine; yani kendisini, iddiaya göre, dış kuvvetlere karşı yardıma çağırılmış olana karşı yapmıştır. Yeni iktidar, Karmal'ın yönetimi, darbeden sonra hükümet olmuştur.” sözleriyle iddialarını destekler.¹⁰⁷ Konuşmasının devamında ise Afgan mücahid liderlerinin tutumu hakkında şunları söyler: “Kezbi İslami hareketinin Başkanı, Bizim için Amin ne idiyse, Karmal da odur. demiştir. Camiat İslâm i hareketinin lideri ise Karmal'ı, Sovyetler Birliğinin doğrudan doğruya ajanı olarak nitelemiştir. Afganistan İslam ve Milliyetçi İhtilal Konseyi Başkanı Zia Han Nasri, Savaşımız 10 yıl da sürse, komünizmi Afganistan'a egemen kılmayacağız” alıntısını paylaşır.¹⁰⁸

Metin Toker sözlerine Sovyetler Birliği'nin yayılma siyasetini açıklamakla devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin 25 yıl içerisinde “Emperyalist güçlerin tehdidi ve karşı devrimcilerin gayretleri bertaraf olununca Kızıl Ordu memleketten derhal çekilecektir” sözü ile Macaristan ve Çekoslovakya'ya müdahalede bulunduğu ve şimdi de sıranın Afganistan'a geldiğini belirtip Sovyetler Birliği'nin yukarıdaki sözüne itibar edilmemesi gerektiğini vurgulamış ve Macaristan'da ve Çekoslovakya'da Kızıl Ordu'nun tüm gücüne rağmen karşı devrim hareketlerinin bastırılmadığına atıfta bulunarak Sovyetler Birliği'nin devrim görüşünün bu halklar tarafından benimsenmediğini belirtmiştir.¹⁰⁹ Macaristan ve Çekoslovakya arasında benzerlikler

¹⁰⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 66.

¹⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 67.

¹⁰⁷ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 44, 3.1.1980, s. 431.

¹⁰⁸ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 44, 3.1.1980, s. 431.

¹⁰⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23 Ocak 1980, s. 67

olduğunu belirten Toker, bu ülkelerde Kızıl Ordu'yu davet eden liderlerin Kızıl Ordu tarafından katledildiğini veya görevden alındığını belirterek Macaristan'da Nagy, Afganistan'da Amin'in Kızıl Ordu tarafından öldürüldüğünü Çekoslovakya'da ise Dubçek'in azledildiğini hatırlatmıştır.¹¹⁰

Görüşlerini belirtmek üzere söz alan MHP Konya Milletvekili Agah Oktay Güner ise Türk tarihine geniş bir perspektiften baktıklarını söylemiş ve emperyalizmin kapitalist yüzüne ne kadar karşılarsa ondan aşağı kalmayan komünizme de o kadar karşı olduklarını söyleyip Afganistan'ın işgalini "insanlığın yüz karası" olarak gördüklerini belirtir.¹¹¹ MHP Niğde Milletvekili Sadi Somuncuoğlu Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ettiğini belirtmiş ve şu şekilde bir açıklama yapmıştır: "...bu vahşete karşı teslim olmayan Afganlılara hür dünya samimi olarak yardım elini uzatmalıdır. Afganistan'ın işgalcilere bir cehennem haline getirilmesi, İstilacıların buradan kovulup atılması hür dünyanın samimi desteğiyle sağlanabilir kanaatindeyiz." dedikten sonra SSCB'nin ekonomisinin bu müdahaleye dayanamayacağını ifade etmiştir.¹¹²

MBG Grubu adına söz alan emekli asker Selahattin Özgür ise Sovyetler Birliği'nin müdahale gerekçesinin kabul edilmeyeceğini belirtmiş ve bu tarz askeri girişimlere gereken tepkinin gösterilmesi gerekliliğinden bahsedip bu durumun dünya barışının korunması açısından önemi üzerinde durur.¹¹³ MBG Grubundan Fahri Özdilek, "Uzun yıllardan beri barış içinde yaşadığımız komşumuz İran'ın Amerika Birleşik Devletleri Elçiliğine karşı giriştiği hareketi tasvip etmiyoruz. Komşumuz Sovyetler Birliğinin, kardeş Afganistan'a müdahalesini, aralarında anlaşma olsa dahi, içişlerine karışma olarak sayıyoruz."¹¹⁴ şeklinde düşüncesini beyan eder. Cumhuriyet Senatosu üyesi Zeyyat Baykara, Afganistan olayının bölgesel olduğu kadar küresel çapta bir etkisi olduğunu söylemiş ve bu olayın Türkiye'de yakından takip edilmesinin gerekliliği üzerinde durur.¹¹⁵

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi üzerine farklı bir iddia ortaya koyan Metin Toker, Fransa'nın eski Dışişleri Bakanı olan Couve De Murville'nin

¹¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23 Ocak 1980, s. 67.

¹¹¹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23 Ocak 1980, s. 74.

¹¹² TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26 Nisan 1980, s. 324.

¹¹³ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980, s. 316.

¹¹⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 3.2.1980, s. 34.

¹¹⁵ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 3.2.1980, s. 39.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahale gerekçesinin, NATO'nun Avrupa'da konuşlandrmak istediği Pershing ve Cruise füzelerine karşı elinde bir pazarlık kozu olmasından kaynaklandığını ve bu durumu da Fransa Meclis Başkanı ChabanDelmas'ın Moskova ziyaretinde bizzat Brejnev'in kendisine söylediğini bildirmiştir.¹¹⁶

3.1.1. Afganistan Meselesinin zm

Bu bölümde siyasi partilerin Afganistan meselesinin çözümü hakkında partilerin görüşlerine yer verilmiştir.

MSP lideri Necmettin Erbakan Afganistan sorununun çözümü için mecliste bir konuşma yapmıştır. Afganistan'ı içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için Müslüman ülkelerin ortak bir payda çerçevesinde hareket edip Sovyetler Birliği'ne "ders vermesi" gerektiğini söylemiştir.¹¹⁷ Bu nedenden ötürü işgalin hemen ertesini günü şu konuşmayı yapar: "İslam Konferansını toplantıya çağıralım, bütün Müslüman lkeler el birliğiyle bu tecavüzü defedelim. Madem ki, halk yönetimi kendisi tayin edecek, Müslüman lkeler, gözlemcileri, İslam Konferansı gözlemcileri önünde, millet hangi yönetimi istiyorsa sesin. Eğer iddia bu ise bunun tatbik edilmesi lazım gelen şekil budur" der.¹¹⁸

Konuşmasına hükümetin Afgan olayına karşı tutumunu eleştirerek devam eden Erbakan kendisi açısından ne yapmak gerektiğini hakkında bu görüşü savunur: Afganistan'ın kardeşimiz olduğunu belirten Erbakan, İslam Konferansı'nı çağırmanın Türkiye Cumhuriyeti'ne düştüğünü belirterek hükümetin bu fırsatı kaırdğını söylemiş ancak Genel Sekreter çağırdığı için bu fırsatın hala önlerinde olduğunu ve konferansa giderek Türkiye'nin öncülüğünde Müslüman ülkelerle ortak bir savunma anlaşması yapılması gerektiğini vurgular.¹¹⁹ Afganistan'daki tecavüzü elbirliğiyle kovacağımızı ve Afganistan'a hep beraber asker gndereceğimizi teklif etmelerini söyleyip Meclisin Kore'ye asker gönderdiğini hatırlatarak "neden Afganistan'ı kurtarmak için asker göndermek burada konuşulmuyor?" şeklinde bir soru yöneltilmiş ve Müslüman ülkelerin bugün göstereceği kararlı tutumun ilerleyen zamanlarda gelecek tehlikeleri de önleyeceğini vurgulamıştır.¹²⁰

¹¹⁶ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 234.

¹¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C.1, 23.2.1980, s. 56.

¹¹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C.1, 23.2.1980, s. 56.

¹¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23 Ocak 1980, s. 56.

¹²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23 Ocak 1980, s. 56.

MHP Konya Milletvekili Agah Oktay Güner ise cevaben yaptığı konuşmada reaksiyoner söylemler yerine dünya gerçeklerini ele alarak politika üretmenin daha doğru olacağını söyler.¹²¹

3.2. Müdahalenin Türk İç Siyasetindeki Tartışmalara Yansıması

3.2.1. Mecliste Bulunan Siyasi Partilere Genel Bir Bakış

Tutanakları incelemeye geçmeden önce Mecliste bulunan siyasi partiler hakkında bilgi vermekte fayda vardır.

Cumhuriyet Halk Partisi, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde 9 Eylül 1923 yılında kurulmuştur. 1924 yılında “Cumhuriyet Halk Fırkası”, 1935 yılında ise “Cumhuriyet Halk Partisi” adını almış, 1927 yılında “Cumhuriyetçilik”, “Halkçılık”, “Milliyetçilik” ve “Laiklik” partinin temel ilkeleri olmuş 1935 yılında bu ilkelerin yanına “Devletçilik” ve “Devrimcilik” eklenerek partinin ilkeleri oluşturulmuştur.¹²²

10 Kasım 1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatından sonra İsmet İnönü CHP’nin başına geçmiştir.

1970’li yıllara gelindiğinde ise CHP’de iç çekişmeler baş göstermeye başlamıştır. 1960’lı yılların ortalarından itibaren CHP içerisinde ortaya çıkan ve Ecevit’in liderliğindeki “Ortanın Solu” ile Ecevit’in bu yeni söylemine karşı çıkan “Ortacılar/Göbekçiler” grubu arasındaki fikir ayrılıkları parti içerisinde gerilime sebebiyet vermiştir. Bu dönemde İsmet İnönü iki grup arasında denge kurmaya çalışmış ve yer yer Ecevit’e destek çıkan açıklamalar da yapmıştır.

“Ortanın Solu” ifadesinin kökenine inmekte fayda vardır. 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi’nin kurulmasıyla birlikte 27 Mayıs’tan sonra Türkiye’de artmaya başlayan sol hareketler kendilerine siyasi bir zemin bulmuş ve bu dönemde CHP’den TİP’e oy kaymaları başlamıştır.

1965 seçimleri öncesinde İnönü’nün bu söylemi rakibi Adalet Partisi tarafından CHP’ye karşı bir seçim propagandası olarak kullanılmaya başlandı. AP, İnönü’nün bu söylem ile “Alice Harikalar Diyarında” tarzı bir mantıkla hareket ettiğini söylemiş ve işin içine komünizm düşmanlığını da katarak “Ortanın Solu, Moskova Yolu” şeklinde bir tekerleme de ortaya çıkarmıştı.¹²³ İnönü ise bu iddialara karşı: “Tekrar size

¹²¹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23 Ocak 1980, s. 76.

¹²² “Tarihçe”, <https://chp.org.tr/chp-tarihi>, erişim tarihi: 25.04.2023.

¹²³ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Hil Yayınları, İstanbul 2015, s. 254.

söylüyorum, bütün memlekete de ilan ediyorum, CHP'nin adı Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Sosyalist Parti değildir. Sosyalist parti olmayacaktır.”¹²⁴ şeklinde yanıt vermiştir. Bülent Ecevit kendi yazdığı “Ortanın Solu” adlı kitabında bu düşüncüyü genel anlamıyla “insanca yaşamak ülküsü” şeklinde tanımlayıp bu ülküyü Ortanın Solu düşüncesine sahip bir siyasi anlayışın gerçekleştireceğini savunmuştur.¹²⁵

Bülent Ecevit'in “Ortanın Solu” kitabının “Sağdan Ayrımlar” isimli bölümündeki sağ siyaset algısı şu şekildedir:

Ortanın solunda tutum ve davranış, sağındaki akımlardan ayrıdır. Çünkü ortanın solunun devrimciliğine karşılık, aşırı sağ gericidir; sağ, tutucudur; orta, durucu veya evrimcidir.

Ortanın solunda tutum ve davranış, sosyal adaletçiliği ile de sağındaki akımlardan ayrılır. Çünkü bu akımlar, bazı insanların, para veya mülkten, mevki veya ünden aldıkları güçle, başka insanları ezip sömürmelerine, başka insanlardan üstünmüş gibi görünmelerine imkan verirler.

Ortanın solunda tutum ve davranış, demokrasiye bağlılığı ile de sağındaki akımlardan ayrılır. Çünkü bu akımlar, biçimsel bir demokrasiyi benimsedikleri zaman bile insan düşünce ve iradesini baskı altında tutan, düşünce özgürlüğünü kısıtlayan, ekonomik veya sosyal, kişisel veya dinsel güçlere dayanırlar.¹²⁶

1972 yılına gelindiğinde ise Ecevit ve taraftarları parti içerisinde güçlerini iyice artırmıştır. Aynı yıl Mayıs ayında düzenlenen olağanüstü kurultay, İnönü-Ecevit rekabetine sahne olmuştur. İnönü, “Ya ben, Ya Ecevit”derken Ecevit: “Açık söylüyorum, demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür üyeleri mi olacağız, yoksa kapıkulları mı olacağız? Karar sizindir” şeklinde bir çıkışta bulunmuştur.¹²⁷ Kurultay'da Ecevit ve ekibi güvenoyu almış ve İsmet İnönü ertesi gün 1938'den bu yana sürdürdüğü CHP Genel Başkanlık görevinden istifa ettiğini duyurmuştur. 14 Mayıs'ta tekrardan toplanan kongre CHP genel başkanlığı görevine Bülent Ecevit'i seçmiştir.

Ecevit'in dış politika anlayışının genel hatlarıyla dünya konjonktürüne uymak olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda Türkiye'nin detant politikası dahilinde olmasının yanı sıra müttefikleriyle ve komşularıyla iyi geçinme politikasını takip etmişlerdir.¹²⁸ Ecevit'in Sovyetler Birliği'ne karşı izlediği politikaya da bakmakta

¹²⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 260.

¹²⁵ Bkz. Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 2-4.

¹²⁶ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, s. 89.

¹²⁷ “Tarihçe”, <https://chp.org.tr/chp-tarihi>, 19.04.2023.

¹²⁸ Gencer Özcan, “Yetmişli Yıllarda “Dış” Politika, *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 264.

Fayda vardır. 1970’li yıllarda Kıbrıs Sorunu Türkiye ve SSCB ilişkileri açısından önemli bir konumdaydı. Bu sırada Türkiye’de hükümet CHP-MSP koalisyonu idi. Kıbrıs’ta Yunanistan destekli cunta tarafından gerçekleştirilen darbe sonrası Sovyetler Birliği Türkiye’nin adaya müdahalesi konusunda olumlu görüş bildirmiş ve Türkiye’nin ikinci müdahalesinde Kıbrıs Sorunu hakkında daha faal adımlar atmaya çalışmıştır.¹²⁹ Sovyetler Birliği’nin bu kriz konusunda BM Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesinin, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs adına da birer temsilcinin bir araya gelip müzakere edilmesi teklifi Türkiye tarafından “vakit kaybı” şeklinde tanımlanmış ve sadece garantör devletler ile müzakere masasına oturulacağı belirtmiş ancak Ecevit Sovyetler Birliği’nin teklifinin değerlendirileceğini söyleyerek Sovyetler Birliği’ne kapıları tamamen kapatmamıştır.¹³⁰ 1970’lerin sonlarına doğru özellikle ABD’nin Türkiye’ye ambargo koyması nedeniyle Türk-ABD ilişkileri gergin bir havaya bürünmüş ve Ecevit ise Sovyetler Birliği ile yakınlaşma siyaseti izlemiştir. Bülent Ecevit’in 1978 yılında başbakan olarak Sovyetler Birliğine ziyareti Batılı ülkelerin tepkisini çekmiştir. Bu ziyaretin amacını bozulan Türk-ABD ilişkilerine karşı Ecevit’in bir hamlesi olarak düşünmek mümkündür. Bu ziyaret sırasında Türkiye ve SSCB arasında özellikle ekonomik alanda mutabakata varılmış ve Brejnev bu gezi ile ilgili şunları söylemiştir: “SSCB ile Türkiye arasında iyi komşuluk ve dostluk işbirliği ile ilgili olarak imzalanan bu belge, Lenin ve Atatürk zamanında belirlenen çizgideki ilişkilerimizin gelişiminde önemli bir aşamadır”.¹³¹ Brejnev’in bu sözleri 1970’li yıllarda gerginleşen Türk-Sovyet ilişkileri üzerine eski müttefiklik günlerini hatırlayan önemli bir konuşmadır. Ecevit bu ziyarette Türkiye ve SSCB arasında özellikle ekonomik alanda mutabakatlar sağlamıştır.

Burada 1970’li yıllarda Türk-Sovyet ilişkileri üzerine detaylı bilgi vermek çalışmanın kapsamı dışındadır.¹³² Ecevit 1970’li yıllarda ABD ve Sovyetler Birliği

¹²⁹ Mustafa Cem Ünal, *Bülent Ecevit’in dış politika anlayışı ve Türk dış Politikasına etkileri (1972-1980)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2022 Tez, s. 116.

¹³⁰ Mustafa Cem Ünal, *Bülent Ecevit’in dış politika anlayışı ve Türk dış Politikasına etkileri (1972-1980)*, s. 116.

¹³¹ Vefa Kurban, Giray Saynur Derman, “Türkiye’nin SSCB ve ABD ile ilişkileri(1960-1980)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:35, 2015, s. 29.

¹³² Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Vefa Kurban, Giray Saynur Derman, “Türkiye’nin SSCB ve ABD ile ilişkileri(1960-1980)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:35, 2015, Mustafa Cem Ünal, *Bülent Ecevit’in dış politika anlayışı ve Türk dış Politikasına etkileri (1972-1980)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2022.

arasında bir denge politikası izlemeye çalışmış ve zaman zaman Kıbrıs Sorununda olduğu gibi çıkışları da olmuştur.

Milliyetçi Hareket Partisi'ni Türk siyaset sahnesine çıkaracak olan kişiler 27 Mayıs 1960 yılında Demokrat Parti hükümetinin düşmesine sebep olan askeri müdahalenin de bilinen isimlerindendi. Müdahaleyi yapan Milli Birlik Komitesi isimli yapıda bir süre sonra görüş ayrılıkları baş göstermiş ve MBK içerisinde tasfiyeler yaşanmıştır. 14'ler adı verilen bu tasfiye listesinde ileride MHP'nin kurucusu olacak olan Alparslan Türkeş'te bulunmaktaydı.

1963 yılında yurda dönen Alparslan Türkeş siyaset yapacağı bir saha aramaya başladı. Adalet Partisi ile yaptığı temaslardan umduğunu bulamayan Türkeş, 1964 yılına gelindiğinde CKMP(Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) ile görüşmeler gerçekleştirdi. Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde 31 Mart 1965 günü Alparslan Türkeş ve "14'ler" içerisinde isimleri geçen Rıfat Baykal, Muzaffer Özdağ, Ahmet Er ve Dündar Taşer ile birlikte CKMP'ye katılmışlardır.¹³³

Türkeş CKMP'de siyasete başladığından itibaren parti içerisindeki kontrolü eline almak istiyordu. Bu fırsatı ise 1965 yılında bulacaktı. 17 Ağustos 1965'te CKMP lideri Ahmet Oğuz, Alparslan Türkeş'in "partiyi ele geçirme" hedefinde olduğunu söyleyerek istifa etti.¹³⁴ Bu istifadan sonra Alparslan Türkeş ve arkadaşları partideki otorite durumuna geçmiş ve daha rahat bir siyasal hareket alanı bulmuşlardır. Türkeş partinin başına geçince partinin ismini değiştirmek üzere çalışmalara başlamıştı. Partinin 8-9 Şubat 1969 yılındaki kongresine gelindiğinde ise partinin adının "Milliyetçi Hareket Partisi" olarak değiştirilmesi yönünde karar alınmıştır.

Alparslan Türkeş düşüncelerini açıklarken kendilerinin "Üçüncü Yol" adı verilen görüşü takip ettiklerini belirtmiştir. Türkeş'in "Üçüncü Yol" tanımına baktığımızda ise "Türk" kimliğine dayalı reaksiyoner bir görüş görmekteyiz "En az iki yüz yıldan beri süregelen olan soysuzlaşma, milli benliğinden koparak başkalarına sığıntı olmak, yabancıları taklit etmek, batının sefahat ve kaba dış görünüşüne

¹³³ Ferit Salim Sanlı, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne(1960-1969)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2019, s. 290.

¹³⁴ Turgay Uzun, "Türk Siyasal Yaşamında MHP", <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1638> (Erişim:19.05.2023).

özenmek, başka diyarların gerçeklerinden doğmuş sistemlerini kopya etmeye kalkışmak gibi hareketler ezilip bir daha hortlamamak üzere yok edilecektir.¹³⁵

Bu metin Türkeş'in ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin izleyeceği yol hakkında bize bilgiler vermektedir. Alparslan Türkeş 1960'lı yılların sonuna kadar laikliği gerek seçim programında gerek konuşmalarında savunmuştu. 1960'ların sonlarına gelindiğinde ise Türkeş gerek CKMP'devarolan milliyetçi-muhafazakar tabandan oy kaybetmemek gerek de o yıllarda Müslüman kitlede artmaya başlayan anti-komünist çıkışları CKMP lehine çekmek düşüncesiyle Müslümanlığı "Türk tarihinin ayrılmaz bir unsuru" olarak tanımlayıp "Tanrı Dağı kadar Türk Hira Dağı kadar Müslümanız. Her iki felsefe bizim şiarımızdır" görüşünü ortaya atmıştır.¹³⁶

1970'li yıllara MHP olduğu kadar gençlik kuruluşu olan Ülkü Ocakları'da damga vurmuştur. 1969 yılında kurulan Ülkü Ocakları CKMP'nin ve sonrasında MHP'nin sokaktaki gücü konumundaydı. Ülkü Ocakları özellikle bu dönemde artmaya başlayan sol faaliyetleri hedef alıyordu. CKMP İstanbul Gençlik Kongresi'nde konuşan Türkeş: "Memleketimizi kanunsuzluğa, komünizmin esaretine sürüklemek isteyen soysuzlar, ezileceklerdir. Hareket başlamıştır,"¹³⁷ diyordu. Ülkü Ocakları'nın kurulma amacı ile ilgili bir başka kaynağa baktığımızda ise Ankara Hukuk Fakültesinde Atilla Özer'in başkanlığında açılan Ülkü Ocağı'nın "Öğrencilerde milliyetçi, toplumcu, ahlakçı ve ülkücü duygu ve düşüncelerin kökleşmesine yardımcı olmak. Milli birlik ve beraberliğimizi kuvvetlendirecek ve yaşatacak eserlerin yurt çapında dağıtımını için çalışmak. Yükseköğretim gençliği arasında, samimiyet, danışma ve yardımlaşmayı sağlamak. Her türlü zararlı ve bölücü faaliyetlerin karşısında bulunmak."¹³⁸ şeklinde amaçlarını ilan ettiklerini görmekteyiz. Yukarıdaki açıklamalarda Türkiye'de 1960'lı yıllarda yükselişe geçen sol akıma CKMP ve ileride MHP'nin "bölücü" unsurlar olarak bakıp Türkiye'deki sosyalist ve komünist hareketlerin karşısında duracağı görülmekte ve bu unsurlara karşı sert tedbirlere başvurulacağı anlaşılmaktadır.

¹³⁵ Alparslan Türkeş, *Türkiye'nin Meseleleri*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1976, s. 24.

¹³⁶ Tanıl Bora, *Devlet, Ocak, Dergah*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 54.

¹³⁷ Pınar Akarçay, Çağdaş Görücü, "Alparslan Türkeş", *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 464.

¹³⁸ Ferit Salim Sanlı, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne (1960-1969)*, s. 424.

MHP'nin dış politika çizgisine baktığımızda ise “milli” olmayı ön plana çıkaran bir anlayışa sahip olduklarını görmekteyiz. Milli dış politika anlayışının yanında Türkiye'nin bağlı olduğu mevcut ittifaklara bağlı kalınması taraftarı olan MHP, bu ittifakların Türkiye'ye karşı bir baskı unsuru olmasına da karşı çıkmıştır.¹³⁹ MHP'nin 1977 seçim beyannamesinde yazan şu satırlar da önemlidir:

... Dünya'da İstiklâl Savaşımızla milliyetçilik çağını açan Türkiye'nin emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelelerinin ve genç milletlerin yanında yer alması gerekir. Belgemizde barış ve işbirliğinin sağlanması ve Orta Doğu milletlerinin karşılıklı saygı, iç işlerine karışmama ve müşterek çıkarlar etrafında tam bir işbirliği yaparak, bölgedeki emperyalist çekişmeleri önlemesini ve bu bölgeyi bir BARIŞ KALESİ haline getirmeyi amaçlıyoruz.¹⁴⁰

Aynı beyannamenin “İslam Milletleri” başlığı altındaki satırlar ise şu şekildedir:

Türkiye'nin, aramızda din, tarih, kültür ve menfaat bağı olan kardeş İslâm ülkeleriyle iktisadî, sosyal ve kültürel ve ittifak bağlarıyla işbirliği yapması gereğine inanıyoruz. Dünyanın kutuplara ayrıldığı ve kuvvet dengesinin gittikçe hassaslaştığı bir sırada, İslâm ülkelerinin müşterek kültür, coğrafi bütünlük, iktisadî menfaat ve ortak politikalar etrafında, milli bağımsızlık ve hükümlanlık ilkesine uygun dostluk ve işbirliği ittifakları kurmasını istiyoruz. RCD¹⁴¹ ile ilgili, belli şartlar gelişmemiş ise de Türkiye ile İslâm ülkeleri arasında gerçekçi temellere dayalı iktisadî bütünleşme hareketlerinin olması gereğine inanıyoruz.¹⁴²

Bu dönemde CKMP ve MHP'nin Sovyetler Birliği hakkında görüşlerine değinilmekte yarar vardır. MHP'nin 1977 yılındaki seçim beyannamesinde bu konu üzerine bilgiler bulunmaktadır: “KOMÜNİZM , okullarımızda, sokaklarımızda, meydanlarımızda kol gezmektedir. Artık meydanlarımızda şanlı ay yıldızlı bayrağımızı unutup Kızıl Bayrak çekenler görülmektedir. Lenin, Stalin ve Mao gibi kızıl, kanlı diktatörlerin resimleri dolaşıyor”.¹⁴³ Burada MHP'nin komünizm özelinde Sovyetler Birliği ve kurucuları hakkında görüşlerini ve Sovyetler Birliği'nin öncülük

¹³⁹ 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara 1977, s. 49.

¹⁴⁰ 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi, s. 49.

¹⁴¹ Türkiye'de Bölgesel İşbirliği Teşkilâtı veya Bölgesel Kalkınma Teşkilâtı adlarıyla da tanınan kuruluşun resmî adı Regional Cooperation for Development'dir (RCD). 21 Temmuz 1964'te Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanlarının ortak demeçleriyle İstanbul'da hayata geçirilen ve sekreteryası Tahran'da bulunan teşkilâtın başlıca amaçları şu şekilde tesbit edilmiştir: **1.** Malların üye ülkeler arasında serbest dolaşımını ve iş dünyaları arasında daha yakın ilişki kurulmasını sağlamak; **2.** Ortak teşebbüsler için çaba harcamak; **3.** Taşıma ve haberleşme sektörlerinde iş birliği yapmak; **4.** Eğitim ve öğretim imkânlarını seferber etmek, ortak kültürel mirasa sahip çıkarak bu alandaki faaliyetleri birlikte yürütüp yaygınlaştırmak; **5.** Ekonomilerin birbirini tamamlayıcı özelliğinden âzami derecede faydalanarak hızlı kalkınmaya yardımcı olmak. Bkz. Emin Ertürk, Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Teşkilâtı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalkinma-icin-bolgesel-isbirligi-teskilati> (Erişim: 14.05.2023).

¹⁴² 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi, s. 51

¹⁴³ 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi, s.7-8.

ettiği ideolojiyi Türkiye için bir tehdit olarak algıladıklarını görebilmekteyiz. Beyannamenin devamına baktığımızda “Kanlı 1 Mayıs” olarak bilinen 1 Mayıs 1977 olayları için ise:

Komünizmin kanlı surati, son olarak 1 Mayıs 1977'de Taksim'de ortaya çıkmıştır. Kendi aralarında Rusya'nın veya Çin'in uşaklığını yapmak için birbirleriyle çatışanlar, birbirlerine kurşun yağdırdılar. 40 insan öldü, yüzlerce insan yaralandı. Bir çok şahıs malı, araba ve dükkân tahrip edildi. Kızıl bayrakların dalgalandığı, Lenin ve Kari Marksın resimlerinin asıldığı meydan, bir kaç dakika içinde İnsan kanıyla kızıla boyandı.¹⁴⁴

şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Beyannamenin diğer sayfalarında da komünizm ve dolaylı olarak Sovyetler Birliği üzerine karşı görüşler bulunmaktadır.

MHP 1970'li yıllarda seçimlerde tek başına üstünlük sağlayan bir parti yerine koalisyon ortaklığı ve mevcut iktidara dışarıdan destek vererek meclisteki varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu stratejiye bağlı kalarak 1975 yılındaki seçimlerde Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Cumhuriyetçi Güven Partisi ile birlikte “I. Milliyetçi Cephe Hükümeti” adı verilen yapıyı oluşturdular. 1977 yılında ise AP ve MSP ile birlikte “II. Milliyetçi Cephe” hükümetini kurmuşlardır.

Milli Selamet Partisi, Türk siyasi hayatına 1970'li yıllarda partileşerek adımını atan “İslamcı” siyasetin kilit partilerinden biri olmuştur. MSP'ye geçmeden önce öncülü olan Milli Nizam Partisi'ne kısaca değinmekte fayda vardır.

Gerek Milli Nizam Partisi gerek Milli Selamet Partisi Necmettin Erbakan'dan ayrı düşünülemez. Mühendis olan Necmettin Erbakan Almanya'da çalışmalarda bulunup doktora eğitimi almıştı. Erbakan'ı 1960'lı yılların sonlarında ise Türkiye Odalar Birliği ve Borsalar Genel Başkanlığı görevinde görmekteyiz. Özellikle 1960'lı yılların hareketli geçen siyasi ortamından etkilenen Erbakan 1969 yılına gelindiğinde AP'de siyasete girmek istemiş ancak milletvekilliği aday adaylığı süreci Süleyman Demirel tarafından durdurulmuştur. AP'de siyaset yapamayacağını anlayan Erbakan ise 1969 seçimlerine Konya'dan bağımsız milletvekili aday olarak katıldı ve Meclise girdi. Meclise girdikten sonra Nakşibendiliğin İskenderpaşa kolunu temsil eden Mehmet Zahit Kotku'nun desteğini alan Erbakan 1970'de Milli Nizam Partisi'ni kurdu.¹⁴⁵

¹⁴⁴1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi, s. 9.

¹⁴⁵ Asım Öz, “Milli Görüş Hareketi: Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri”, *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. *471-472.

Mehmet Zahit Kotku'nun partinin kuruluşu sırasındaki demeci şöyledir:

Sultan Abdülhamit Han'ın tahtan indirilmesinden sonra ülkenin yönetimi batı taklitçiliği yapan masonların eline geçmiştir. Bunlar bir azınlıktır. Milletimizi temsil edemezler, yönetimin milletimizin gerçek temsilcilerine geçmesi için çalışmanız kaçınılmaz bir tarihi vazifedir. Bu teşebbüse katılın ve eğer arkadaşlarınız istiyorsa bu işin başına geçin. Çalışmaya başlayın. Şimdiye kadar geç bile kalınmıştır.¹⁴⁶

Bu cümleler kurulacak hareketin iktidar mantığı üzerine görüşlerini yanıstmaktadır.

Milli Nizam Partisi bünyesini üç toplumsal katman şeklinde inceleyebiliriz:

- 1) Taşra kökenli dindar ailelerden gelip Cumhuriyet'in laik eğitim kurumlarından yetişmiş ve genellikle serbest meslekle iştigal eden yeni seçkinler
- 2) Taşrada ticaret ve sanayiyle iştigal eden dindar girişimciler
- 3) Hem taşra gem büyük kentlerde yaşayan dar gelirli Sünni dindarlar.¹⁴⁷

12 Mart 1971 yılına gelindiğinde ise askeri muhtıra döneminde MNP “teokratik” söylemleri gerekçe gösterilerek kapatılmıştır.

Partinin kapatılması ve parti önde gelenlerine siyasi yasak getirilmesinden sonra 11 Ekim 1972’de Süleyman Arif Emre’nin liderliğinde MNP’nin devamı sayılan Milli Selamet Partisi kurulmuş ve Erbakan dahil MNP ileri gelenleri siyasi yasaklamalardan ötürü ilk dönemlerde partiye katılamamışlardır¹⁴⁸. 1973 seçimlerinden önce ülkeye dönen Erbakan’ın siyasi yasağı kalkmış ve aynı yıl MSP’de siyaset yapmaya başlamış ve 1973 seçimlerinden kısa bir süre sonra da partinin genel başkanlığına geçmiş ve bu görevi 1980 yılında partinin kapatılmasına kadar devam ettirmiştir.

Necmettin Erbakan “Milli Görüş” adı verilen bir söylem geliştirerek bu söylemi siyasi alanda uygulamaya koymaya çalışmıştır. Erbakan’ın ve Milli Görüş düşüncesini anlamak için şu satırlara bakabiliriz:

Biz tarihimiz boyunca Asr-ı Saadet’ten itibaren, Hulafa-i Raşidin, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar 11 asır yeryüzünde Adil Düzeni gerçekleştirdik. İslam, 622’den 1683’e kadar dünyaya hakim olmuş ve yeryüzünde bir “Saadet Düzeni’nin” kurucusu ve muhafızı olmuştur. Son üç asırdır 1683’de II. Viyana Kuşatması’ndan sonra ise maddi güç ırkçı emperyalizmin eline geçmiş, bütün insanlığı kendine köle yapmak için bugünkü dünya düzenini kurmuştur. Bulduğumuz nokta, bir kırılma noktası, tarihin dönüm noktasıdır. İrkçi

¹⁴⁶ Ömer Çaha, Ömer Baykal, “Milli Görüş Hareketinin Kuruluşu: Türk Siyasetinde Milli Nizam Partisi Deneyimi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/3, 2017, s.792.

¹⁴⁷ Ruşen Çakır, “Milli Görüş Hareketi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce:İslamcılık*, ed. Yasin Aktay, C.6, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 545.

¹⁴⁸ Asım Öz, “Milli Görüş Hareketi: Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri”, *Türkiye’nin 1970’li Yılları*, s. 478.

emperyalizm dünya hakimiyetini devam mı ettirecek? Yoksa insanlık adil bir dünyaya mı kavuşacak?¹⁴⁹

Yukarıdaki satırlara baktığımızda Erbakan'ın anlatmak istediği temel düşünce insanlara zulmedilen bu “kötü dünyada” bu karanlığı dağıtmak için kendilerine ihtiyaç vardır. Bu görüşü desteklemek adına tarihten örnekler veren Erbakan, siyasetin içinde bulunduğu dönemde bu “Adil Düzen” kavramını kendisinin hayata geçireceğini de belirtmektedir. Erbakan ayrıca partinin hedeflerinde dine dayalı bir bakış geliştirmiş ancak bu bakışın yanı sıra söylemlerinde “yerli” vurgusunu yapması onu diğer İslamcı akımlardan ayıran özelliği olmuştur.¹⁵⁰

MSP dış politika konusunda, İslam coğrafyasındaki ülkeler ile dış ilişkileri güçlendirmeye özen gösterme anlayışına sahiptir. Bu amaçla başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkeleri ve İslam Konferansı Örgütü ile iyi ilişkileri geliştirme yoluna giden MSP, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Türkiye temsilcisi gibi davranmıştır.¹⁵¹

MSP'nin parti programının “Dış işleri” bölümünde şu satırlar yer almaktadır: “Milletimizin milletlerarası alemde itibarını daha da artırmak için aramızda tarihi ve kültürel bağlar bulunan komşularımızla daha sıkı siyasi münasebetler kurulmasını zaruri görüyoruz”.¹⁵²

İç ve dış politikaya “din kardeşliği” temeliyle bakan MSP'nin SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi üzerine Sovyet yönetimine karşı en sert tepkileri dile getirmesi olağan bir durumdur.

1970'li yıllarda MSP'nin genel görünümüne değinmekte fayda vardır. Necmettin Erbakan MSP lideri olduktan sonra MSP'yi Türk siyasetinde etkin bir konuma getirmek istemiş ve bu doğrultuda dünya görüşleri uyuşmasa da diğer siyasi güçlerle ittifak yapmaktan da geri durmamıştır. Bu bağlamda 26 Ocak 1974'te Ecevit liderliğindeki CHP ile Erbakan liderliğindeki MSP 37. Türk hükümetini kurulmuş ve bu hükümette Erbakan başbakan yardımcılığı almıştır. Ancak CHP ve MSP arasındaki iktidar ortaklığı uzun sürmemiş ve 37. Hükümet on ay kadar görev yaptıktan sonra

¹⁴⁹ Necmettin Erbakan, *Davam*, MGV Yayınları, Ankara 2013, s. 197.

¹⁵⁰ Fehmi Çalmuk, “Necmettin Erbakan”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce:İslamcılık*, ed. Yasin Aktay, C.6, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 554.

¹⁵¹ Gencer Özcan, “Yetmişli Yıllarda “Dış” Politika, *Türkiye’nin 1970’li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 265.

¹⁵² *MSP Program ve Tüzük*, Elif Matbaacılık, Ankara s. 12.

dağılmıştır. İktidar yoluna devam etmek isteyen Erbakan ise Süleyman Demirel öncülüğünde kurulan I. ve II. Milliyetçi Cephe hükümetlerinde de başbakan yardımcılığı görevini üstlenerek 1970’li yıllarda siyasi hayatını devam ettirmiştir.¹⁵³

Adalet Partisi denince akla gelen ilk kişi şüphesiz Süleyman Demirel’dir. 1964 yılında Adalet Partisi’nin başına geçen Demirel merkez sağ eğilimli bir siyasi iklimden geliyordu. Anti-komünist bir tutum takınan Demirel, 1970’li yıllar boyunca CHP’yi komünistlikle suçlayacaktır.

1970’li yıllarda Türkiye’de halk ve bürokratik alanda komünizme karşı yükselen karşıtlık “12 Mart Muhtırası” ile keskinleşmiş ve AP, Türkiye’de yükselen komünizm karşıtı seslere kulak vererek politikasını bu yönde geliştirme yoluna gitmiştir.¹⁵⁴

AP iç siyasette komünizm karşıtlığı politikası izlese de bu siyasetini dış ilişkilerde göstermemiştir. AP’nin dış politika anlayışı ise genel hatlarıyla, Ecevit’in Batı çizgisinden uzaklaşmayı öneren bağımsız dış politika görüşlerinin tersini savunmakla kalır ve özet olarak “Türkiye’nin dahil olduğu ittifaklar manzumesine bağlı kalmak” şeklinde de özetlenebilir.¹⁵⁵

Dış politikada Sovyetler Birliği ile ılımlı geçinme ve yer yer özellikle de ekonomi alanında iş birliği yoluna giden AP, iç siyasette ise sosyalist hareketleri bastırma yolunu seçmiş ve bu doğrultuda Demirel, 1972 yılında Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan’a verilen idam kararlarını onaylamıştır. 1970’li yıllar boyunca çeşitli dönemlerde MHP ile siyasi birliktelik yapan AP, MHP ile birlikte anti-komünist faaliyetlerin başını çekiyordu. Bu dönemde AP ve MHP’nin komünizmle mücadele konusundaki iş bölümünü hükümete yakın gazetelerin şu sloganından anlayabiliriz: “Mecliste Demirel, Sokakta Türkeş”.¹⁵⁶

Süleyman Demirel’in iç politikada bir “günah keçisi” aradığını ve bu konuda CHP’yi hedef aldığını belirtmiştir. Demirel bu bağlamda Gümüşhane’de yaptığı bir

¹⁵³ Kerem Yavaşca, “Necmettin Erbakan: Lider, Hoca, Mücahit”, *Türkiye’nin 1970’li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 498.

¹⁵⁴ İrfan Özet, “Soğuk Savaş Dinamikleri Ekseninde Merkez-Sağ Siyaset: Adalet Partisi Örneği”, *TESAM Akademi Dergisi*, 10/2, s. 20.

¹⁵⁵ Gencer Özcan, “Yetmişli Yıllarda “Dış” Politika, *Türkiye’nin 1970’li Yılları*, s. 264.

¹⁵⁶ Murat Arslan, Süleyman Sami Demirel: Pragmatist, Popülist, *Türkiye’nin 1970’li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 398.

konuşmada, Samsun’da bir fabrikada yaşanan patlama olayını tertipleyen aşırı solcuların CHP tarafından himaye edildiğini söylemişti.¹⁵⁷

1970’li yıllarda AP, MHP ve MSP Türk sağııı temsil ediyorlardı. Bu partiler ideolojik tabanda birbirinden ayrı ve yer yer zıt kutuplara sahip olsalar da onları birleştiren güç komünizm karşıtlığı olmuş ve partiler bu bağlamda Milliyetçi Cephe gibi ittifaklara gitmişlerdir.

1970’li yıllarda Cumhuriyet Senatosu’da TBMM’de önemli bir konumdadır ve senatonun tutanaklarına da çalışmamızda yer verilmiştir. 27 Mayıs sonrası kurulan senatonun üyelerinin bir kısmı halk tarafından seçiliyor, bir kısmı Milli Birlik Komitesi üyelerinden, bir kısmı da Cumhurbaşkanı kararıyla seçilmekteydi. Cumhuriyet Senatosu bir nevi danışma kurulu niteliğindeydi.

3.2.2. Müdahalenin Mecliste Yarattığı Tartışma Ortamı

Afganistan’a yönelik Sovyet müdahalesi Türkiye’nin mevcut siyasal konjoktüründe var olan olan sağ-sol kavgalarına da etki etmiş ve siyasi parti mensupları Afganistan konusu üzerinden tartışmalara girmiştir.

Sovyetler Birliği üzerinden Türkiye’de bulunan sol hareketleri hedef alan MHP Erzurum Milletvekili Nevzat Kösoğlu Cumhurbaşkanı’nı ve özellikle de CHP Genel Başkanı Ecevit’i hedef göstererek Ecevit’in Türkiye’de faaliyetlerde bulunan sol hareketlere hoşgörüle bakmasını eleştirmiştir.¹⁵⁸ MHP Milletvekili Sadi Somuncuoğlu ise Türkiye’de bulunan sol hareketleri eleştiriye sürdürürerek “Kardeş Afganistan’ın” işgalinin bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tepkiyle karşılandığını ancak siyasi arenada gereken tepkinin verilmediğini söylemiştir. Bu konuda Türkiye’deki sol cenaha eleştiriler yönelten Somuncuoğlu, her fırsatta bağımsızlıktan söz eden Türkiye’deki kanadın Afganistan’ın Rus Orduları tarafından işgaline açık bir tepki göstermediğini ve bazılarının da bu duruma olumlu tepki vermesini eleştirerek en yakın zamanda gerçeği görmelerini temenni etmiştir.¹⁵⁹

AP grubu adına söz alan AP Antalya Milletvekili Sadık Erdem, Afganistan’daki Sovyet işgalini alkışlayanlarla Kıbrıs’ta bulunan Türk Ordusunu “işgalci, faşist ordu” diye itham edenlerin aynı kimseler olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰ AP Milletvekillerinden

¹⁵⁷ Murat Arslan, *Türkiye’nin 1970’li Yılları*, s. 398.

¹⁵⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:5, C. 14, 22.2.1980, s. 562.

¹⁵⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:5, C. 14, 22.2.1980, s. 634.

¹⁶⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 20.2.1980, s. 119.

Halil Karaatlı'da Türkiye'deki sol faaliyetleri hedef alarak Batı karşıtı protesto yapanların Afganistan'a karşı suskun kaldıklarından yakındır.¹⁶¹ MSP Milletvekili Tahir Büyükkörükçü'de büyük şehirlerde SSCB lehine yapılan protestoları eleştirip, SSCB'nin Müslümanların ezeli düşmanı olduğunu vurgulamıştır.¹⁶²

AP İzmir Milletvekili Zeki Efeoğlu Türkiye gündeminde önemli bir yer teşkil eden anarşi olaylarına dair bir konuşma yapmıştır. Efeoğlu konuşmasına anarşistlerin tek amacının Türkiye'yi yok etmeye çalışmak ve Afganistan gibi Türkiye'yi de Rusya'ya peşkeş çekmek olduğunu söylemiştir.¹⁶³ Sovyetler Birliği başta olmak üzere sol ve sosyalist maskesi altında faaliyet gösterenlerin masum gençleri sokağa dökerek kendi emellerine alet ettiklerini belirtir.¹⁶⁴ Efeoğlu konuşmasına son verirken Adalet Partisi Hükümetini ve İçişleri Bakanlığı'nın başarılarını överken Türkiye'yi çökertmek isteyen her türlü Faşist ve Marksist her türlü kuruluşun bertaraf edilmesini temenni ederek komünizmle mücadele çağrısı yapmıştır.¹⁶⁵

MHP Milletvekili Somuncuoğlu Türkiye'de bulunan komünist hareketleri hedef almıştır. Bölge barışının sağlanmasının en önemli faktörünün Türkiye'nin istikrara kavuşmasından geçtiğini savunan Somuncuoğlu, komünist hareketlerin Türkiye Cumhuriyeti'ni yıkmak üzere hareket ettiğini ve bu silahlı hareketlere derhal son verilmesi gerekliliğinden bahseder.¹⁶⁶ Son olarak ise Türkiye'nin istikrarlı olması isteniliyorsa buna karşı çıkan her türlü yapının üzerine gidilmesi düşüncesini savunur.¹⁶⁷ MHP Milletvekili Agah Oktay Güner ise Ecevit hükümeti döneminde Afganistan konusunda büyük hatalar yapıldığını belirtip o dönemde hükümette görev alan kişilerin bugün hatalarından dönmek için fırsatları olduğu şeklinde görüşlerini bildirir.¹⁶⁸ AP Milletvekili Halit Evliya, Ecevit döneminin Türk dış politikası açısından şanssız bir dönem olduğunu vurgulayıp Ecevit'in Sovyetler Birliği'nden bir tehdit beklemediğini ifade etmesinden birkaç gün sonrasında ise NATO bildirisinde yer alan "Sovyetler Birliği'nin saldırgan emellerine devam ettiğine" dair karara imza attığını hatırlatmış ve Ecevit'in ABD'ye kafa tutarken kısa süre içinde ABD'den yardım

¹⁶¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5 , C.13, 2.1.1980, s. 540.

¹⁶² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C.14, 19.2.1980, s. 289.

¹⁶³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 22.2.1980, s. 568.

¹⁶⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 22.2.1980, s. 568.

¹⁶⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 22.2.1980, s. 568.

¹⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980, s. 324.

¹⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980, s. 324.

¹⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 76.

isteme durumuna geldiğini söyleyerek Ecevit'in politikasını eleştirir.¹⁶⁹ CHP'ye bir eleştiri de MHP Milletvekili Cengiz Gökçek'ten gelmiştir. Gökçek, CHP'nin toplu bir şekilde SSCB'yi kınamalarını beklemekten sıkıldıklarını söyleyip CHP'nin komünizmi himaye ettiğini iddia etmiştir.¹⁷⁰

CHP Milletvekili Hasan Yıldırım, AP ve MHP'nin kendilerini suçlayıcı tavrına karşılık olarak Demirel'in geçmişte sol hareketleri hedef alıp, ülkeyi Küba veya Afganistan'a çevirmeye çalışanların "burunlarını sürtmezsek namerdiz" şeklindeki çıkışına yanıt olarak, "hodri meydan, buyursun" demiş ve Demirel'i Türkiye'yi Batı'nın kuklası yapmakla suçlamıştır.¹⁷¹ Son olarak SSCB'yi afganistan "işgalci bir güç" olarak tanımladığını vurgulamıştır.

Sonraki günlerde meclisteki tansiyon AP ve MSP arasında yükselmiş ve iki parti arasında Afgan mücahit temsilcilerinin Türkiye ziyareti üzerine bir tartışma çıkmıştır. 5-6 ay önce Afgan mücahit temsilcilerinin Türkiye'ye geldiğini aktaran MSP Milletvekili Recai Kutan, temsilcilerin Hükümetten ve Bakandan maddi ve manevi destek talebinde bulunduğunu söylediği sırada AP Samsun Milletvekili Etem Ezgü araya girerek "eroinciler" şeklinde bir çıkışta bulunmuş ve MSP sıralarından tepki almıştır.¹⁷² Sözlerine devam eden Kutan, mücahid temsilcilerinin Türkiye'de 3 ay kadar kaldıklarını ve temsilcilere hiçbir şekilde yardım edilmediğini ileri sürer. Kutan, mücahit temsilcilerinin gaz saldırılarına karşı maske isteklerinin reddedildiğini ve gitmeden önce de temsilcilerin bu yardımlardan vazgeçtiklerini ve hiç olmazsa Ankara'da bir Afganistan bürosu açma talebinde bulunduklarını ve bu talebinde reddedildiğini söyleyerek Bakanın onlara bir büroyu dahi çok gördüğünden yakındır.¹⁷³

Yukarıdaki tartışmayla birlikte AP ve MSP arasında tartışma Afganistan konusu üzerinden devam etmiştir. Bu konu üzerine ilk olarak MSP Grubu adına MSP Malatya Milletvekili Mehmet Recai Kutan söz almıştır. Kutan konuşmasına, AP'nin tutarsız ve değişmez bir dış politika anlayışı olduğunu eleştirerek başlamış ve AP'nin izlediği dış politika tutumunu, daima Batı yanlısı olmak, Yahudi, Rum vb. milletlere karşı tavizkar olmak ve Müslüman ülkelerle ilişkilerde ise daha soğuk davranmak olduğu şeklinde

¹⁶⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 22.2.1980, s. 636.

¹⁷⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 16.2.1980, s. 52.

¹⁷¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 18.2.1980, s.184.

¹⁷² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 22.2.1980, s. 636.

¹⁷³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 776.

yorumlar.¹⁷⁴ Dış politikada AP hükümetine karşı çeşitli eleştirilerde bulunan Kutan, Afganistan meselesi üzerine de eleştirilerde bulunmuştur. Kutan, MSP'nin 28 Ağustos'ta da AP'nin dış politikada izlemiş olduğu yol üzerine verdikleri gensorudan atıfta bulunarak, Dışişleri Bakanı Erkmen'in kendilerini diplomatik lisanı bilmemekle eleştirmesini ve şu anda yapabilecekleri şeyin dünyada bu konuyla ilgili kamuoyu oluşturmak olduğunu söyleyen Erkmen'e cevaben, kamuoyu oluşturmanın bir işe yaramadığını ve yakın bir zamanda da bir işe yaramayacağını söyleyip Afgan mücahitlerin silah ve cephane eksikliğine rağmen Rus ordularına karşı "imanlı ve şerefli" bir mücadele verdiklerini söyleyip milyonlarca Afgan'ın Pakistan'da perişan durumda olduğunu gündeme getirir.¹⁷⁵ Türkiye'ye gelen Afgan mücahit temsilcilerine herhangi bir yardımda bulunulmadığını ve onlara bir büro ve gaz maskesinin dahi çok görüldüğünü belirten Kutan, AP'nin emrinde olduğunu belirten TRT'nin dahi Babrak Karmal'ı tutar tarzda yayınlar yapıp Afganistan'lı mücahit Müslüman kardeşlerimizi "direniş kuvvetleri" şeklinde yayınladıklarını belirtmiş ve bu tarz laf oyunlarına karınlarının tok olduğunu söyler.¹⁷⁶ MSP Milletvekili Şener Battal'da hükümetin Afganistan'a destek protestolarına karşı olduğunu söyleyip, böyle bir durumda kişinin hapis ve para cezası alabileceğini iddia etmiştir.¹⁷⁷

Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen Afganistan meselesi üzerine kendisine yöneltilen eleştirilere cevap olarak, "Afganistan konusunda ne diyeyim? Ne diyeyim Afganistan konusunda, bilemiyorum. Afganistan olayının elim olduğunu söylemişim; Elim değil mi diyeyim?" diyerek söze başlamış ve Sovyet Ordularının Afganistan'a girmesinin ertesi günü Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti olarak bu olayı kınadıklarını hatırlatmış ve "kınamadan başka ne yaptınız?" sorusuna ise İslam Konferansı'na katılıp bu olay üzerine tartışmalara katılıp kararlar alındığını belirterek "bakan bu mevzu üzerine hiç konuşmamış" şeklindeki eleştirilere ise İslam Konferansı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Senatonun zabıtlarının ortada olduğunu vurgulayarak Bütçe Komisyonu zabıtlarıyla gazetelerin de ortada olduğunu söyleyip bu durumda hala kendine "konuşmadı" şeklinde eleştiriler yöneltiliyorsa "Neredeydi acaba ben konuşurken bu zevat" şeklinde sormasının hakkı olduğunu söyler.¹⁷⁸ Erkmen, Afgan mücahit temsilcilerinin Türkiye'ye gelmesi ve hiçbir destek görmemeleri konusundaki

¹⁷⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 3.9.1980, s. 808-809.

¹⁷⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 3.9.1980, s. 810.

¹⁷⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 3.9.1980, s. 810.

¹⁷⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 13, 17.1.1980, s. 793.

¹⁷⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 3.9.1980, s. 832.

eleştirilere cevaben, Afgan mücahitlerinin kendilerinden gaz maskesi talebi olmadığını söylemiş ve “eğer, sizden istemişlerse siz vermemişsinizdir efendim” demiştir.¹⁷⁹ Gaz maskesi verilip verilmedi meselesi ile Afganistan meselesine yaklaşımın değerini ölçmenin imkanının olmadığını da eklemiştir.

Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen’e MSP tarafından eleştiri Necmettin Erbakan üzerinden sürmüştür:

Muhterem arkadaşlarım; biz, meseleyi şöyle vazettik : “Vaktiyle Kore’ye bir komünist tecavüz olduğu zaman, Kore’ye asker gönderildi de niçin Afganistan’a şimdi asker gönderilmek düşünülüyor?” dedik. “Efendim, Birleşmiş Milletler kararı varmış.” Biz daha önce bu kürsüde konuştuk, “İslam Konferansına giderken, bütün Müslüman ülkelerle beraber bu tecavüzü defetmek için elbirliğiyle karar alınız” dedik. Ne o karara uyudular, ne de burada serdedilmiş olan fikirleri layıkı veçhile, dikkatle takip etmedikleri anlaşıyor.¹⁸⁰

Sözlerine devam eden Erbakan, hükümetin gelip geçici ancak Afganistan hakkındaki “pervasızlığın” sicillerinde unutulmaz bir kara leke olarak kalacağını belirtip şöyle demiştir “..Afganistan'a karşı ses çıkarmayan zihniyet, İsrail'i ilk defa tanıyan, Cezayir'i en sonra tanıyan, Kore'ye geldiği zaman asker gönderen aynı zihniyettir. Şimdi aynı komünist tecavüz Afganistan'a olduğu zaman asker göndermeyi düşünmez. Çünkü Afganistan Müslüman, Kore Müslüman değil. Elbette bu gerçekler milletimiz tarafından görülüyor, tespit ediliyor.”¹⁸¹

Asker gönderme meselesi üzerine eleştirilere cevap veren Erkmen şunları söylemiştir:

Efendim, biz milli dış politika çizgisinden ayrılmışız... Nedenmiş o? Çünkü Afganistan'a asker göndermemişiz. Bu beyanın, bu mütalaanın bir hükümet adamının ağızından söylenilmesi mümkün değildi, söylemedim. Böyle bir fikrimiz de yok, söyleyemedim, yapamazdık; bir hükümet bunu yapamazdı. Bunu Kore le mukayese etmeye imkân ve ihtimal var mı? Bir Birleşmiş Milletler kararının icrasına bir üye devlet tevessül etmiş, girmiş, 'katılmış. Şimdi burada bir hadise karşısında, tek başına Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti karar alacak ve Afganistan'a asker gönderecek... Bunun ciddiyetle telif edilir tarafı yok muhterem arkadaşlar. Bu ise bizim milli politikadan ayrılmamız, eğer bu böyle sayılabilecekse, ciddi olarak kâfi ise, evet, ayrılmış olduğumuz söylenebilir.¹⁸²

İslam Konferansı üzerine yöneltilen eleştirilere de cevap veren Erkmen, İslam ülkelerinin temsilcilerinin Başkanımızla birlikte bize geldiklerini ve ilişkilerin gelişmesinden son derece memnun olduklarını belirttiklerini söyleyip MSP lideri

¹⁷⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 3.9.1980, s. 832.

¹⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980, s. 351.

¹⁸¹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980, s. 330.

¹⁸² TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980, s. 346.

Erbakan'ın "Araptan fazla Arapçı" bir davranışla gerçek olmayan bu iddiaları yönelttiğini söyler.¹⁸³ Bölgede yaşanan sıcak duruma bulaşılmaması gerektiğini söyleyen Toker, bu konuda çıkarımızın, yüklenmiş olduğumuz bir sorumluluğun, arzumuzun ve en önemlisi imkanımızın olmadığını söyleyip Kore gibi Afganistan'a gidip asker gönderip cihat başlatarak dünya Müslümanlarının koruyucusu olduğunu ispatlamak, Irak'tan Kerkük bölgesini, Sovyetler Birliği'nden Türkistan'ı, Azerbaycan'ı almak gibi düşüncelerin üstünde durulmaya dahi değmeyecek fanteziler olduğunu söyleyen Toker, bu tarz düşüncelerin Mecliste dile getirilmesinin Türkiye Cumhuriyeti'ne yakışan bir durum olmadığını belirtmiştir.¹⁸⁴ Bu konuda İkinci Dünya Savaşı'na işaret eden Toker, savaş zamanı Türkiye içinde birtakım "sakat heves ve temayüllerin" geliştiğine şahit olduğunu söylemiş ve dönemin Türk idarecilerinin bu tarz düşünceler taşıyan insanlara iltifat etmediği için savaşın Türkiye için bir yıkıma sahne olmadan geçtiğini belirtir.¹⁸⁵

MSP ve özellikle de Erbakan'ın hükümete yönelik eleştirileri devam etmiştir. Afganistan'da komünist "tecavüzün" vuku bulduğunu söyleyen Erbakan bu konu üzerinden hükümeti eleştirilerini sürdürür. Adalet Partisi'nin taşrada komünizm karşı propaganda yaptığını ancak Sovyet birliklerinin Afganistan'a girişine ses çıkartmayıp bu konuda Amerika ve Sovyetler Birliği'nin gözünün içine bakıldığını söylemesi AP sıralarından tepki çekmiş ve bunun üzerine Erbakan şu satırları söylemiştir:

Şu sesinize bakın... Şimdi hem size hem milletin huzurunda bütün dünyaya sesleniyorum. Bir ülkeye, bir komünist tecavüzünün vaki olmasının cezası; demek, bir ülke gelecek komünistler tarafından işgal olunacak, fetholunacak bunun cezası neymiş? Moskova Olimpiyatlarına sporcu göndermeyeceğiz... Şu zihniyete bakın, şu zihniyete bakın... Muhterem arkadaşlarım hem de daha bu Adalet Partisi Hükümeti Moskova Olimpiyatlarına sporcuları gönderip göndermeyeceğini de ilan etmemiştir; Batılılara bakıyor, «Onlar ilan etsin, sonra ilan edeyim» diyor. Bu Afganistan'lılar ki, 80 yaşındaki ninesi, biz İstiklâl Harbimizi yaparken gelinlik bileziğini sattı, bize para gönderdi. 169 ülkenin içinde bunlara en yakın biziz. Afganistan'ın imdadına 'koşmak bizim vazifemiz idi. 5 aydan beri işbaşında olan şu Hükümet tek sesini çıkarmamıştır, tek sesini...¹⁸⁶

AP Grubu adına söz alan AP İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, MSP'nin tutumunu eleştirmiş ve konuyu MSP'nin Afganistan üzerine yönelttiği eleştirilere getirmiştir. MSP'nin Afganistan konusunda kendisinin anlayamadığı "değişik" bir üslupla eleştiriler yönelttiğinden bahsetmiş ve MSP'nin milliyetçilik anlayışını

¹⁸³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 3.9.1980, s. 833.

¹⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 69.

¹⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 69.

¹⁸⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26 Nisan 1980, s. 330.

eleştirmiştir.¹⁸⁷ Sovyet Ordularının Afganistan’a girmesiyle birlikte hükümetin bu konu üzerine derhal toplandığını ve karar alıp bu olayı kınadığını belirtmiş ve “daha neler yapılacaktı? Enver Paşa milliyetçiliği mi? O mu? Enver Paşa milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğunu bitirmiştir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Kordonboyu’nda durmasını bilmiştir” sözleriyle MSP’nin reaksiyoner tutumunu eleştirmiştir.¹⁸⁸

Hükümetin Afganistan konusunda yaptıklarının zayıf şeyler olduğunu belirten Erbakan, hükümetin Afganistan konusundaki tutumunu hükümetin söylemleri üzerinden mütalaa etmiştir, “Afganistan olayları üzerine müttefiklerimiz ve dostlarımız ile istişareler yapılmıştır” cümlesine Erbakan “Ne demek bu? Ne demek? demiş ve MSP Konya Milletvekili Şener Battal ise “Amerika müsaade ettiği kadar.” diyerek yanıt vermiştir.¹⁸⁹ Afganistan’daki bu yabancı kuvvetlerin bir an önce çekilmesi en içten dileğimizdir. Bu suretle bölgede olduğu kadar, dünyada da sarsılan güvenin ihya edileceğine inanıyoruz. Bölge ülkelerinin ve bu arada dost ve kardeş Pakistan’ın, Afgan olayları karşısında duymuş olabilecekleri endişeleri tamamen paylaşıyoruz.” Bu konuşmayı hafif ve alakasız bir tutum olarak yorumlayan Erbakan, Afgan subayların yıllarca Türkiye’de eğitim aldıklarını ve parlamentoda bulunan arkadaşlarının lisedeki öğretmenlerinin çoğunun Afganistan’da da öğretmenlik yaptığını belirterek Afganistan’a tarihle ve her şeyle bağlı olduklarını söyledikten sonra 179 ülke içinde Afganistan’a en yakın ülkenin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu belirtmiş ve Afganistan olayına en yakından sahip çıkılmasını söyleyip “Üzüldük, vah vah, dışarı çıksınlar” gibi sözlerin bir neticesi olmadığını vurgulamıştır.¹⁹⁰

Afganistan meselesi üzerine gelen eleştirilere cevap veren Erkmen, Afganistan’ın başına gelenleri “elim” bir olay olarak tanımlamış ve 28 Aralık 1979 tarihinde gerçekleşen bu olayı hemen ertesi günü kınayıp bu emri vakiyi kabul etmeyeceğimizi hükümet olarak bildirdik demiştir.¹⁹¹ MSP’den sadece kınamakla kaldı sözlerine cevap veren Erkmen, “ne yapsaydık?” demiş ve diplomatik lisanın önemini kavrayamamış ve bir dünya kamuoyu oluşturulmasının önemini kavrayamayanlara bu konuyu burada anlatıp öğretemeyeceğini belirtmiştir.¹⁹² Afganistan konusunda dünyada bir kamuoyu oluşmaya başladığını belirten Erkmen bu

¹⁸⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 3.9.1980, s. 824.

¹⁸⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 3.9.1980, s. 824.

¹⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 56.

¹⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 576.

¹⁹¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 786.

¹⁹² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 786

konuda öncünün Türkiye olduğunu savunmuştur.¹⁹³ Erkmen, İslam Konferansında yaşananlara dair eleştiriyi de genel anlamda Türkiye'nin milli çıkarları üzerine hareket ettiğini söyleyerek cevaplamıştır. Erkmen MSP'nin kendisine yönelttiği zihniyet tartışmasına şu sözlerle cevap vermiştir; “Benim zihniyetim, benim inancım şudur muhterem milletvekilleri, Sayın Başkan: Müslüman Türk Milletine dış politika alanında ve her alanda en iyi hizmet yolu, Atatürk'ün yoludur.”¹⁹⁴

MHP Milletvekili Ali Gürbüz, Afganistan konusu üzerine sözlerine başlarken, Afganistan'ın işgal altında olduğunu belirterek Türk Milletinin dünyanın bekçisi olmadığını ve öncelik olarak kendi güvenliğinden sorumlu olup dış politikadaki işleri ise başkalarıyla el ele vererek çözeceğini belirtmiştir.¹⁹⁵ Bu durumdan ötürü Dışişleri Bakanı'na verilen Gensoru önergesini bir liyakat ve siyaset meselesi değil bir ortaklık meselesi kabul ettiklerinden dolayı önerenin verilmesinin doğru olmadığını söyleyerek Erbakan'ın yanlış yolda olduğunu belirterek sözlerini bitirmiş ve konuşması MHP ve AP sıralarından destek görmüştür.¹⁹⁶ AP Grubu adına söz alan Süleyman Tuncel Erbakan'ın hükümeti yetersizlikle eleştirmesine yanıt vermiştir. AP hükümetinin Afganistan işgalini ilk protesto yapan edenler arasında olduğunu ve ülke sınırları içerisinde bulunan üs ve tesislerin İslam ülkelerine karşı kullanılacağı ve İran'a ambargo uygulanacağı şeklinde kendilerine yöneltilen suçlamaların gerçekliği yansıtmadığını belirtmiştir.¹⁹⁷

3.3. Türkiye'nin Dış Politikada İzlemesi Gereken Yol

Afganistan Sorunu üzerine tartışma Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği mevcut politikalar konusunda da tartışma yaratmış ve mecliste Türkiye'nin güncel siyasi konjonktürde ne yönde duracağı hakkında görüşler bildirilmiştir.

MBG adına söz alan Suphi Gürsoytrak, dış politika üzerine değerlendirmeler yaptıktan sonra Türkiye'nin jeopolitik konumunun hassaslığı üzerinde durmuştur. Türkiye'nin İki bloğun(ABD-SSCB) sürtüşme noktasında olduğunu belirten Gürsoytrak özellikle İran ve Afganistan'da yaşanan olayların Türkiye'nin durumunu hassas bir hale getirdiğini belirtmiş ve ABD ile SSCB'nin İran, Afganistan ve Hint Okyanusu'nda karşı karşıya gelmelerinin ve bölgedeki silahlı kuvvetlerini

¹⁹³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 786.

¹⁹⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 785.

¹⁹⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 782.

¹⁹⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 782.

¹⁹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980, s. 345.

yoğunlaştırmalarının yumuşama dönemini olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir.¹⁹⁸ Türkiye'nin komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmesi kanısında olan Gürsoytrak, uluslararası platformlarda da ilişkilerin yumuşatılmasını ve detantın desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹⁹ CHP İstanbul Milletvekili Hikmet Çetin ise İran'daki gelişmeler, Afganistan'a yapılan müdahale Basra Körfezi ve Hint Okyanusu bölgelerindeki gelişmeleri değerlendirmiştir. Çetin, uluslararası ilişkilerde kuvvete başvurmama, egemenlik ve ülke bütünlüğüne saygı, ulusların bağımsızlığı, eşitlik ve içişlerine karışmama, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü gibi uyulması gereken temel ilkelerin olduğunu belirterek Cumhuriyet Halk Partisi'nin devletlerin aralarındaki ilişkilerde bu ilkelere kesin bir biçimde uymaları gerektiği görüşünde olduğunu söylemiştir.²⁰⁰

MHP Niğde Milletvekili Sadi Somuncuoğlu, Türkiye'nin komşularıyla olan münasebetlerine dikkat çekmiştir. Yunanistan'ın Türk düşmanı bir politika izlemesi ve Sovyetler Birliği'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana topraklarını genişletip son olarak Afganistan'a ordu gönderip İran ve Pakistan üzerinde yakın bir tehdit unsuru olarak ortaya çıktığını belirtmiştir.²⁰¹ Konuşmasının devamında ise kendilerinin Yunanistan'la işbirliği ve dayanışma halinde kalıp Balkanlar'da ve Doğu Akdeniz'de barışın korunmasını, Sovyetler Birliği ile de Cumhuriyetin ilk yıllarından bu zamana dek gelen dostluk ve iyi münasebetlerin devamından yana olduklarını söylemiştir.²⁰² Nisan ayına gelindiğin ise Somuncuoğlu'nun tutumunun değişmeye başladığını görmekteyiz. Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinin Sovyet tehdidi altında olduğunu belirten Somuncuoğlu, Müslüman Arap ülkeleri başta olmak üzere Türkiye'nin NATO ile birlikte hareket ederek Sovyet tehdidine karşı durması gerektiğini söylemiştir.²⁰³ Metin Toker ise Türkiye'nin Batı bloku içinde, Batı bölgesinde NATO sorumlulukları ile bağlı olduğunu hatırlatmış ve başka bölgelerde bize yakın olsa dahi Batı'nın jandarması olmadıklarını söylemiş, bu duruma eski hükümet gibi bugünkü hükümetin de açıkça vaziyet alması gerektiğini belirtmiş ve NATO'nun Türkiye'nin çok boyutlu dış politikasında bu boyutlardan birisi olduğunu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin tek

¹⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 60.

¹⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 60.

²⁰⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 22.2.1980, s. 641.

²⁰¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 22.2.1980, s. 631.

²⁰² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 22.2.1980, s. 631.

²⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980, s. 324.

vasfının “NATO üyesi Türkiye” olmadığını ve böyle bir kuralın da olmadığını belirtmiştir.²⁰⁴

MHP Milletvekili Agah Oktay Güner ise dış politika konusunda partisinin düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

“Biz, milliyetçilik ideolojisine mensubuz. Türk Milletinin ancak kendi kaynaklarıyla, kendi imkânlarıyla, kendi insanıyla kurtulabileceğine inanıyoruz ve biz, Türkiye'min, hiç kimsenin gücüne güvenmeden, kendi kaynaklarıyla ayakta durmasının çarelerini aramasının şart olduğuna inanıyoruz. Ancak, bu büyük potansiyel ayağa kaldırılncaya kadar, gerçekçi bir biçimde kendi coğrafyamızı ve bu coğrafyanın içerisinde bulunduğu Ortadoğu ve dünya şartlarını akli bir biçimde ele almanın her birimiz için ve her Türk münevveri için tarihi bir mesuliyet olduğu inancındayız. Bu büyük tarihi ve şerefli mesuliyeti hep birlikte canevimizde duymaya, kaybettiğimiz değerlerimizi, kültür emperyalizmine kurban ettiğimiz insanlarımızı ve kaynaklarımızı kurtarmaya mecburuz. Öyleyse, dış politika planlarında daima potansiyeli ve aktüel, kuvvet hesaplarını dikkatli bir biçimde gözden uzak tutmamak lazımdır.”²⁰⁵

Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ittifaklara karşı çıkanlar “bizim yerimiz üçüncü dünyadır” şeklinde açıklamalar yapan kişilerin Afganistan gerçeğine bakmaları gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁶

Milli menfaatlere göre bir devlet politikası tespit edilmesinin gerekliliğini söyleyen Güner, bunun 2 ayrı faaliyet halinde yürütülmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Birinci faaliyetin Türkiye'ye uzun yıllar yetecek milli hedefleri tespit eden politika olduğunu belirtmiş, ikinci faaliyet kısmında ise bu milli politikaların nesiller boyunca aktarılması üzerinde durmuştur.²⁰⁷

AP Milletvekili Celal Yardımcı konuşmasına Türkiye'nin dış politika alanında geçirdiği sarsıntıların sebebini iç politikadaki kaos ortamına işaret ederek başlamıştır. Dış politika konusunda siyasi partilerin ortak hareket etmesi gerekliliğinden bahseden Yardımcı, önceki hükümetlerin dış politika konusunda ortak bir akılla hareket edip Türkiye'nin menfaatlerini koruduğundan söz etmiştir. Yardımcı sonrasında Türkiye'nin mevcut siyasi kaos ortamının sol gruplar tarafından anarşi yolu ile oluşturulduğunu belirtmiş ve son olarak Türkiye'yi Batı'dan ayırmak isteyenlerin de aynı gruplar olduğunu söylemiştir.²⁰⁸

²⁰⁴ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 71.

²⁰⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 74.

²⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 77.

²⁰⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 74.

²⁰⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 81.

Türkiye'nin mevcut siyasi ortamından söz ettikten sonra “millilik” esasına dayalı bir konuşma yapan Yardımcı, iç ve dış politikada Türkiye'nin takip edeceği rotanın millilik olmasını belirttikten sonra sosyalist dünyada var olan Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerin temelini milliyetçilik olduğunu savunmuştur.²⁰⁹

Suphi Gürsoytrak ise yaptığı haberler dolayısıyla TRT'ye eleştiriler yöneltmiştir. TRT'nin “kraldan çok kralcı” bir tutumla yaptığı haberlerle halkı yanıltıcı ve yönlendirici bir yol izlediğini belirten Gürsoyterak, TRT'nin tutumunun hükümetin açıkladığı bilgilerle dahi tutarlı olmadığını vurgulamıştır.²¹⁰ Birçok ülkenin dünyada var olan siyasi gerilimi yumuşatma çabasında bulunduğunu hatırlatarak Federal Almanya Başbakanı Schmidt'in 21 Ocak 1980 günlü açıklamasını örnek gösterip, Hristiyan demokratların gerek İran gerek Afganistan konusunda Sovyetler Birliği'ne karşı sert bir tutum takınma isteklerini kabul etmeyeceğini ve detant politikası ile Sosyal Demokrat Partisinin Sovyetler Birliği ile 10 yıldan beri izlemekte olduğu ilişkileri düzeltme politikasından vazgeçmeyeceği şeklindeki sözlerini hatırlatmıştır.

Haydar Tunçkanat, Afganistan'a müdahaleyle birlikte değişen güncel uluslararası konjonktürde Türkiye'nin öneminin arttığınından hareketle hükümetin bu durumu Türkiye'nin lehine kullanması gerektiğini ifade etmiştir.²¹¹ Selahattin Cizrelilioğlu'da Türkiye'nin öneminin artmasının üzerinde durur. Türkiye'nin yanlış dış politika hesaplarından kaçınıp uluslararası alanda her an değişen dengeleri iyi takip etmesi telkininde bulunur.²¹² Hüseyin Nail Kubalı, Türkiye'nin Batı eksenli siyasi çizgide kalmasının müdahale sonrası alanda lehine olduğunu savunur.²¹³

3.3.1. Dış Politika Konusunda Hükümete Eleştiriler

Türkiye'nin 1980 yılında iç siyasetinin gerilimli olduğuna değinmiştir. Bu gerilim hükümetin dış politikalarını eleştirerek devam etmiştir. Hükümet özellikle MSP tarafından Afganistan konusunda pasif kalmakla suçlanmıştır.

²⁰⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 81-82.

²¹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 60.

²¹¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 44, 8.1.1980, s. 449-450.

²¹² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 44, 15.1.1980, s. 504.

²¹³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 44, 17.1.1980, s. 515.

28 Ağustos 1980 tarihli 126. Millet Meclisi birleşiminde MSP adına söz alan MSP Grup Başkan Vekili Hasan Aksay Dışışleri Bakanı Hayrettin Erkmen'e Gensoru önergesini sunmuştur. Konuşmasına Dışışleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in son sekiz ayda dış politikada yaptığı hamlelerin Türkiye'nin milli menfaatlerini ihlal ettiğini öne sürmüştür. İlk olarak bakanın Türkiye'yi Ortak Pazara sokup İslam dünyası ile bağını koparacağı ve bu durumun Batı ile siyasi yakınlaşmaya neden olacağını ve hatta Erkmen'in bu tutumunun Türkiye'yi Avrupa'ya vilayet yapacağını öne sürmüştür.²¹⁴ İlk olarak bakanın Türkiye'yi Ortak Pazara sokup İslam dünyası ile bağını koparacağı ve bu durumun Batı ile siyasi yakınlaşmaya neden olacağını ve hatta Erkmen'in bu tutumunun Türkiye'yi Avrupa'ya vilayet yapacağını öne sürer.²¹⁵

Aynı gün içerisinde söz alan MSP'nin dış politika konusunda verdiği Gensoru önergesinin sahiplerinden MSP Malatya Milletvekili Mehmet Recai Kutun'da hükümetin dış politika tutumunu eleştirir. Afganistan'ın "emperyalist Rus ordularının" işgaline uğradığı sırada bu durumu sadece kınadıklarını ve ciddi bir tepki göstermediklerinden yakının Kutun bu kadarını Amerika'nın da yaptığını söyleyerek İstiklal Harbi sırasında bize maddi ve manevi yönden destek vermiş olan Afgan halkının bu zor döneminde Türkiye olarak yanında olamamalarından yakınıır.²¹⁶ Sözü Afganistan'a getiren Aksay Afganistan meselesinde Erkmen'i suçlayarak Amerika müsaade etmediği için bu konuda konuşmadığını ve bu sebeple Afgan mücahitlere gönül yardımının bile yapılamadığını iddia eder.²¹⁷ Bakanın son yapılan İslam Konferansını da yarıda bırakıp gittiğini belirten Aksay, Erkmen'in "Konferansta ihtilaf çıktı" ve "Bu konferansta alınan kararlar ülkemizi bağlamaz" şeklindeki beyanlarının Müslüman ülkelerle olan ilişkilerimizi zedelediğini ve bu durumun İsrail'in işine geldiğini savunur.²¹⁸

MSP lideri Necmettin Erbakan ise dış politika konusundaki önerilerini beş maddede toplamıştır:

İşte muhterem arkadaşlarım, dış güçlerin İslam âleminin uyanmasına karşı bu faaliyetleri karşısında, Müslüman ülkelerin, tam tersine, bundan önceki toplantımızda etrafıca arz etmiş olduğum gibi, şu 5 adımı atmaları mecburiyeti vardır; bir kere daha tekrar ediyorum:

²¹⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 772.

²¹⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 772.

²¹⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 775.

²¹⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 772.

²¹⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980, s. 772.

Müslüman ülkeler kendi birleşmiş milletlerini kurmalıdırlar.

Müslüman ülkeler kendi ortak pazarlarını kurmalıdırlar.

Tek bir paraya, İslam Dinarına geçmelidirler.

Müslüman ülkeler kendi askeri müdafaa teşkilatını kurmalıdırlar.

Kendi kültür işbirliği teşkilatını kurmalıdırlar.

Eğer biz askeri müdafaa teşkilatımızı kurmuş olsaydık, şimdi değil Afganistan'ı Moskof tecavüzünden kurtarmak, Türkistan'daki Müslüman kardeşlerimizi bile kurtarmak imkânı hâsıl olacaktı. (MSP sıralarından alkışlar) Bu gerçekleri gecikmeden yerine getirmek mecburiyetindeyiz. Her hadise bunları bangır bangır bağırıyor.²¹⁹

Erbakan ayrıca Sovyetler Birliği ile ABD'nin konu İslam dünyası olduğunda birlikte hareket ettikleri tezini ortaya atıp birbirlerine düşman gibi gözükseler de arka planda yayılmacı emelleri için kendi aralarında bir ilişki olduğunu belirtmiştir.²²⁰

3.4. Milli Güvenlik

Kızıl Ordu'nun Afganistan'a müdahalesi sonrasında Türkiye'de milli güvenlik endişeleri artmıştır. Stalin döneminde Boğazlar Sorunu, Kars ve Ardahan meselelerinden ötürü Türkiye'de SSCB'ye karşı milli güvenlik endişeleri oluşmuştur. Müdahaleden sonra SBKP'nin yayın organı olan Pravda gazetesi, Türkiye ve ABD arasında savunma işbirliği yaklaşmasını kendine tehdit olarak görüp olası bir çatışmada Türkiye'nin “nükleer mezarlık” haline gelme riskinin olduğunu yazmıştır.²²¹ Bu bağlamda mecliste SSCB'nin Türkiye'ye yönelik bir genişleme politikası güdeceği tartışma konusu olmuştur.

MHP Grubu adına söz alan MHP Erzurum Milletvekili Nevzat Kösoğlu, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a girdiğinden örnekle Marksizm'i “emperyalizmin silahı” olarak tanımlayıp Sovyetler Birliği'nin Marksizm'i bir işgal aracı olarak kullandığını ve Ortadoğu'da hegemonya kurmak için yönünü Türkiye'ye döndüğünden söz edip devleti korumak adına Sovyetler Birliği'nden gelecek her türlü saldırıya karşı mücadele ettiklerini söylemiştir.²²² Bölgedeki karışık duruma değinen MHP Milletvekili Sadi Somuncuoğlu, Sovyetler Birliği'nin geçmiş zamanlardan beri açık denizlere inip Ortadoğu petrolünü kontrol altında tutma çabasında olduğunu ve

²¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26 Nisan 1980, s. 329.

²²⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26 Nisan 1980, s. 329.

²²¹ *Hürriyet*, “Pravda Türkiye Nükleer Mezarlık Olur” Diye Tehdit Savurdu”, 28 Şubat 1980.

²²² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 22.2.1980, s. 562.

bunun yolunun Türkiye'nin de içinde olduğu bölge ülkeleri üzerinde denetim kurmaktan geçtiğini söyleyip Türkiye ve İran'ın bölgede kilit bir rol oynayacağını ve Türkiye'de artmaya başlayan silahlı faaliyetlerin de Türkiye'yi tehlikeli bir ortama sürüklediğini belirtmiştir.²²³ Sovyet tehdidi konusunda konuşmasına devam eden Somuncuoğlu Türkiye ve İran'ın ortak hareket etmesi gerekliliğinden bahsedip, Afganistan'ın işgali, Sovyet kuvvetlerinin İran sınırına yığınak yapması, Türkiye'de komünist faaliyetlerin artması, Irak ve İran arasında tırmanan gerginlik ve rehineler meselesi gibi olayların İran'ın değerini Türkiye nezdinde artırması zorunluluğundan bahsetmiştir.²²⁴ Türkiye'nin komşularıyla iyi ilişkiler kurup komünizmin yayılmasına karşı durması gerekliliğinden bahseden Somuncuoğlu, Türkiye'nin güvenliğini Afganistan olayı üzerinden yorumlamış ve bu tarz olayların Türkiye'nin başına gelmemesi için her alanda ortak çalışma yapma fikrini savunmuştur.²²⁵

AP Grubu adına söz alan AP Erzurum Milletvekili Gıyasettin Karaca gündemde önemli yer tutan anarşi olaylarına değindikten sonra konuyu Afganistan sorununa getirmiştir. Bu konuda komünizmin Afganistan'ı yuttuğunu söyleyen Karaca, Türkiye Cumhuriyeti için en büyük tehdidin Sovyetler Birliği ve dolayısıyla komünizm olduğunu belirtmiş ve Atatürk'ün, "Türkiye için en büyük tehlike komünizmdir. Her görüldüğü yerde ezilmelidir." sözünü hatırlatmıştır.²²⁶

AP Milletvekili Faruk Sükan, Sovyet birliklerinin güneye inme amacında olduğundan hareketle bölgedeki tek güçlü demokratik devletin Türkiye olmasının büyük bir güven kaynağı olduğunu söylemiş ve Sovyet tehlikesine karşı siyasi partilerin ortak hareket etmesi gerekliliğini vurgulamıştır.²²⁷

CHP Milletvekili Hasan Esat Işık ise en kötü sonucun gerçekleşeceğini baz alınarak hareket edilmesinin zararlı olacağından bahsetmiştir. Türkiye'nin ikinci bir Afganistan olmayacağını söyleyen Işık, Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye herhangi bir tehdit beklemediğini belirtmiştir.²²⁸ Hilmi Fırat ise SSCB tehlikesinin üzerinde durarak, SSCB'nin güneye inip Basra Körfezi ve Hindistan üzerinde denetim

²²³ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980, s. 323.

²²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980, s. 323.

²²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980, s. 323.

²²⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.7.1980, s. 608.

²²⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 13, 16.1.1980, s.732.

²²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 96.

kuracağından bahisle Türkiye'nin de ileri tarihte bir Sovyet tehlikesi ile karşılaşabileceğini söyler.²²⁹

3.4.1. Türkiye'nin Milli Güvenliği ve NATO

Türkiye'ye yönelik Sovyet tehdidi düşüncesi nedeniyle NATO'nun Türkiye için önemi bir kez daha gündeme gelmiştir. Özellikle Türkiye'de bulunan NATO üsleri üzerinden dönen tartışmalarda NATO üslerine karşı görüşler de bildirilmiştir.

SSCB'nin Afganistan'a askeri müdahalesinin yasal gerekçesini örnek gösteren Suphi Gürsoytrak, 5 Mart 1959 yılında ABD ile imzalanan ve halk arasında “Dolaylı Saldırı Anlaşması” olarak bilinen Türkiye Cumhuriyeti Hükümetiyle ABD Hükümeti arasında Demokrat Parti döneminde imzaları atılan İşbirliği Anlaşmasının feshini istemiştir. Gerekçe olarak ise bu anlaşmadaki bazı maddelerin Türkiye'nin mutabık kaldığı Eisenhower Doktrini ve Birleşmiş Milletler Anayasasının 51. Maddesinde belirtilen amacın dışında görünmesidir. Bu anlaşmalarda “ABD'nin Türkiye'ye müdahale etmesi Türkiye'nin silahlı bir saldırıya uğraması ve hükümetin isteği üzerine gerçekleşir” maddesi varken İşbirliği Anlaşmasında “silahlı saldırı” tanımının sadece “saldırı” kelimesi ile sınırlı olduğunu söyleyen Gürsoytrak bu “saldırı” kelimesinin SSCB'nin Afganistan'da yaptığı gibi farklı yerlere çekilerek ABD'nin Türkiye'ye müdahale edebileceği tehlikesini beyan etmiş ve dönemin Dışişleri Bakanı'na dolaylı saldırıdan ne kastedildiği sorulduğunda cevaplayamadığını belirtmiştir.²³⁰

Türkiye'de bulunan Amerikan üslerinin kendisine ve devlet ileri gelenlerine güven verdiğini söyleyen Toker, bu üslere karşı çıkıp “Türkiye bir nükleer savaşa hedef olabilir” şeklinde çıkarılan yorumlara katılmadığını, bu üslerin Türkiye'de öteden beri var olduğunu, bu üslerin çoğunlukla dinleme ve gözetleme için kullanıldığını söyleyip Afganistan'ın başına gelenlerin bizim başımıza gelmesini bu üslerin önlediğini savunmuş ve Türkiye'de sadece İncirlik Üssü'nün tecavüz emeliyle kullanılabileceğini söylemiş bu konuda ise Dışişleri Bakanı ve hükümetin, bu üssün NATO amaçları dışında kullanılamayacağı teminatını verdiğini hatırlatmış ve bu üslerde komuta yetkisinin hukuken Türk komutanlarına ait olduğunu belirtmiştir.²³¹

²²⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 7.2.1980, s. 377.

²³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23 Ocak 1980, s. 61.

²³¹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 71.

Türkiye'nin müttefiklerinin en büyük çıkarının SSCB ile petrol bölgesi arasında güçlü bir Türkiye olduğunu dile getiren Toker, bu hedef doğrultusunda bütün düşüncelerin bir kenara bırakılıp Türk Silahlı Kuvvetleri'nin süratle güçlendirilmesi gereğini belirtir.²³² Sovyetler Birliği'nin askeri gücü zayıf Afganistan'da yaptıklarının askeri operasyon gücünü gösteremeyeceğini belirten Toker, Afganistan'da çıkacak bir direnişle bu gücün sınanacağını belirtip Türkiye'nin Afganistan'a benzemeyeceğinin gösterilmesinin elzem bir durum olduğunu söyleyip, "Bugün fantomlara²³³ Türk göklerinin, Amerikan menfaatleri için, Amerikan göklerinden daha fazla ihtiyacı var" demiş ve özellikle zırhlı birlikler ve donanma da iyileştirmeler yapılması gereğinden söz etmiştir.²³⁴

Türkiye'ye Batı tarafından konan ambargonun bir an önce kalkması gereğini ifade eden Toker, OECD(Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)'de bu durumun görüşülmesi gerektiğini ifade edip, Amerika ve Federal Almanya'nın ekonomi – savunma birlikteliğinin geniş prensipleri ekseninde Türkiye'ye büyük çapta bir ekonomi yardımının yapılması gereğini ve bununla görevli kişilerin bu konunun sıkı bir takipçisi olması ihtiyacından bahsederek bu durumun TSK'nın ihtiyacı olan en modern silahların gelmesinin geciktirmemesinin öneminden bahsetmiştir. Milli Güvenlik konusunda ülkede bir birlik olması gereğinden bahseden Toker, "Maceraya hayır, güvenliğe evet" yaklaşımının temel alınmasının doğruluğu üzerinde durur.²³⁵

NATO'nun saldırganlık karşısında savunmayı temel alma prensibinin Türkiye'nin sulh yanlısı ve agresiflikten uzak dış politika eksenine uygun olduğunu belirten MHP Milletvekili Güner, Türkiye'yi NATO'ya iten sebebin Sovyetler Birliği'nin 1945'de Türkiye'nin bazı doğu vilayetleri ve boğazlar(İstanbul ve Çanakkale Boğazları) üzerinde denetim kurmak istemesinin Türkiye Cumhuriyeti tarafından reddedilmesi üzerine iki devlet arasında soğuk rüzgarlar esmeye başlamış ve bunun üzerine dönemin hükümeti müttefik arayışına girmiş ve o dönemde NATO henüz kurulmamışken var olan Avrupa devletleri arasındaki ortak savunma sistemine girmeyi denemiş ancak Batı, Türkiye Cumhuriyeti'ni çok partili bir demokratik sistem olmadığı için reddetmiş ve ancak 1950 yılında Kore Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya girdiğini belirtmiş ve NATO'nun Sovyet

²³² TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 72.

²³³ ABD menşeli bir savaş uçağı.

²³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 72.

²³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 73.

saldırılarına karşı Türkiye'ye bir şemsiye işlevi gördüğünü vurgulamış ve Türkiye'de bulunan NATO üslerinin ise gelebilecek bir Sovyet saldırısına karşı koyma amaçlı olduğunu belirtmiştir.²³⁶

CHP Milletvekili Hasan Esat Işık, Afganistan konusunda Türkiye'nin hassasiyet göstermemesinin mümkün olmadığını ve bu olayın bir daha tekrarlanmaması gereken üzücü bir olay olduğunu söyledikten sonra bu olayın ardından detant sürecinin bittiği ve gerilim yıllarına dönüldüğü gibi ifadeler ile kesin bir hüküm verilemeyeceğini belirtip NATO ülkeleri dahil olmak üzere diğer ülkelerin de bu konuda ihtiyatlı bir yaklaşım sergilediğini söyler.²³⁷

CHP Milletvekili Hasan Esat Işık NATO konusuna da değinmiştir, NATO'nun bir savunma ittifakı olduğundan bahsedip Türkiye'nin nüfuz bölgesi politikasına karşı çıkmasının ne kendi ilkelerine ne de NATO ilkelerine ters düştüğünü belirten Işık, ...”biz varlığımızı bir başka devletin veya devletlerin himayesine ve hizmetine girerek değil, daima kendi gücümüze, kendi bütünlüğümüze, kendi saygınlığımıza ve dünya ölçüsünde bütün ülkeler arasında bir barışa dayandırarak sağlamaya devam ettirmemiz lazımdır” diyerek görüşlerini belirtir.²³⁸ Işık Türkiye'nin bu karışık durumda ne yapması gerektiği hakkında da konuşmuştur. Türkiye'nin yapacağı ilk atılımın bölgedeki mevcut kaos durumunun ülkeye sirayet etmesini engellemek ve bu kaosu mümkün mertebe dindirmeyi amaçlamak olduğunu belirtip Türkiye'nin bir NATO ülkesi olmasının yanı sıra bir bölge ülkesi olduğunu söyledikten sonra NATO ve bölge ülkeleri ile dengelerin doğru şekilde kurulması gerekliliğinden bahseder.²³⁹ AP Milletvekili Celal Yardımcı ise dünyanın içinde bulunduğu karışık düzenden bahisle NATO'nun Türkiye başta olmak üzere hür milletler için ne kadar önemli olduğunun bir kez daha kanıtlanmış olduğunu hatırlatır.²⁴⁰

Hilmi Fırat, SSCB'nin dış politika hedeflerinden hareketle, tarihi süreç içerisinde Akdeniz ile yakından ilgilendiği gerçeğini hatırlatarak, olası bir Sovyet saldırısında Türkiye'nin NATO ile hareket etmesinin iki tarafında yararına olduğunu vurgular.²⁴¹

²³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 74-75.

²³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 96.

²³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 96.

²³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 96.

²⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 84.

²⁴¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 7.2.1980, s. 377-378.

3.5. Dünya Savaşı Çıkma Olasılığı

Bu başlık altında SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi sonrası bu çatışmanın bölgesel olmayıp uluslararası bir boyut kazanacağı ve dünyanın tekrardan bir savaşa sürükleneceği konusunda görüşler belirtilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin müdahalesi sonrasında detant döneminin bozulmasına dikkat çeken Dışişleri Bakanı Erkmen, "Milletlerarası ilişkilerde geliştirilmek istenen güven 'duygusu büyük ölçüde zedelenmiş, milletlerarası hayata hâkim olması gereken ilkeler hırpalanmıştır." şeklinde konu üzerine görüşlerini beyan eder.²⁴²

AP Grubu adına söz alan AP Kahramanmaraş Milletvekili Halit Evliya konuşmasına Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan bu yana izlediği yayılmacı politikaları eleştirerek başlamış ve İkinci Dünya Savaşı sonrası gerginleşen Türk-Sovyet ilişkilerinden örneklerle eleştirisine dayanak sağlamıştır. Sözlerini Afganistan'a getiren Evliya, Afganistan'ın üçüncü dünya denen bloksuz ülkelere mensup olup Sovyetler Birliği ile ne gibi bir meselesi olduğunu sormuştur. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a asker göndermesinin dünya barışına gölge düşürdüğünü ve bu uğurda yapılan çabaları suya düşürüp dünyanın bir nükleer savaş kaygısına sürüklendiğini söyleyen Evliya Helsinki Anlaşmasına bağlanan güven ortamının ortadan kalktığını ve emperyalist hedeflerin bu tip anlaşmaları tek taraflı bozabileceğini belirtmiştir.²⁴³

Kızıl Ordu'nun Afganistan'da özellikle İran sınırına doğru ilerlemekte olduğunu belirten Toker, Cumhurbaşkanı adaylarından Beni Sadr ve Dışişleri Bakanı Kutbizade'nin Sovyet ilerleyişine yönelik tehlikeyi belirten demeçler verdiklerini ve Sovyet birliklerinin İran sınırına 30 km kadar yaklaşmış olduklarına dikkat çektiklerini belirtir.²⁴⁴ Kızıl Ordu'nun İran sınırına doğru ilerleyişinin ülkeyi sükunet içinde tutmak için olduğunu söylemelerine imkan ve bahanesi olduğunu söyleyen Toker, İran'ın Afgan sınırında bulunan 550 bin Sünni Müslüman Beluci'nin lideri Mevlevi Abdülaziz Mollazade ve partisi İddihat-ı Müslüman Beluci gerillalarının Belucistan ve Seyiştan'dan yardımcısı olduğunu söyleyen Toker, "bu durumda Sovyet birlikleri bu gerillaları takip amaçlı İran sınırını geçecek mi?" demiş ve iç savaş yapan grupların

²⁴² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 269.

²⁴³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C.14, 22.2.1980, s. 636.

²⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 67.

başka bir ülke sınırına geçtikten sonra onu takip eden diğer ordunun sınırı geçmesinin günümüzde bir orman kanunu haline geldiğini belirtmiş ve bunu Vietkong'ların Vietnam'da, Filistinliler için Lübnan'da ve İsrail'in diğer hudutlarında yapıldığını belirten Toker, Sovyet birliklerinin takip bahanesi ile 30 kilometreyi aşip İran sınırını geçip Bender Abbas'a kadar gidip Hürmüz Boğazını kontrol altına alabileceğini belirtmiştir.²⁴⁵ SSCB'nin Afganistan'da Davud Han'a karşı darbe yapıp sonrasında Afganistan'ı işgal ettiğini belirten Toker, Sovyetler Birliği'nin beklediğinden daha büyük bir tepki aldığını söyleyip Sovyetler Birliği'nin dünya arenasında daha dikkatli adımlar atacağı görüşüne sahiptir.²⁴⁶ Amerika'nın ve özelinde ABD başkanı Carter'ın Sovyetler Birliği'ne karşı kesin vaziyet alınması yönündeki telkinlerini dile getiren Toker, gerginliğin artması halinde Basra Körfezi'nde ABD ve SSCB arasında savaş çıkma endişesini paylaşmıştır.²⁴⁷ Carter'ın "Sovyetler bu tecavüzün bedelini, Afganistan'a yaptıkları tecavüzün bedelini somut tarzda ödemelidirler. Bu tecavüz sürdürüldükçe biz ve dünyanın diğer milletleri Sovyetler Birliğiyle ilişkilerimizi eskisi gibi tutamayız." şeklindeki görüşlerini aktaran Toker, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'dan ordularını çekmeye hazır olduklarını ancak bunun için öncelikle Afganistan'a yöneltilen karşı devrimci ve emperyalist saldırıların durmasını beklediklerini aktarmış ve ABD başkanı Carter'ın, Afganistan olayını İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en büyük tehlike olarak görmesinin olayın büyüklüğünü gösterdiğini söylemiştir.²⁴⁸

Bölgedeki karışık vaziyetin İran'da ABD'ye karşı olan görüşün daha yakın bir tehdit olan Sovyet tehlikesini unutturmaması durumunu doğurduğunu söyleyen Toker, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a kolaylıkla birlik sokmasının ve bunu doğru bulmasının İran'da endişeyle karşılandığı bilgisini verir.²⁴⁹

Milli Birlik Grubu'ndan söz alan Fahri Özdilek ise dünya dengeleri konusunda petrol faktörünü ön plana çıkarmış ve Afganistan ile İran'da yaşanan gerginliklerin sebeplerinden birinin de petrol olduğu konusuna değinmiştir.²⁵⁰ Özdilek gibi MBG Grubu'dan olan Mucip Ataklı'da petrolün çatışmaları tetiklediğini belirttikten sonra

²⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980, s. 67-68.

²⁴⁶ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 233.

²⁴⁷ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 233.

²⁴⁸ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 234.

²⁴⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 235.

²⁵⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 3.2.1980, s. 32.

“Grubumuz, süper devletlerin kendi aralarında bir nükleer savaşı başlatacaklarına ihtimal vermemektedir. Ancak, süper devletlerin bu bölgedeki ülkelerden bazılarını kendi çıkarları doğrultusunda bölgesel savaflara itebilecekleri gözden uzak tutulmamalıdır.”²⁵¹ şeklinde görüşlerini belirtmiştir. MBG Grubu adına söz alan Ahmet Yıldız ise ABD ve SSCB’nin Afganistan konusunda arka planda anlaştıkları iddiasını ortaya atmıştır. Sovyetler Birliği’nin Afganistan’a müdahalesinde ABD’nin Afganistan’ın güneyinde yaptıkları hazırlıkların göz ardı edilmemesi gerekliliğini belirten Yıldız, Sovyetler Birliği’nin Washington elçisinin ABD Başkanını ziyaretinden sonra Sovyet birliklerinin Çekoslovakya’ya girmesinden örnek verip Afganistan konusunda da ABD ile SSCB’nin arka planda anlaştığı ihtimalini gündeme getirmiştir²⁵².

Batılı ülkeler ile Sovyetler Birliği arasındaki gerginliğin yanı sıra Çin-Sovyet mücadelesi de bu dönemde önemli bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Bu konu üzerine Cumhuriyet Senatosunda bir konuşma yapan Hilmi Fırat dünyada kurulan ittifaklar ve Çin-Sovyet ayrılığı üzerine bir konuşma yapmıştır. Konuşmasına dünyada oluşan ittifak blokları ile başlayan Fırat, NATO ve Varşova Paktı gibi ittifakları değerlendirdikten sonra Çin Halk Cumhuriyeti’nin henüz bir ittifak bloku kurmadığını söylemiş ve Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti’nin Güney ve Güneydoğu Asya ülkeleri üzerinde denetim kurma yarışının sessizce devam ettiğini söyleyip Afganistan olayının bu sessiz savaşın en belirgin örneği olduğunu belirtmiştir²⁵³.

Bu konuda görüş belirtenlerden biri de Safa Reisoğlu olmuştur. Cumhuriyet Senatosunda konuşma yapan Reisoğlu, konuşmasında Sovyetler Birliği’nin müdahalesine dünyanın kayıtsız kalması hakkında korkularını dile getirmiş ve güncel dünya konjonktüründen ötürü bu “oldu bittilerin” zorunluluk olarak kabul edildiğini söyleyen Reisoğlu, konuşmasını yapılabilecek diplomatik hataların büyük güçleri savaşa sürükleyebileceği ihtimalini değerlendirmiştir.²⁵⁴ Batılı ülkelerin sessizliği üzerine söz alanlardan birisi de CHP Bolu Milletvekili Neşet Akmandor olmuştur. Akmandor, ABD Başkanı Carter’ın güvenlik uzmanı Brzezinski ile Federal Almanya Şansölyesi Schmidt’in Sovyetler Birliği’nin Afganistan’daki tutumunu eleştirirken bir

²⁵¹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 12.2.1980, s. 491.

²⁵² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2., s. 246.

²⁵³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 7.2.1980, s. 376.

²⁵⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 4.2.1980, s. 165-166.

yandan da Avrupa'daki detant çabalarına devam ettiklerini örnek gösteren Akmandor, "Afganistan, Sovyet nüfusu bölgesine aslında 1973'lerde girerken buna karşı Batı ne gibi bir tutum izledi, Sovyet askerlerinin Afganistan'a girmesi karşısında tepkisi ne oluyor?" şeklinde bir tepki göstermiş ve bölgede Batılı liderlerin çıkarmaya çalıştıkları yaygaraya karşı temkinli olunması gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁵

²⁵⁵ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980, s. 240.

4. SONUÇ

SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan Soğuk Savaş ortamındaki en önemli gelişmelerdendir. ABD ve SSCB ekseninde oluşan iki kutuplu dünya düzeninde taraflar çeşitli ülkeler üzerinden nüfuz yarışına girmişlerdir. Soğuk Savaş'ın son dönemine rastlayan bu olay dünyada korkuyla karşılanmış ve bir süredir oluşturulmaya çalışılan detant ortamının bırakılıp yerine Soğuk Savaş'ın eski günlerine dönüldüğü akıllara gelmiştir.

Sovyet müdahalesine giden sürece kadar Afganistan, dünya dinamiklerinde kendine yer bulmaya çalışan bir devlet görüntüsü vermektedir. Bölgede, Pakistan'la yaşadığı sıkıntılar ve ABD'nin bu sıkıntıda Pakistan'ın tarafını tutması ile Afganistan SSCB ile yaklaşma politikası izlemiştir. Afganistan'da Zahir Şah'ın devrilmesiyle birlikte etkinliğini artıran Sovyetler Birliği, Afganistan'a çeşitli alanlarda uzmanlar göndermiş ve Afgan subaylarının da eğitim görevini üstlenmiştir.

Davud Han dönemiyle birlikte Afganistan iç siyasetinde Sovyet etkisi de artmış ve özellikle Halk ve Perçem gibi sosyalist hareketler SSCB tarafından desteklenmiştir. NATO'nun SSCB'yi kuşatma politikası izlemesi, Pakistan ile yakın ilişkiler kurulması gibi olaylar SSCB'yi tedirgin etmiş ve güney sınırlarında Afganistan'ın da Batı bloğuna kaymasından endişe duymuştur. 1970'li yıllarda Afganistan'da çıkan iç karışıklıklar ve özellikle de Taraki yönetiminin Sovyetlere yakın durup Afganistan'ı sosyalist bir yola sokmasıyla birlikte halktan tepkiler almaya başlamış ve hükümete yönelik protesto hareketleri silahlı mücadeleye dönüşmüştür.

Hafizullah Emin ve Babrak Karmal dönemlerinde de dinmeyen silahlı mücadele hareketleri, Sovyet yönetimi tarafından Brejnev Doktrini gereği "kapitalistlerin planı" olarak değerlendirilmiş ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ın başına getirdiği Babrak Karmal'ın daveti üzerine Kızıl Ordu, Afganistan'daki mücahid hareketi bastırmak için sınırı geçmiştir.

Kızıl Ordu, merkezi şehirleri ele geçirirse Afganistan'ı kontrol edebileceği düşüncesinin yanlışlığını bir süre sonra anlayacaktı. Kızıl Ordu'nun Afganistan'a girişiyle birlikte dağlara çekilen mücahid gruplar Sovyet birlikleriyle amansız bir çatışmaya girmişti. ABD'nin yanı sıra SSCB'nin bölgede nüfuz kazanmasını istemeyen Çin Halk Cumhuriyeti'de mücahid grupları destekliyordu.

SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi Türkiye'de de şok etkisi yaratmış ve bu çalışmada bu konu üzerine mecliste yaşanan tartışmaları ele almaktadır. Bu çalışmada

elde edilen bulgular Afganistan meselesinin dünyada olduğu kadar Türkiye’de de dikkatle takip edildiğini göstermektedir.

Soğuk Savaş döneminde iki kutup arasında denge politikası izleyen ve detant döneminin devam etmesini isteyen Türkiye’de Afganistan meselesi mecliste çeşitli alanlarda yankı uyandırmıştı.

Mecliste oluşan ortak atmosfer, Kızıl Ordu’nun Afgan sınırını geçmesini protesto edici mahiyette olmuş ve bu protestoların dozajı partilerde farklılık göstermiştir.

Halihazırda sağ-sol kavgasının devam ettiği Türkiye’de, Kızıl Ordu’nun müdahalesi siyasetteki sağ-sol mücadelesinin bir konusu haline gelerek siyasi partilerin birbirlerini bu konu üzerinden hedef aldıkları bir hale bürünmüştür. Bu süreçte siyasi tartışmaların yanı sıra Afganistan örneğinden hareketle toplumdaki bu kutuplaşmanın bitirilmesi ve Afganistan’ın başına gelenlerden ibret alınması da telkin edilmiştir.

Bu dönemde mevcut hükümetin dış politika tercihleri mecliste sorgulanır hale gelmiş ve özellikle MSP ile Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen arasında tartışmalar sürüp gitmiştir. Ancak meclisteki genel hava mevcut hükümetin dış politika hamlelerini olumlu karşılayıp, gereksiz aksiyonlara girilmeme şeklinde olmuştur.

Bu dönemde Türkiye’nin güvenlik kaygıları da ortaya çıkmıştır. Kızıl Ordu’nun İran sınırına yığınak yapması ve bu durumun “Sovyetler yayılma” çabası içerisinde iddiaları, Türkiye’de mevcut sağ-sol tartışmalarının bırakılıp, Türkiye’nin milli güvenliğinin esas alınması çabasına girişilmesi söylenmiştir. Bu dönemde bazı çevreler tarafından NATO’nun Türkiye’deki varlığı da sorgulanmıştır. Ayrıca bölgesel çatışmanın, uluslararası bir boyuta taşınma ihtimali de gündemde yerini korumuştur.

Sonuç olarak Türk siyasal yaşamında Sovyet müdahalesine karşı bir hareket belirmiştir. SSCB’ye karşı dozajı düşük ve dozajı yüksek açıklamaları siyasi partilerin dünya görüşlerine yorabiliriz. Afganistan’la Türkiye arasında olan tarihi ve kültürel bağlar iki ülkenin ilişkilerini kurarken, Sovyet-Türk ilişkileri 1970’li yıllarda gelişme gösterse de Kızıl Ordu’nun Afganistan sınırını geçmesi Türkiye’de Sovyetler Birliği ile geçmişteki gerilim yıllarını hatırlara getirmiştir.

Meclis içerisinde Sovyet müdahalesine karşı ortak bir görüş mutabakatına varıldığını söylemek mümkündür. Bu konjoktürde, MSP ve MHP müdahaleye karşı en sert yorumları dile getirirken CHP müdahaleyi kınamış ancak MSP ve MHP kadar agresif bir tutum sergilememiş ve bu durum CHP’ye karşı SSCB’ye ılımlı yaklaştığı

algısı yaratmıştır. AP ise hükümetin büyük ortağı olması hasebiyle daha ılımlı bir söylem geliştirmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara 1977.
- Afganistan Üzerine - Pravda Muhabirine Brejnev'in Verdiği Cevaplar, çev. Hüseyin Aykol, Ser Yayınevi, Ankara 1980.
- Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Hil Yayınları, İstanbul 2015.
- Akarçay, Pınar, Çağdaş Görücü, “Alparslan Türkeş”, *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss. 461-468.
- Arslan, Murat, Süleyman Sami Demirel: Pragmatist, Popülist, *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss. 395-402.
- Bayar, Erdal, *Kimliğini Arayan Ülke: Afganistan*, Orion Kitabevi, Ankara 2022.
- Bora, Tanıl, *Devlet, Ocak, Dergah*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- Broxup, Marie, *Sovyetler Afganistan'da Bir İşgalin Anatomisi*, çev. Rasih Malyalı, ODTÜ Yayınları, Ankara 1984.
- Çakır ,Ruşen, “Milli Görüş Hareketi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce:İslamcılık*, ed. Yasin Aktay, C .6, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, ss. 544-549.
- Çalmuk, Fehmi, “Necmettin Erbakan”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce:İslamcılık*, ed. Yasin Aktay, C.6, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, ss. 550-575.
- Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Erbakan, Necmettin, *Davam*, MGV Yayınları, Ankara 2013.
- Eriş, Metin, *Amerikan/Rus Emperyalizmi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1978.
- Galeotti, Mark, *Storm-333: KGB and Spetsnaz Seize Kabul, Soviet-Afghan War 1979*, Osprey Publishing, New York 2021.
- Gırardet, Edward *Rusya'nın Afganistan'daki Savaşı*, çev. Yuluğ Tekin Kurat, ODTÜ Yayınları, Ankara 1984.
- Görücü, Çağdaş, “CHP: Değişim, Umut, Hayal Kırıklığı”, *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss. 339-365.
- Küçük, Yalçın, *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*, Mızrak Yayınları, İstanbul 2010.
- Lewin, Moshe, *Sovyet Yüzyılı*, çev. Renan Akman, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- M. İsmail, Mohammad Ebrahim, *Trajik Afganistan: Komünist İşgalden Liberal İstilaya*, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul 2004.
- Mitrokhin, Vasiliy, *The KGB in Afghanistan*, trans. Christian Ostermannand Odd Arne Westad, Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington 2002.
- MSP Program ve Tüzük*, Elif Matbaacılık, Ankara s.12.
- Oğuz, Esedullah, *Hedef Ülke Afganistan*, Doğan Kitapçılık AŞ, İstanbul 2001.
- Öz, Asım, “Milli Görüş Hareketi: Milli Nizam ve Milli Selamet Partileri”, *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 469-494.
- Özcan, Gencer, “Yetmişli Yıllarda “Dış” Politika, *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss. 261-307.
- Sanlı, Ferit Salim, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne(1960-1969)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2019.

- Saray, Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.
- Sürmeli, İlhan ve Ragıp Duran, *Afgan Direnişçileriyle*, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1980.
- Türkeş, Alparslan, *Türkiye'nin Meseleleri*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1976.
- Yavaşca, Kerem, "Necmettin Erbakan: Lider, Hoca, Mücahit", *Türkiye'nin 1970'li Yılları*, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, ss. 495-500.
- Qasımlı, Musa, *Türkiye – Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri(1960-1980)*, çev. Alpertunga Altaylı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.

Makaleler

- Çaha, Ömer, Ömer Baykal, "Milli Görüş Hareketinin Kuruluşu: Türk Siyasetinde Milli Nizam Partisi Deneyimi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/3, 2017, ss. 788-806.
- Kaygusuz, Cumhur, "40. Yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a Askeri Müdahalesinin Temel Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/2, 2019, ss. 110-121.
- Kurban, Vefa, Giray Saynur Derman, "Türkiye'nin SSCB ve ABD ile ilişkileri(1960-1980)", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:35, 2015, ss. 19-46.
- Özet, İrfan, "Soğuk Savaş Dinamikleri Ekseninde Merkez-Sağ Siyaset: Adalet Partisi Örneği", *TESAM Akademi Dergisi*, 10/2, ss. 1-26.
- Sivrioğlu, Ulaş Töre, Sovyet Askeri Müdahalesinden Önce Sovyetler Birliği-Afganistan İlişkileri, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 3/1, 2020, ss. 57-75.

Tezler

- Erman, Kubilayhan, *Afganistan'da Sovyet Nüfuzu ve İşgali(Etkiler ve Sonuçları)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara 2013.
- Niki, Mohammad Jawad, *Afganistan'da Demokratik Cumhuriyet Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat(1978-1992)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2019.
- Saaie, Mohammad Aleem, *Afganistan'da Siyasi Partiler Tarihçesi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2009.
- Sultani, Mohammad Sadiq, *Afganistan'da Cumhuriyet Dönemi Siyasi Gelişmeleri (1973-1978)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2019.
- Ünal, Mustafa Cem, *Bülent Ecevit'in dış politika anlayışı ve Türk dış Politikasına etkileri (1972-1980)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2022.

Tutanaklar

- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 44, 3.1.1980.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 3.2.1980.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 4.2.1980.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 5.2.1980

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 45, 7.2.1980.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 44, 8.1.1980.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 10.2.1980.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 46, 12.2.1980.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 44, 15.1.1980.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 44, 17.1.1980.
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 22.2.1980.
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 28.8.1980.
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 16, 3.9.1980.
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 13, 2.1.1980.
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 13, 10.1.1980.
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 13, 16.1.1980.
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 16.2.1980.
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 13, 17.1.1980.
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 18.2.1980.
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 5, C. 14, 19.2.1980.
TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 26.4.1980.
TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 20.2.1980.
TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.1.1980.
TBMM Tutanak Dergisi, C. 1, 23.7.1980.

Elektronik Kaynaklar

“Tarihçe”, <https://chp.org.tr/chp-tarihi>, (25.04.2023).

Ertürk, Emin, “Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Teşkilatı”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kalkinma-icin-bolgesel-isbirligi-teskilati> (14.05.2023).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/afganistan#1> (10.06.2023).

Saray, Mehmet, “AFGANİSTAN”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*,

Uzun, Turgay, “Türk Siyasal Yaşamında MHP”, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1638> (19.05.2023).

Gazeteler

Hürriyet, “Pravda Türkiye Nükleer Mezarlık Olur” Diye Tehdit Savurdu”, 28 Şubat 1980.

Tercüman, “Afganistan’ın İşgal Edilmesinden Sonra Türk-Sovyet İlişkileri Kısmen Donduruldu”, 12 Şubat 1980.

ÖZ GEÇMİŞ

Emre Kılıçaslan, ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih bölümüne girmiştir. 2019 yılında lisans öğrenimini bitirdikten sonra 2020 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır. İlgi alanları Türk modernleşmesi ve Rusya tarihidir. (24.07.2023).

İletişim Bilgileri

ORCID ID : 0000-0002-2390-5828

Yayınlar:

1. Kılıçaslan, Emre . "Süleyman Beyoğlu, MİLLÎ MÜCADELE KAHRAMANI GİRESUNLU OSMAN AĞA, Bengi Yayınları, İstanbul 2009, 400 s., ISBN: 978-9944-0491-4-6.". Karadeniz İncelemeleri Dergisi 17 / 34 (Mayıs 2023): 569-572 . <https://doi.org/10.18220/kid.1292236>.